

1. PROGRAMSTYRETS FORSLAG 23. MAI 2023

Plangrunnlag regionale planer

[Undertittel]

2.

› Plangrunnlag regionale planer

Tittel: Plangrunnlag for regionale planer
Type dokument: Programstyrets forslag til plangrunnlag for regionale planer
Eier: Viken fylkeskommune
Første gang opprettet: 23.05.2023
Sist oppdatert: 26.05.2023
Saksnummer: 2021/62709
Design: Fete Typer

Se flere dokumenter på www.viken.no/tjenester/planlegging/samfunnsplanlegging/regionaleplaner-under-arbeid/

Innhold

1	Innledning.....	6
1.1	Hva er det vi ønsker?.....	6
1.2	Hvordan skal vi nå målene?.....	7
1.3	Planlegging og omstilling i en urolig tid.....	8
1.4	Hva inneholder plangrunnlaget?.....	10
2	Økt livskvalitet, deltakelse og likeverd	12
2.1	Inkludering og deltakelse	12
2.1.1	Strategi 1: Fremme likestilling og redusere utenforskap.....	14
2.1.2	Strategi 2: Økt representasjon og bredere deltakelse i demokratiske prosesser og beslutninger.....	16
2.1.3	Strategi 3: Sikre inkluderende grønn omstilling.....	17
2.1.4	Strategi 4: Et mer inkluderende arbeidsliv for økt livskvalitet og bedre levekår	18
2.2	Livskvalitet og levekår	20
2.2.1	Strategi 5: Redusere sosial ulikhet i helse.....	22
2.2.2	Strategi 6: Sikre gode oppvekstvilkår for alle barn og unge	24
2.2.3	Strategi 7: Fremme inkluderende og sosiale fellesskap.....	25
2.3	Nærmiljø og stedsutvikling.....	26
2.3.1	Strategi 8: Skape sosialt bærekraftige lokalsamfunn.....	28
2.3.2	Strategi 9: Fremme klima- og miljøvennlige liv for alle	30
2.3.3	Strategi 10: Sikre trygge og gode bomiljøer.....	31
2.4	Frivillighet.....	32
2.4.1	Strategi 11: Styrke mangfold og deltakelse i frivilligheten	33
2.4.2	Strategi 12: Sikre gode rammevilkår for frivilligheten	35
2.5	Kunst og kultur	36
2.5.1	Strategi 13: Sikre alle tilgang til gode kunst- og kulturopplevelser.....	38
2.5.2	Strategi 14: Bruke kunst og kultur til å styrke demokrati og ytringskultur	39
2.5.3	Strategi 15: Sikre gode rammer for utvikling og formidling av kunst og kultur	40
2.6	Idrett, friluftsliv og fysisk aktivitet.....	42
2.6.1	Strategi 16: Skape kultur for økt fysisk aktivitet i hverdagen	44
2.6.2	Strategi 17: Utvikle flere og varierte arenaer for idrett, friluftsliv og fysisk aktivitet ...	45
3	Kompetanse og verdiskaping.....	48
3.1	Strategier og plantemaer	48
3.2	Tema 1: Kompetanse for framtiden	49
3.2.1	Strategi 1: Samsvar mellom tilbud og etterspørsel etter kompetanse.....	51
3.2.2	Strategi 2: Styrke arbeidslivet som arena for kompetanseutvikling	52

3.2.3	Strategi 3: Fleksible og tilpassede kompetansetilbud for læring gjennom hele livet ...	53
3.2.4	Strategi 4: Økt fullføring av utdanning.....	55
3.3	Tema 2: Arbeid, inkludering og sysselsetting	57
3.3.1	Strategi 5: Inkludering av hele arbeidsstyrken	58
3.3.2	Strategi 6: Et organisert arbeidsliv fritt for arbeidslivskriminalitet.....	60
3.3.3	Strategi 7: Økt sysselsetting gjennom sosialt entreprenørskap.....	62
3.3.4	Strategi 8: Styrket karriereveiledning for bedre balanse mellom kompetansebehov og etterspørsel	63
3.3.5	Strategi 9: Tilrettelegge for samlokalisering for kunnskapsdeling og næringsutvikling	64
3.3.6	Strategi 10: Skape nye arbeidsplasser gjennom nyskaping og entreprenørskap	66
3.4	Tema 3: Det grønne skiftet.....	67
3.4.1	Strategi 11: Sikre næringslivet tilgang til fornybar energi	68
3.4.2	Strategi 12: Koordinert planlegging for bærekraftige verdikjeder og bedre utnyttelse av ressurser.....	71
3.4.3	Strategi 13: Omstilling til en mer sirkulær økonomi	73
3.4.4	Strategi 14: Vekst og verdiskaping basert på bærekraftig utnyttelse av fornybare naturressurser	76
3.5	Tema 4: Omstillingsevne og konkurransekraft.....	78
3.5.1	Strategi 15: Smart spesialisering for bærekraftige regionale vekst- og verdiskapingsstrategier	79
3.5.2	Strategi 16: Styrket og målrettet samarbeid i innovasjonssystemet innenfor utpekte satsingsområder	80
3.5.3	Strategi 17: Styrke finansieringsmulighetene for utviklingsprosjekter og bedriftsetableringer i tidlig fase	83
3.5.4	Strategi 18: Forskningsbasert kunnskap og innovasjon for omstilling og bærekraftig verdiskaping.....	84
3.5.5	Strategi 19: Kompetanse for grønn og digital omstilling	85
4	Areal og mobilitet	88
4.1	Forvaltning av natur- og kulturressurser	88
4.1.1	Naturmangfold.....	89
4.1.2	Landbruk.....	91
4.1.3	Sjø, vassdrag og strandsone.....	93
4.1.4	Kulturminner og kulturmiljø	94
4.1.5	Friluftsliv, idrett og fysisk aktivitet.....	96
4.1.6	Masseforvaltning og geologiske ressurser.....	98
4.1.7	Energi og grønn omlegging	100
4.2	Regional areal- og mobilitetsstruktur.....	102

4.2.1	Hovedstruktur for arealutvikling.....	103
4.2.2	Hovedstruktur for mobilitet.....	106
4.2.3	Godstransport og terminalstruktur	109
4.2.4	Infrastruktur for fossilfri transport	111
4.2.5	Byvekstavtaler, bypakker og andre samarbeid.....	113
4.3	Arealutvikling.....	116
4.3.1	Utvikling av sentrumsområder	116
4.3.2	Utvikling av knutepunkt.....	118
4.3.3	Utvikling av nærmiljøer og boområder.....	120
4.3.4	Lokalisering av bolig.....	121
4.3.5	Lokalisering av virksomheter	124
4.3.6	Fritidsboligutvikling.....	127
4.3.7	Klimatilpasning, samfunnssikkerhet og beredskap.....	129
4.4	Personmobilitet.....	130
4.4.1	Mobilitetsløsninger	131
4.4.2	Gåing og sykling	133
4.4.3	Kollektivtransport og delingsmobilitet	135
4.4.4	Parkering.....	136
5	Fra regional planstrategi til verktøy for bærekraftig utvikling.....	139
5.1	Om planprosessen.....	139
5.1.1	Programorganisering	139
5.1.2	Medvirkning.....	140
5.2	Virkningene av plangrunnlagene.....	141
5.2.1	Virkingen på delmål og innsatsområder i regional planstrategi	141
5.2.2	Konsekvensvurdering og virkingen på FNs bærekraftsmål.....	141
5.3	Hovedgrep fra regional planstrategi	142
5.3.1	Innsatsområder og virkemidler.....	142
5.3.2	Tverrgående temaer	143
5.4	Oversikt over alle delmål.....	144
5.5	Begrepsliste	148
5.6	Referanseliste.....	154

1 Innledning

1.1 Hva er det vi ønsker?

Hensynet til naturen og hva planeten tåler skal ligge til grunn for all samfunnsutvikling. Alle vi som bor i regionen skal leve verdige og meningsfulle liv med trygge arbeidsplasser og like muligheter. Vi skal være nyskapende, konkurransedyktig og mangfoldig og lede an i det grønne skiftet. Vi skal ha fremtidsro og oppleve høy grad av trygghet, livskvalitet, tilhørighet og tillit. Vi må jobbe sammen i sterke og forpliktende partnerskap hvor offentlige aktører, næringsliv, frivillighet, forskning og enkeltmennesker deltar.

I regional planstrategi for Viken 2020-2024 – Veien til et bærekraftig Viken, ble det vedtatt fem langsiktige utviklingsmål. Målene er forankret i FNs bærekraftsmål, og beskriver et fremtidsbilde for hvordan regionen skal se ut i 2030. Det er disse langsiktige utviklingsmålene vi skal nå:

1. Natur, klima og planetens tålegrense
2. God livskvalitet og like muligheter
3. Grønn og rettferdig omstilling
4. Omstilling og tillit
5. Sammen skaper vi Viken

På nivået under utviklingsmålene beskrives seks innsatsområder som FN anbefaler nasjoner og regioner å jobbe etter, for å raskest mulig få til omstillingen til et bærekraftig samfunn. Under de seks innsatsområdene er det til sammen 65 delmål.

Langsiktige utviklingsmål 2030:

1. Natur, klima og planetens tålegrenser

I 2030 er hensynet til naturen og planetens tålegrenser grunnleggende for all samfunnsutvikling i Viken. Viken er et bærekraftig og klimasmart lavutslippssamfunn, som har god kunnskap til våre økosystemer, og som tar vare på det biologiske mangfoldet, naturområdene og matjordene i Viken. Vi vektlegger beredskap, klimatilpasning og matsikkerhet, og forvalter våre naturressurser langsiktig, effektivt og nyskapende. Resultatet er gode levekår og et godt livsgrunnlag for dagens og morgendagens innbyggere.

2. God livskvalitet og like muligheter

I 2030 lever alle mennesker i Viken verdige og meningsfulle liv. Vi har trygge arbeidsplasser og tilgang til relevant utdanning. Fylket kjennetegnes av gode, varierte boområder med levende møteplasser. Kulturlivet og foreningslivet er rikt, og vi kan dyrke natur- og friluftinteressene våre. Vikensamfunnet er åpent, mangfoldig og inkluderende.

3. Grønn og rettferdig verdiskaping

I 2030 er Viken en nyskapende, internasjonalt konkurransedyktig og mangfoldig næringsregion som leder an i det grønne skiftet. Vi har attraktive private og offentlige arbeidsplasser, velfungerende markeder, ledende forsknings- og kompetansemiljøer og høy sysselsetting. Vi har et rettferdig og anstendig arbeidsmarked. Viken viser vei i utviklingen av sirkulær økonomi. Vekst og verdiskaping i Viken tar hensyn til naturen, ivaretar samfunnsikkerhet og beredskap og skaper velferd og god livskvalitet for innbyggerne.

4. Omstilling og tillit

I 2030 er Viken et sterkt og trygt samfunn, som kan møte både kjente og uforutsette utfordringer og endringer. I Viken har vi verktøyene vi trenger for å vende utfordringer til muligheter.

Vikensamfunnet er godt forberedt på både akutte og langsiktige konsekvenser av klima- og miljøendringene. Næringslivet har god evne til å håndtere og utnytte endringer i teknologi, kompetansebehov og økonomiske forutsetninger. I 2030 deltar mange innbyggere i utviklingen av Viken, og vi har tillit til hvordan fylket styres. Innbyggerne har fremtidsstro og opplever høy grad av trygghet, livskvalitet, tilhørighet, frihet og tillit.

5. Sammen skaper vi Viken

I 2030 har vi sterk kultur for samarbeid og kunnskapsdeling i Viken. Vi har sterke og forpliktende partnerskap hvor offentlige aktører, næringsliv, frivillighet, forskning og enkeltmennesker deltar. Samarbeidet foregår på tvers av geografi og forvaltningsnivåer. Viken deltar aktivt i nasjonalt, grenseregionalt og internasjonalt arbeid. Det gir oss kunnskap, kompetanse og gjennomslag til å nå målene vi har satt oss.

1.2 Hvordan skal vi nå målene?

Planetens tålegrenser er de ytre rammene for utviklingen av regionen vår, samtidig skal all planlegging bidra til å fremme befolkningens helse og redusere sosiale forskjeller. For å sikre at alle har like muligheter, føler seg inkludert og trygge, og for å beskytte fremtidige generasjoners livsgrunnlag, må vi ta hensyn til klimaet, miljøet og folkehelsen i alt vi gjør.

Skal vi klare å skape et bærekraftig samfunn må vi jobbe helhetlig og tversektorielt. Tap av artsmangfold, utenforskap, dårlig helse, klimaendringer og andre store og komplekse utfordringer, kan ikke løses isolert eller av én aktør alene. Vi må sammen ta tak i årsakene til fattigdom, ulikhet, og klima- og miljøendringer, og løse dem i fellesskap.

Det kreves en koordinert innsats på tvers av sektorer og organisasjoner for å kunne løse disse problemene effektivt. Arbeidet må foregå på både strategisk og operativt nivå over tid.

Ved å jobbe i partnerskap oppnår vi en felles forståelse for hva som må gjøres for å nå målene i samfunnsutviklingen. Våre ulike perspektiver og ressurser gjør at vi får en mer helhetlig tilnærming til å løse problemene, vi lærer av hverandres erfaringer, tar del av hverandres kunnskap og kan utnytte våre ressurser bedre.

Gjennom å jobbe sammen skaper vi tillit, bygger ned barrierer mellom ulike sektorer og organisasjoner, og øker mulighetene for å løse de store og sammensatte utfordringene vi står overfor.

Et godt samarbeid og partnerskap krever gjensidig forpliktelse og forståelse for de ulike rollene aktørene har. Dette plangrunnlaget er basert på partnerskapsbaserte strategier for felles gjennomføring.

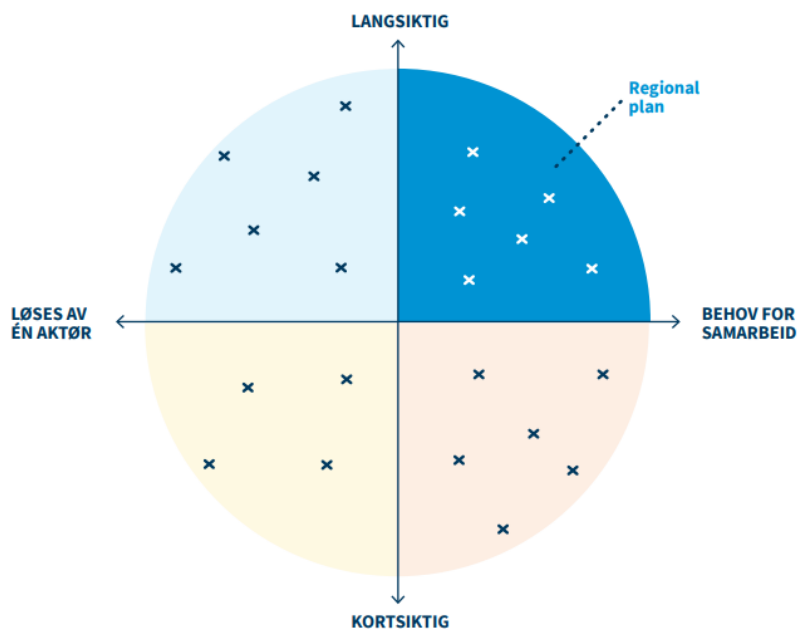
Plangrunnlaget inneholder ikke forslag til planbestemmelser, og antall retningslinjer er holdt på et moderat nivå. Føringerne er lagt på et strategisk nivå. Hensikten er å skape et grunnlag for at nye regionale planer i Akershus, Buskerud og Østfold skal gi overordnede og strategiske føringer for en bærekraftig utvikling og forutsigbare rammer for samfunnsutviklingen.

Plangrunnlaget er laget med et mål om å utvikle en bærekraftig region til det beste for alle og et grunnlag for tre fremtidige regionale planer for:

1. Økt livskvalitet, deltagelse og likeverd
2. Kompetanse og verdiskaping
3. Areal og mobilitet

Regional planlegging innebærer samarbeid på tvers av forvaltningsnivå og tilpasning av nasjonal politikk til regionale og lokale forhold. Sammenhengen med kommunal planlegging er derfor viktig. Kommunenes planarbeid har samme type ambisjoner som det regionale planarbeidet med hensyn til helhet, langsiktighet og medvirkning. Regionale planer har nødvendige perspektiver ut over den enkelte kommunes geografi og interesser. Samtidig gir det lokale selvstyret et geografisk helhetsperspektiv innen den enkelte kommune. Samarbeid er derfor avgjørende for å lykkes slik at den kommunale planleggingen bidrar til å realisere regionale strategier.

Figur: Når det er behov for regional plan? Plangrunnlaget er rettet mot de mulighetene og utfordringene som er sentrale for den langsiktige utviklingen av regionen vår. Figuren illustrerer at dette er muligheter og utfordringer som krever samarbeid og felles innsats for å kunne løses.

1.3 Planlegging og omstilling i en urolig tid

Vi står foran store endringer. Rammene for å nå de langsiktige utviklingsmålene er krevende, og vi må omstille oss på mange fronter samtidig.

Klimaendringer og tap av biologisk mangfold: Økende klimagassutslipp, tap av naturmangfold og økning av temperatur og ekstremvær er noen av de største utfordringene verden står overfor i dag.

Mange arter, artsgrupper og naturtyper er i tilbakegang lokalt og regionalt. Omstilling til et lavutslippssamfunn krever endring i måten vi forvalter og utnytter naturressursene på, at vi reduserer mengden avfall og endrer måten det behandles på.

Selv om de menneskeskapte klimautslippene blir redusert, tar det tid før oppvarmingen av atmosfæren opphører. Naturhendelser som styrtregn, flom og skred vil forekomme oftere enn før. Dette vil utgjøre en fare for mennesker, bygninger, veier og bruer. Også andre kritiske

samfunnsfunksjoner kan svikte hvis naturhendelsene rammer infrastruktur innen IKT, kraft- eller vannforsyning.

Global uro: Verden vi lever i er preget av mer usikkerhet enn på lenge. Covid-19-pandemien og krigen i Ukraina har synliggjort sårbarheten i den globaliserte økonomien. Uroen kan utfordre internasjonale handelsmønstre og føre til behov for økt selvforsyningsgrad. Omstilling, lavere økonomisk vekst internasjonalt, en mer usikker verden og risiko for inflasjon og økt rentenivå, kan gi økte forskjeller. Dette kan føre til økt press på økonomien og velferdssystemet, og kan også føre til kulturelle og sosiale spenninger.

Krigen i Europa, den ustabile sikkerhetspolitiske situasjonen og andre globale kriser, har også store konsekvenser for samfunnsliv og samfunnsplanlegging. Forsyningskjeder settes under press og øker behovet for egen matproduksjon og sikring av matjord i regionen. Flyktninger søker asyl, bolig og arbeid hos oss. Vi må ha et samfunn som kan ta imot og hjelpe flyktninger, og sørge for god inkludering.

For å redusere samlet risiko og ha god beredskap må myndigheter og andre samfunnsaktører ta initiativ til samarbeid på tvers av sektor og nivå. Den sivile og militære beredskapen er gjensidig avhengig av hverandre og innenfor nasjonale rammer og dimensjoneringsgrunnlag må alle aktører bidra i samarbeidet om totalforsvaret.

Sosial ulikhet: De siste ti årene har forskjellene mellom de som har minst og mest økt i Norge. Andelen barn som vokser opp i familier med vedvarende fattigdom, er over 11 prosent. Flyktninger med kort botid og personer med lav tilknytning til arbeidslivet er overrepresentert blant de med lav inntekt. Blant de som står utenfor arbeidslivet er de som ikke har fullført videregående skole overrepresentert. Økende sosial ulikhet og mangel på like muligheter er en stor utfordring som kan gi utslag i form av økte helseforskjeller og ulik livskvalitet. Dette kan føre til sosial uro, spenninger mellom ulike grupper, og redusert økonomisk vekst.

Demografiske endringer: Årene fremover vil preges av lavere befolkningsvekst og en stadig eldre befolkning. Befolkningsutviklingen og alderssammensetningen vil ramme kommunene ulikt. Flyttemønstre og en fortsatt sterk sentralisering fører til at det er de mindre kommunene i utkanten av regionen vår som vil få den svakeste befolkningsutviklingen. Det er også i disse kommunene vi vil se den sterkeste veksten i andelen eldre.

Befolkningen i Viken har blitt mye mer mangfoldig de siste 30 årene. Fra 2013 til 2023 økte andelen med innvandrerbakgrunn fra 15 til 23 prosent. Det er en sammensatt gruppe med bakgrunn fra 182 land og er i stadig endring med tanke på landbakgrunn, flyktningstrømmer og bosettingsmønstre.

Teknologiutvikling og digitalisering: Rask teknologisk utvikling og digitalisering av samfunnet fører til store endringer i arbeidsmarkedet, for den enkelte og for økonomien generelt. Det gir store muligheter for utvikling og verdiskaping, men kan samtidig føre til at mange mister jobbene sine, og at de økonomiske ulikhetene øker. Arbeidsprosesser effektiviseres, nye yrker oppstår og kompetansekrav endres. Denne omstillingsprosessen treffer hele samfunnet. Det er behov for ny kompetanse, utvikling av ny teknologi og kunnskap.

Det samlede utfordringsbildet kan oppfattes som både alvorlig og dystert. Omstillingen vi står foran vil kreve mye av oss, og evnen til å gjøre ting på nye måter og samtidig ha de samme felles målene for øye, blir derfor enda viktigere enn før. Dette plangrunnlaget skal gjøre oss bedre i stand til å håndtere utfordringene som møter oss.

1.4 Hva inneholder plangrunnlaget?

Plangrunnlaget skal som helhet bidra til å nå de langsiktige utviklingsmålene. Først peker plangrunnlaget på livskvalitet, deltakelse og likeverd som grunnleggende forutsetninger for å leve et godt liv. Flere skal inkluderes og vi må jobbe for et mangfold av sosiale og meningsfulle møteplasser og aktiviteter. For å få til dette så må alle i tillegg ha meningsfylt arbeid i et arbeidsliv som skaper verdier. Strategiene innen kompetanse og verdiskaping peker på viktige veivalg for dette. I tillegg til at plangrunnlaget viser strategisk retning for grønn omstilling. Strategiene innen areal og mobilitet peker på viktige veivalg slik at fremtidens bomiljøer, arbeidsplasser og infrastruktur planlegges på en bærekraftig måte.

Hvert plangrunnlag for ny regional plan har samme oppbygning. Plangrunnlag for areal og mobilitet inneholder i tillegg forslag til retningslinjer.

Strategiene angir det prioriterte veivalget fram mot de langsiktige målene. Strategiene er mobiliserende og førende for alle samfunnsaktørenes arbeid med det enkelte tema. Sentrale aktører bør følge opp strategiene i sitt eget strategiske arbeid, og legge disse til grunn i samarbeid og partnerskap i fylket.

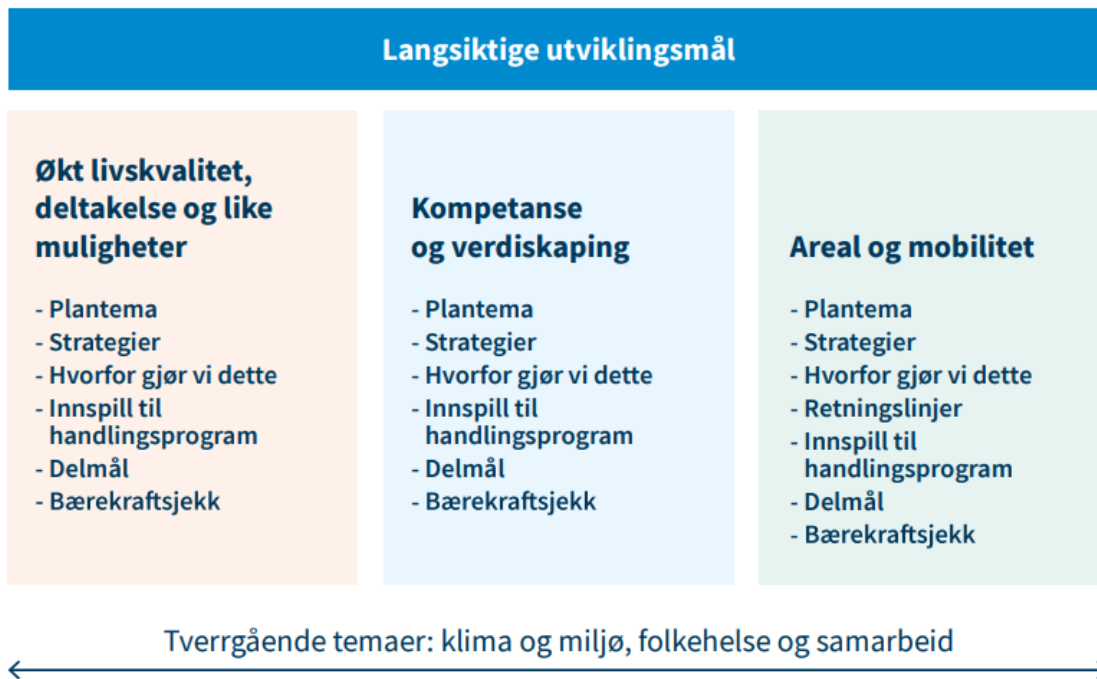
Hvorfor gjør vi dette gir en kort beskrivelse av hvilke utfordringer og muligheter som ligger til grunn for strategiene.

Retningslinjer er en konkretisering av den regionale politikken som anses nødvendig for å følge opp strategiene. Retningslinjene gir uttrykk for en tydelig forventning til annen planlegging og skal gi forutsigbare rammer for alle samfunnsaktører.

Innspill til handlingsprogram inneholder en rekke forslag til tiltak som kan iverksettes eller videreføres for å gjennomføre strategiene, når de nye fylkene skal jobbe videre med plangrunnlagene.

Delmål viser til hvilke av de 65 delmålene fra regional planstrategi som den enkelte strategi vil bidra til å nå. Delmålene viser også hvilke innsatsområder strategiene retter seg mot. Hver strategi kan bidra til å nå flere delmål. Se oversikt over alle delmål fra side 232.

Bærekraftsjekken viser vurderinger knyttet til hvilke av FNs bærekraftsmål strategien primært bidrar til å nå. Dette er gjort ved en forenklet bruk av Viken fylkeskommunes bærekraftsjekk. Resultatet er vist med ikoner for de aktuelle bærekraftsmålene og en kort forklarende tekst.

Figur: Plangrunnlagets oppbygning

2 Økt livskvalitet, deltakelse og likeverd

Hver og en av oss som bor i fylket skal oppleve at det er et godt sted å leve. Plangrunnlaget for økt livskvalitet, deltakelse og likeverd skal bidra til gode lokalsamfunn der folk har lyst til å bli værende, føler seg inkludert og ønsker å bidra med sine ressurser og skaperkraft – uansett livssituasjon.

Et bedre liv for alle innbyggere i fylket innebærer politiske valg som påvirker samfunnsutviklingen. Et slikt valg er å sikre at forutsetninger for økt livskvalitet fordeles mer rettferdig, og at sosiale, økonomiske og helsemessige forskjeller reduseres. Skal vi skape et mangfoldig samfunn der alle er inkludert, må vi sørge for at flest mulig får anledning til å delta. Flere og bedre møteplasser blir et viktig virkemiddel for å sikre deltakelse og engasjement der folk bor. I tillegg er satsinger innen kunst, kultur, idrett, friluftsliv og andre fritidsaktiviteter viktig for å fremme livskvalitet.

Livskvalitet, deltakelse og likeverd peker på tillit, inkludering og sosial bærekraft som forutsetninger for å lykkes med samfunnsutviklingen og overgangen til et lavutslippssamfunn. Gode liv for den enkelte innbygger innebærer at det legges til rette for å skape verdier og at vi forvalter omgivelsene på en bærekraftig måte. Alle samfunnsaktører må trekke i samme retning for å nå felles mål.

2.1 Inkludering og deltakelse

Like muligheter til deltakelse er en forutsetning for et rettferdig og demokratisk samfunn.

Dette kapittelet handler om deltakelse på viktige områder i livene våre, og om hvordan utenforskap påvirker levekår og lokalsamfunn. Viken har en mangfoldig befolkning og sammensetningen har endret seg på kort tid. Det er store forskjeller i deltakelse både på formelle og uformelle arenaer i samfunnet. Det betyr at mange ikke får bidratt med sine ressurser, og kan oppleve at de ikke er en del av fellesskapet. Samfunnet mister derfor verdifulle perspektiver og kunnskap. Det er behov for strategier som fører til større bredde i engasjement og deltakelse i samfunnet. Det vil bidra til et mer omstillingsdyktig samfunn i tiden fremover.

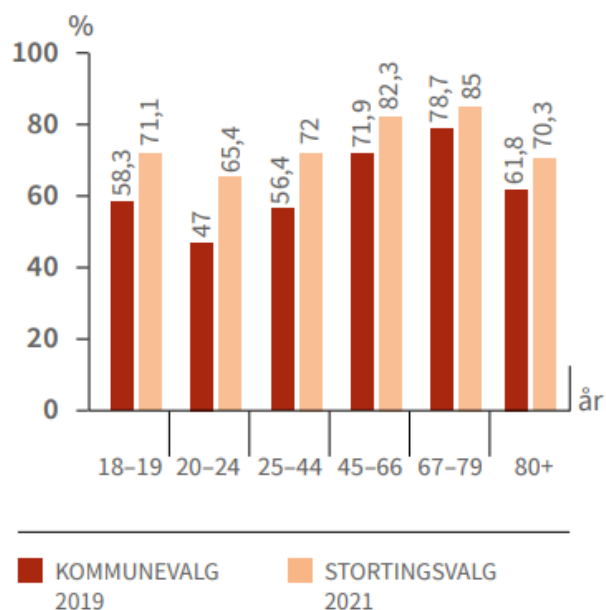
Utenforskap handler om manglende tilknytning til samfunnet og begrenser den enkeltes mulighet til å delta i samfunnet på lik linje med andre. Årsaker til utenforskap kan være sykdom, manglende språkferdigheter, manglende tilknytning til arbeidslivet eller manglende tilrettelegging for å kunne delta. På samme måte kan rasisme og diskriminering hindre menneskers muligheter til å delta og bruke sine ressurser i samfunnet.

Det finnes mange former for deltakelse, for eksempel å delta i organiserte aktiviteter, deltakelse i arbeidslivet eller å være til stede på arenaer hvor man møter andre. Det er viktig å legge til rette for områder hvor innbyggerne kan oppholde seg sammen, både planlagt og spontant, aktivt og passivt. Vi ønsker å øke deltakelsen ved å skape flere lavterskeltilbud og inkludere flere i demokratiske prosesser. Alle skal kunne være med i innsatsen for å kutte klimagassutslipp og å ta vare på naturen.

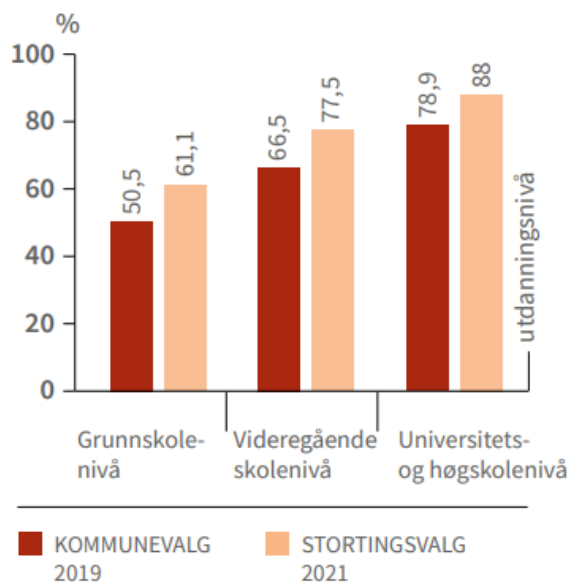
Økonomi og sosiale forhold utgjør barrierer for deltakelse. Lav inntekt setter grenser for deltakelse i aktiviteter, tilbud og i sosiale fellesskap. De sosiale ulikhetene i samfunnet er økende. Samfunn med stor sosial ulikhet har oftere lavere tillit mellom folk, svakere deltakelse i demokratiske prosesser og mindre økonomisk stabilitet.

Våre lokalsamfunn blir også berørt av globale kriser i form av klimaendringer, krig og pandemier. Det har vi opplevd de siste årene med for eksempel koronapandemi og med krigen i Ukraina og ankomst av flyktninger derifra. Kriser som dette oppstår plutselig og fører med seg brå endringer. Vi må være

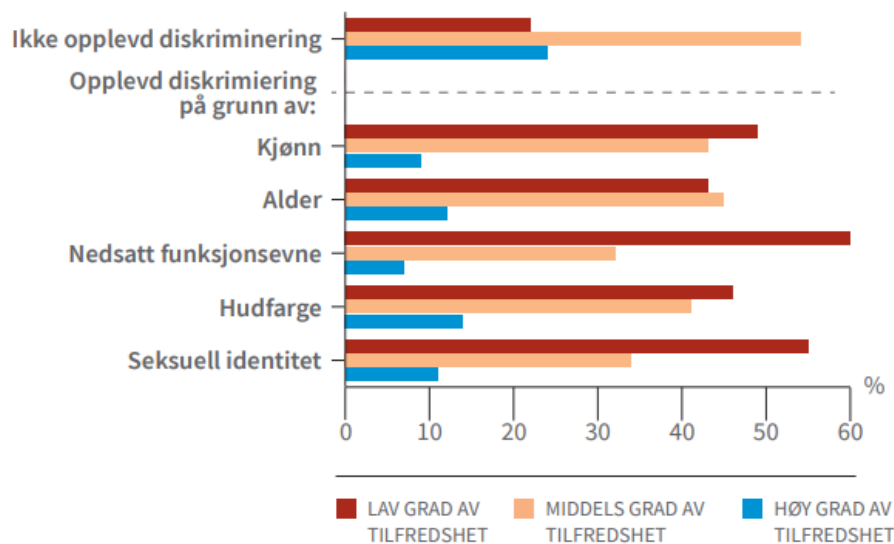
forberedt på å møte flere uforutsette utfordringer i fremtiden. God integrering og tilrettelegging for deltakelse bidrar til det.

Figur: **Valgdeltakelse etter alder.** Figuren viser at valgdeltakelsen i siste kommune- og stortingsvalg varierte med alder. Kilde: Statistisk Sentralbyrå, 2021

Figur: **Valgdeltakelse etter utdanningsnivå.** Figuren viser at valgdeltakelsen i siste kommune- og stortingsvalg økte med utdanningsnivå. Kilde: Statistisk Sentralbyrå, 2021

Figur: **Diskriminering og tilfredshet med livet.** Figuren viser at de som har opplevd diskriminering er mindre tilfreds med livet enn de som ikke har opplevd diskriminering. Kilde: Statistisk Sentralbyrå, 2021

2.1.1 Strategi 1: Fremme likestilling og redusere utenforskap

Strategien innebærer å:

- jobbe aktivt, målrettet og planmessig med å fremme likestilling og motarbeide diskriminering
- heve kompetansen om mangfold for å utvikle relevante tilbud og tjenester
- sørge for at alle tjenester, omgivelser, programmer og produkter er universelt utformet, både fysisk og digitalt
- jobbe aktivt med inkluderende lokalsamfunn hvor hele befolkningen opplever fellesskap og får bidratt med sine ressurser
- motvirke digitalt utenforskap
- vurdere alle satsninger og tiltak i lys av det utvidete likestillingsbegrepet
- lage beredskapsplaner for en mangfoldig og sammensatt befolkning

Hvorfor gjør vi dette?

Likestilling handler om at alle skal ha like rettigheter og muligheter i samfunnet, uavhengig av kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, etnisitet, funksjonsevne, seksuell orientering eller alder. For å sikre et velfungerende demokrati må alle ha samme mulighet til å delta i store og små fellesskap på offentlige, private og frivillighetens arenaer. Mangfoldet beriker samfunnet og arbeidslivet, og bidrar til økt toleranse.

Det er en kvalitet ved samfunnet at det legges til rette for funksjonsmangfoldet i befolkningen. Bygninger, uteområder, kollektivtransport, tjenester og IKT-systemer skal være universelt utformet. Det gir flere mulighet til å være aktive og bidra med sine ressurser gjennom hele livet.

Tilrettelegging for personer med annet morsmål enn norsk er viktig for deltakelse i aktiviteter og for å få tilgang til informasjon. Tilstrekkelige digitale ferdigheter mangler hos mange eldre og personer som står utenfor arbeidslivet. Personer med funksjonsnedsettelse møter ofte digitale barrierer. For å redusere digitalt utenforskap er det nødvendig med et godt veilednings- og opplæringstilbud. Klart

språk bidrar til bedre tilgang til informasjon og bedre kommunikasjon og er en kvalitet alle nyter godt av.

Et systematisk arbeid mot rasisme og diskriminering er nødvendig for å oppnå inkludering og mangfold. Unge voksne, innvandrere, ikke-heterofile og personer med dårlig helse eller lav sosioøkonomisk status opplever mest diskriminering (Støren, 2021). For å identifisere barrierene trenger vi kunnskap og fakta om mangfoldet i befolkningen og situasjonen på det aktuelle området. Økt kunnskap bidrar til å motvirke negative holdninger, intoleranse og rasisme. Det bidrar også til felles forståelse om hvordan rasisme og diskriminering kan motarbeides.

For å oppnå økt deltakelse må vi jobbe aktivt for å gi dem som i mindre grad deltar flere muligheter og bedre tilbud. Mange arenaer og aktivitetstilbud er tilpasset behovene til majoritetsbefolkningen. Tilbudene og stedene må utformes etter de behovene folk selv sier at de har. Medvirkning og involvering er viktig i seg selv, fordi å bli hørt og å kunne påvirke samfunnet er verdifullt for oss alle.

Innspill til handlingsprogram

- Videreføre vedtaket om Viken som antirasistisk sone i nye fylker
- Følge opp *Temastrategi for mangfold og inkludering 2022-2030* (Viken fylkeskommune, 2022c)
- Styrke arbeidet mot mobbing og hatprat i skolen
- Følge opp strategiske grep i rapporten *Kunnskap om universell utforming i Viken* (Proba samfunnsanalyse, 2022)
- Jobbe systematisk med inkluderende og klart språk
- Bruke tolketjenester, tilgjengeliggjøre aktiviteter og informasjon for personer som ikke har norsk som morsmål
- Støtte opp om digital kompetanseheving gjennom bibliotek, frivilligheten og andre relevante aktører
- Heve kompetansen om *FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD)*
- Tiltak mot digitalt utenforskap i utforming av alle tjenester
- Heve kompetansen om aktivitets- og redegjørelsesplikten
- Videreutvikle mangfoldskompetanse og forebygging i tannhelsetjenesten

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	3, 6, 7, 9, 10, 14, 16				1, 11	

Bærekraftssjekk

Strategien bidra til et mer likestilt samfunn. Alle skal ha like muligheter til å delta i små og store fellesskap. Det vil gi mer bærekraftige byer og samfunn.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 5, 10, 11 og 17.

Strategien bidra til et mer likestilt samfunn. Alle skal ha like muligheter til å delta i små og store fellesskap. Det vil gi mer bærekraftige byer og samfunn.

2.1.2 Strategi 2: Økt representasjon og bredere deltakelse i demokratiske prosesser og beslutninger

Strategien innebærer å:

- bidra til aktiv og mer mangfoldig rekruttering til aktiviteter, verv og stillinger
- øke valgdeltakelsen og jobbe aktivt for at politiske styrer og verv skal gjenspeile mangfoldet i befolkningen
- sørge for at barn og ungdom får større innflytelse på samfunnsutviklingen gjennom medvirkning
- bruke medvirkning for å utvikle tilbud og tjenester som inkluderer en større del av befolkningen og får frem minoritetsstemmer
- heve kompetansen om mangfoldet i befolkningen
- alltid vurdere om større satsninger og tiltak utjevner eller reproducerer ulikhet

Hvorfor gjør vi dette?

Det er ulikhet i demokratisk og sosial deltakelse i fylket, og det er manglende representativitet i demokratiske prosesser og på demokratiske arenaer. Det er for lite mangfold i kommunestyre, frivillige organisasjoner, idrett, friluftsliv og i kunst- og kulturlivet. Personer med innvandrerbakgrunn stemmer i mindre grad ved valg, og det er færre som er engasjert i frivillige organisasjoner og aktiviteter enn i befolkningen ellers. Personer med nedsatt funksjonsevne opplever barrierer mot å delta i samfunnslivet og i fritidsaktiviteter. Valgløker og -materiell er i varierende grad universelt utformet, og det er usikkert i hvor stor grad alle velgere har lik mulighet til å delta i valg (Saglie et al., 2022).

For å få et større mangfold må vi jobbe systematisk med rekruttering. For å oppnå bredere deltakelse i prosesser og beslutninger trenger vi fakta og kunnskap om mangfoldet på det stedet vi ønsker endring. God og likeverdig tilgang til informasjon og digitalt innhold gjennom folkebibliotekene gir alle innbyggere mulighet for å øke egen kunnskap.

Medvirkning er et virkemiddel som er velegnet for å jobbe for deltakelse og inkludering i alle typer beslutningsprosesser. Medvirkning i planprosesser etter plan – og bygningsloven har retningslinjer og lovkrav, blant annet om særskilt involvering av barn og unge. Det er nyttig å vurdere behovet for medvirkning med det utvidete likestillingsbegrepet som linse: Hvem deltar og hvem deltar ikke? Hvem har innflytelse og hvem blir berørt?

Innspill til handlingsprogram

- Jobbe målrettet med medvirkning og ta i bruk Viken fylkeskommunes *Veileder for medvirkning* (Viken fylkeskommune, 2023)
- Følge opp *Temastrategi for mangfold og inkludering 2022-2030* (Viken fylkeskommune, 2022c)
- Følge opp strategiske grep foreslått i rapporten *Kunnskap om universell utforming i Viken* (Proba samfunnsanalyse, 2022) og i rapporten *Tilgjengelighet og tilrettelegging for funksjonshemmede ved stortingsvalget 2021* (Saglie et al., 2022).

- Støtte arbeidet for allmenn tilgang til digitale innholdstjenester via folkebibliotekene

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	3, 6, 7, 9, 10, 14, 16					

Bærekraftssjekk

Strategien vil gi et mer robust demokrati. Økt mangfold og likestilling bidrar til å bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner på alle nivåer.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 5, 10, 16 og 17.

2.1.3 Strategi 3: Sikre inkluderende grønn omstilling

Strategien innebærer å:

- øke kunnskap om rettferdig og inkluderende grønn omstilling
- sikre at fordeler og ulemper ved grønn omstilling fordeles rettferdig
- involvere flest mulig grupper i samfunnet, for å øke eierskap og forståelse
- prioritere forebyggende tiltak for å redusere aktivitet som bidrar til klimagassutslipp

Hvorfor gjør vi dette?

Grønn omstilling rammer befolkningen ulikt. For å sikre en mer robust samfunnsutvikling må vi jobbe for en klimaomstilling som tar sosiale hensyn.

I dette plangrunnlaget knytter rettferdig grønn omstilling seg til tiltak i lokalmiljøet og særlig til områdene transport, forbruk, mat og bolig. Et annet viktig område er omstilling i arbeids- og næringslivet, som behandles i plangrunnlag for kompetanse og verdiskaping. Både kommune, næringsliv og innbyggere kan påvirke omstillingen innenfor disse områdene. Det offentlige har et særlig ansvar for å sikre at goder og byrder fordeles seg mest mulig rettferdig hos innbyggerne.

Fortetting rundt kollektivknutepunkt skaper attraktive boliger med høye boligpriser. Selv om dette bidrar til mer miljøvennlig transport for noen, forsterker det ulikheter i samfunnet fordi grupper i befolkningen med svakere økonomi ikke kan ta del i dette godet. Mange må bruke en stor andel av inntekten til strøm og oppvarming. Muligheten for å gjøre investeringer for å redusere strømforbruket er mindre for de med svakere økonomi eller de som leier bolig. Ofte mangler de som bygger eller leier ut boliger insentiver til å investere i energibesparende tiltak.

Grupper som er utsatt på ett område er ofte utsatt på flere. En forebyggende tilnærming for å redusere klimagassutslipp vil gi det mest rettferdige utgangspunktet for alle innbyggere.

Medvirkning er viktig for å skape tillit og eierskap til endringer og en forutsetning for å lykkes. For å unngå at noen utelates er det viktig med kunnskap om hvem som er utsatt og på hvilken måte.

Innspill til handlingsprogram

- Ta i bruk metoder som bidrar til inkluderende omstillingsstrategier, som FNs *Leave no one behind*
- Igangsette flere samarbeid mellom forskningsmiljøer, kommuner og fylke for å bygge kunnskap om sosial ulikhet knyttet til grønn omstilling
- Utvikle insentiver for energieffektivisering i boliger, inkludert utleieboliger
- Jobbe målrettet med inkluderende grønn omstilling som et premiss i areal- og transportplanlegging
- Bruke og utvikle bibliotekenes utlånstjenester som modell for videreutvikling av delingstjenester

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	3, 7, 10	8	8	1, 3	4	

Bærekraftssjekk

Omstilling til et lavutslippssamfunn som inkluderer alle, krever kunnskap om sosial ulikhet og om gode og tilgjengelige løsninger. Strategien kan bidra til å bremse klimagassutslipp og klimaendringer og er viktig for å skape sosialt bærekraftige byer og samfunn.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 10, 11, 13 og 17.

2.1.4 Strategi 4: Et mer inkluderende arbeidsliv for økt livskvalitet og bedre levekår

Strategien innebærer å:

- motarbeide diskriminering i arbeidslivet
- øke kompetanse og motivasjon for å rekruttere bredere og se inkludering og mangfold som en ressurs i egen virksomhet
- sørge for at lokaler, utstyr, aktiviteter og informasjon er universelt utformet
- legge til rette for regionalt samarbeid og erfaringsdeling om integrering av innvandrerbefolkningen i arbeidslivet
- forsterke samarbeidet om kvalifisering og fullføring av videregående opplæring for ungdom og voksne
- tilrettelegge for varierte arbeidsplasser og fleksible ordninger som tar hensyn til mennesker med ulik helse og arbeidskapasitet

Hvorfor gjør vi dette?

Gjennom arbeid får vi nettverk, tilhørighet til sosiale fellesskap og vi kan bidra med egne ressurser. Arbeidslivet er en arena for mestring og læring og bidrar positivt til livskvaliteten vår. Deltakelse i arbeidslivet er grunnlaget for økonomisk selvstendighet, og dermed for gode levekår. Det er en av

de viktigste faktorene for å redusere ulikhet. Samfunnet har også behov for flere i jobb for å møte arbeidskraftsbehovet i tiden fremover.

Deltakelse i arbeidslivet er avgjørende for integrering av innvandrere i det norske samfunnet. Innvandrere har lavere sysselsettingsgrad enn den øvrige befolkningen. Kvinner som har innvandret er i mindre grad sysselsatt enn menn som har innvandret. Blant innvandrere som ikke er sysselsatt har mange lav utdanning.

Blant personer med funksjonsnedsettelse er andelen sysselsatte bare 41 prosent. Gjennomsnittet for befolkningen som helhet ligger på 75 prosent. En tredjedel av personer med funksjonsnedsettelser som ikke er i arbeid, oppgir at de ønsker å få jobb (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2023b).

Den eldre delen av befolkningen er en viktig ressurs i arbeidslivet. Eldre i Norge er friske lengre enn før. Noen eldre arbeidstakere møter negative holdninger til alder på jobben. Dette kan føre til at flere går ut av arbeidslivet tidligere enn de ønsker. Når eldre arbeidstakere får brukt og utviklet kompetansen sin i arbeidslivet, bidrar det både til å møte et behov for arbeidskraft og til at eldre får leve gode liv.

I Viken var 11,6 prosent av unge fra 15 til 29 år ikke i arbeid, utdanning eller arbeidsmarkedstiltak i 2020 (Statistisk sentralbyrå, 2022). Tydelige risikofaktorer er lav sosioøkonomisk status og familiebakgrunn, avbrutt skolegang, dårlig psykisk helse, og psykososiale problemer. For å oppnå bedre levekår og mindre utenforskap må flere av disse ungdommene inkluderes i arbeidslivet.

Livslang læring er viktig for alles livskvalitet. Arbeidsplasser, frivilligheten og kunst- og kultursektoren er arenaer hvor vi lærer hele livet. Mange som står ufrivillig utenfor eller har en ustabil tilknytning til arbeidslivet, har behov for praktisk opplæring i en arbeidssituasjon eller tilrettelagt arbeid. Livslang læring behandles i plangrunnlag for kompetanse og verdiskaping.

Utfordringene som er nevnt over kan virke sammen og forsterke utenforskap. Innhenting av kunnskap om likestilling og mangfold hvor man ser på alle diskrimineringsgrunnlagene er derfor et godt virkemiddel for å redusere utenforskap.

Innspill til handlingsprogram

- Fremme universell utforming på arbeidsplasser
- Videreføre samarbeidsavtalen mellom NAV Vest-Viken, NAV Øst-Viken og fylkeskommunen
- Legge til rette for flere varig tilrettelagte arbeidsplasser (VTA).
- Følge opp Viken fylkeskommunes plan for kvalifisering av innvandrere (Viken fylkeskommune, 2022) og introduksjonsprogram for flyktninger
- Følge opp anbefalinger fra NOU 2022:18 Mellom mobilitet og migrasjon (NOU, 2022: 18)
- Øke samarbeid om tjenester til barn, unge og deres familier
- Videreføre Viken-modellen for et anstendig arbeidsliv i nye fylker (Viken fylkeskommune, 2021c)
- Styrke satsingen på inkluderende arbeidsliv
- Styrke mulighetene til å utvikle folkebibliotekene som gode studiesteder for etter- og videreutdanning

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	3, 8, 9, 10, 14	4				

Bærekraftssjekk

Et mer inkluderende arbeidsliv er med på å gi folk gode liv, mening og mestring. Økt deltakelse i arbeidslivet vil også redusere sosial ulikhet i befolkningen og gi økonomisk vekst.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 8, 10 og 17.

2.2 Livskvalitet og levekår

God livskvalitet er et viktig mål for samfunnsutviklingen.

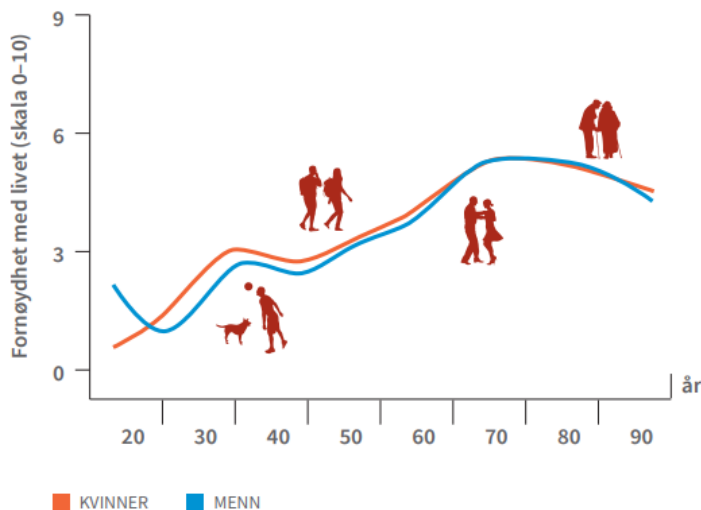
Dette kapittelet handler om sammenhengen mellom levekår og livskvalitet. Arbeid, økonomi, boforhold og deltagelse i samfunnet påvirker dette. Selv om livskvaliteten generelt er høy i Norge og i Viken, er den imidlertid skjevt fordelt og noen grupper har dårligere livskvalitet og levekår enn andre.

Folkehelseundersøkelsen som Viken fylkeskommune gjennomførte i 2021 gir verdifull kunnskap om opplevd livskvalitet og faktorer som påvirker denne.

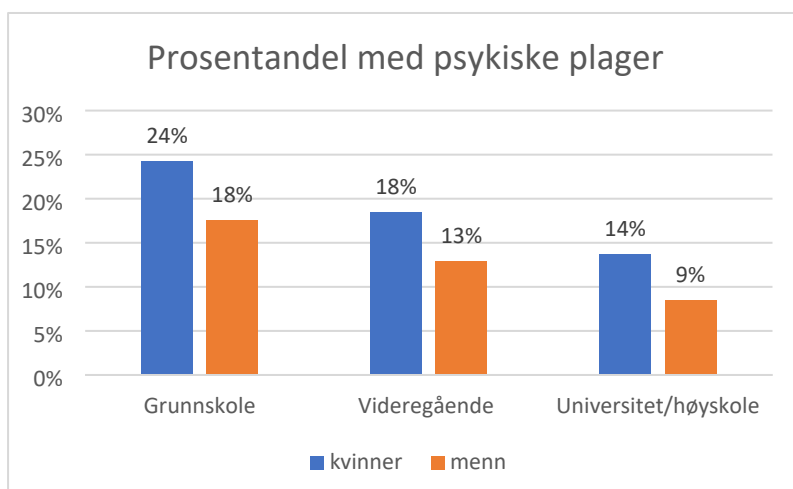
Opplevelse av trygghet, fellesskap, utvikling og påvirkningsmuligheter er viktig for livskvaliteten.

Helse henger tett sammen med livskvalitet. Å ha god helse handler om mer enn fravær av sykdom. Det handler også om å leve meningsfulle liv, ha nære relasjoner og føle tilhørighet. God livskvalitet kan beskytte mot psykiske plager og lidelser, og har også positive konsekvenser for den fysiske helsetilstanden.

Fellesskap og opplevelse av sosial støtte har stor betydning for helse og livskvalitet. Det samme har økonomien i husholdningene. Det er altfor mange barn som vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt. Personer med innvandrerbakgrunn er overrepresentert i disse gruppene. Oppvekstmiljø og -vilkår har stor betydning for mange av faktorene som er sentrale for livskvalitet. Grunnlaget for et godt liv legges i barndommen. Det har betydning for gjennomføring av skole, deltakelse i arbeidslivet og for psykisk og fysisk helse.

Figur: **Fornøydhhet med livet.** Figuren viser fornøydhhet med livet på en skala fra 0 til 10 der 10 er «svært fornøyd». Kilde: Folkehelseinstituttet, 2022

Figur: **Psykiske helseplager.** Figuren viser at andelen som oppgir å ha psykiske helseplager synker med utdanningsnivå for både kvinner og menn. Kilde: Folkehelseundersøkelsen i Viken, 2022

De fleste som deltok i Folkehelseundersøkelsen i Viken oppgir å ha høy livskvalitet:

- 8 av 10 er fornøyd med livet, og det er små forskjeller mellom regionene i fylket
- 7 av 10 har et meningsfylt liv, og det er små forskjeller mellom regionene
- 1 av 10 har høyt nivå på ensomhet, og det er forholdsvis liten geografisk variasjon
- 17 prosent av kvinnene og 11 prosent av mennene oppgir høyt nivå på psykiske plager, og det er noe variasjon mellom regionene i Viken.

(Folkehelseavdelingen i Viken , 2022)

2.2.1 Strategi 5: Redusere sosial ulikhet i helse

Strategien innebærer å:

- rette tiltak for å redusere sosial ulikhet mot hele årsakskjeden, og spesielt mot de grunnleggende sosiale årsakene til helseforskjellene
- vurdere om tiltak utjevner eller reproducerer ulikhet ved alle satsninger
- legge til rette for forpliktende samarbeid på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer gjennom partnerskap og nettverk
- jobbe kunnskapsbasert ved å ha god oversikt over folkehelse og følge utviklingen over tid
- involvere innbyggerne for å sikre at tiltak som utvikles er relevante

Hvorfor gjør vi dette?

I fylket vårt er det store forskjeller mellom folk når det gjelder helse og livskvalitet. Helsetilstanden varierer med bosted, økonomi og utdanningsnivå. Helsetilstanden blir bedre, og man har flere friske leveår jo høyere inntekt og utdanning man har. Disse forskjellene henger sammen med ulik tilgang til en rekke ressurser som igjen gir bedre helse.

Jo høyere utdanningsnivå, desto lavere andel oppgir høyt nivå av psykiske plager. Dette gjelder for både kvinner og menn, og er et mønster vi ser igjen i undersøkelser fra Viken og andre fylker. Disse sosiale helseforskjellene finnes også blant ungdom. Andelen som er fornøyd med egen helse øker med familiens sosioøkonomiske status (Folkehelseavdelingen i Viken , 2022).

I Viken, som i resten av landet, er det generelt god tannhelse, men også i tannhelse er det en klar sammenheng med utdanning og inntekt.

Mange minoritetsgrupper er mer utsatt for dårlig fysisk og psykisk helse i større grad enn befolkningen ellers. Innvandrere er oftere enn andre utsatt for levekårsutfordringer som lav inntekt og dårlig helse. Personer med funksjonsnedsettelse oppgir i langt større grad at de har større helsemessige utfordringer enn gjennomsnittet av befolkningen (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2023a)

Årsakene til de sosiale forskjellene i helse er sammensatte. Gode oppvekstforhold, arbeid og utdanning er grunnleggende påvirkningsfaktorer. Lokalsamfunnet, kvaliteter ved bolig, på skolen og i nærmiljøet har også stor betydning.

For å lykkes med å redusere de sosiale helseforskjellene er det viktig at tiltak rettes mot alle ledd i årsakskjeden, og spesielt mot de grunnleggende, sosiale årsakene til helseforskjellene. Tidlig innsats i tannhelsetjenesten og ved helsestasjoner kan bidra til å avdekke og forebygge utfordringer senere i livet.

Det er viktig med tiltak som retter seg mot hele befolkningen. Det gir større effekt for folkehelsen samlet sett, og vil bidra til å nå de som trenger det mest uten at det er stigmatiserende. I tillegg må man jobbe med målrettede tiltak for spesielt utsatte grupper. Godt samarbeid mellom offentlig, privat og frivillig sektor er viktig for å skape en helhetlig innsats i alle ledd, slik at tiltakene kan forsterke hverandre.

Plan- og bygningsloven § 3-1:

Pkt. e: Legge til rette for god forming av bygde omgivelser, gode bomiljøer og gode oppvekst- og levekår i alle deler av landet.

Pkt. f: Fremme befolkningens helse og motvirke sosiale helseforskjeller samt bidra til å forebygge kriminalitet.

Folkehelseloven:

Folkehelseloven slår fast at kommuner og fylkeskommuner skal bidra til en samfunnsutvikling som fremmer folkehelsen, herunder utjevne sosiale helseforskjeller. Arbeidet skal være kunnskapsbasert ved at man skaffer oversikt over tilstand og utvikling over tid, samt fastsetter mål for utvikling av tiltak. I tillegg skal effekten av tiltakene evalueres.

Innspill til handlingsprogram:

- Veilede kommuner, legge til rette for samarbeid og evaluering på folkehelsefeltet
- Samarbeide for å gjennomføre levekårskartlegginger
- Øke kompetansen om bruken av levekårsdata og om helseoversiktene i kommunene
- Jobbe målrettet og systematisk med helsefremmende skoler og barnehager
- Videreutvikle møteplasser for kunnskap og erfaringsutveksling i samarbeid med kommuner, og universitets- og høyskolesektoren, som for eksempel Folkehelselab og Fagråd om sosial ulikhet
- Bruke bibliotekene som møteplasser og arenaer for kunnskapsformidling
- Ta i bruk helsekonsekvensvurderinger
- Styrke samarbeid mellom tannhelsetjenesten og andre aktører for å utjevne ulikhet i helse og tannhelse.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	1, 3, 6, 8, 10, 17	2, 4, 8	8		1, 5,	

Bærekraftssjekk

Miljø, økonomi og sosiale forhold påvirker helsen vår. Strategien fokuserer på bakenforliggende årsaker til sosial ulikhet og bidrar til bedre helse og livskvalitet til alle.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 1, 3, 10 og 17.

2.2.2 Strategi 6: Sikre gode oppvekstvilkår for alle barn og unge

Strategien innebærer å:

- skape flere inkluderende møteplasser og fellesskap for barn og unge
- legge til rette for at alle barn og unge opplever mestring og motivasjon på skolen
- sørge for at alle barn og unge kan delta på fritidsaktiviteter uavhengig av økonomi
- støtte etablerte medvirkningsarenaer for barn og unge som ungdomsråd og ungdomsorganisasjoner
- jobbe for at alle barnehager og skoler er helsefremmende, inkluderende og at det er fravær av mobbing

Hvorfor gjør vi dette?

Selv om de fleste barn og unge i Norge trives og har det bra, har det vært en bekymringsfull økning i psykiske plager de siste årene. Unge skårer langt dårligere enn eldre aldersgrupper på sentrale livskvalitetsvariabler som opplevelse av glede, mening, tillit og tilhørighet (Folkehelseinstituttet, 2020). FNs barnekonvensjon fastslår at alle barn og unge under 18 år har rett til å ha en trygg og god oppvekst.

Barnehager og skoler av god kvalitet er viktig for barn og unges trivsel og læring. Dette er arenaer som treffer hele bredden av barn og unge og er viktige bidragsyttere til sosial utjevning. Det å mestre skolen er den enkeltfaktoren som har mest å si for fremtidige levekår, helse og tilknytning til arbeidslivet.

Mobbing er en risikofaktor både for de som mobber og de som blir mobbet. 5,8 prosent av elevene oppgir at de blir mobbet to til tre ganger i måneden eller oftere. Andelen elever som mobbes digitalt øker (Utdanningsdirektoratet, 2021).

Digitaliseringen har endret mange sider av oppveksten og hverdagslivet til barn og unge. De er mer hjemme og mer på sosiale medier, enn tidligere (Velferdsforskningsinstituttet NOVA, 2021). Det er en kilde til bekymring, fordi få voksne er til stede i sosiale medier som barn og unge bruker. Vi vet fortsatt lite om konsekvensene av barn og unges endrede hverdagsliv og medievaner. Samtidig vet vi at digitale møteplasser gir mange muligheter for fellesskap på tvers av geografi og tilhørighet, og kan også være et alternativ for ungdom som ellers opplever utenforskap.

Det er behov for å skape fysiske møteplasser hvor ungdom kan møtes. Bibliotek er et godt eksempel på møteplasser som gir barn og unge mulighet til å skape, oppdage og delta på ulike arrangementer uten at det stilles krav til prestasjoner.

I Viken vokser ett av ti barn opp i lavinntektsfamilier. Mange klarer seg bra, men barn som lever i fattige familier, har større risiko for både fysiske og psykiske helseplager. Det er en høyere andel som ikke fullfører skoleløpet og de er mer utsatt for ensomhet og mobbing. (Bufdir, 2023). Over halvparten av barn og unge i lavinntektsfamilier har innvandrerbakgrunn. Det er økonomisk krevende tider og risikoen for at flere familier får det vanskelig øker.

Innspill til handlingsprogram

- Ta i bruk veilederen om barn og unge i plan og byggesak, for å ivareta barn og unges oppvekstvilkår
- Videreutvikle arbeidet med helsefremmende skoler og barnehager for å gi alle barn gode forutsetninger for læring, helse og trivsel

- Støtte ordninger som gjør det mulig for barn og unge å delta på fritidsaktiviteter uavhengig av økonomi
- Øke andelen barn fra lavinntektsfamilier som går i barnehage og sikre språkopplæring
- Kartlegge status og øke graden av universell utforming på skoler, barnehager og fritidsarenaer
- Bruke barnerettighetsvurdering for å synliggjøre positive og negative konsekvenser av forslag som omhandler barn
- Støtte prosjekter som gir kunnskap og erfaringsutveksling blant foreldre
- Fortsette arbeidet med å skape en mer inkluderende avgangsmarkering i videregående skole
- Bruke bibliotekene til å bidra til økt leselyst og lesekompetanse hos barn og unge

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	3, 4, 10, 11, 12, 17	2, 4,	8		1, 5,	

Bærekraftssjekk

Strategien skal bidra til at alle barn og unge har like muligheter til å realisere sitt potensiale. Gode oppvekstvilkår er viktig for å gjennomføre skoleløpet og oppleve god livskvalitet.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 4, 10 og 17.

2.2.3 Strategi 7: Fremme inkluderende og sosiale fellesskap

Strategien innebærer å:

- skape flere sosiale møteplasser i lokalsamfunnet for å hindre ensomhet
- gi alle mulighet til å bidra med sine ressurser gjennom sosiale fellesskap
- støtte lokal frivillighet og innbyggerinitiativ
- legge til rette for mer aktivitet og sosiale fellesskap i offentlige rom og mer fleksibel bruk av eksisterende arenaer
- gjøre terskelen for å delta lav med hensyn til kostnader
- sørge for god tilgjengelighet og universell utforming

Hvorfor gjør vi dette?

Støttende relasjoner og fellesskap er en viktig del av å ha et godt liv, og bidrar til å beskytte mot belastninger som dårlig oppvekstforhold, levekår og helseproblemer.

I Viken oppgir 11 prosent at de er ensomme. Dette tyder på at det kan være rundt 108 000 av de voksne innbyggerne i fylket som opplever å være ensomme. Andelen ensomme er høyest blant de unge, og synker med alderen frem til de eldste aldersgruppene, 80 år og over. Det er lite variasjon mellom regionene i Viken (Folkehelseavdelingen i Viken , 2022).

Blant personer med innvandrerbakgrunn var andelen som oppga at de ofte følte seg ensomme 24 prosent. Innvandrere opplever i større grad ensomhet og eksklusjon fra samfunnet enn den øvrige befolkningen (Barstad, 2021). Personer med funksjonsnedsettelse er også en gruppe som opplever økt grad av ensomhet og utenforskap (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2023a). Det er en klar sammenheng mellom ensomhet og faktorer som økonomi og helse. De som rapporterer om dårligere økonomi og helsetilstand, føler seg i større grad ensomme enn andre (Helsedirektoratet, 2021).

I årene fremover vil det bli et økende antall eldre med sammensatte helseutfordringer, en økende andel eldre med innvandrerbakgrunn og et stort antall personer med demens. Vi trenger kunnskap om mangfold og tilpassing av tjenester for å møte dette på en god måte. Samtidig vil den eldre delen av befolkningen også leve lengre og ha flere friske leveår. Ved å legge til rette for møter på tvers av alder og bakgrunn vil vi få et mer aldersvennlig samfunn hvor alle kan bidra med sine ressurser og oppleve sosial støtte.

Varierte lokale møteplasser som kan gi en opplevelse av fellesskap og møte behovene til flere deler av befolkningen er en viktig del av lokalsamfunnsutviklingen. I fylket har vi mange bygninger og arenaer som kan brukes mer og på andre måter enn i dag. Å legge til rette for utvidet bruk av eksisterende arenaer i nærmiljøet, som for eksempel skolebygg kan bidra til mer inkluderende lokalsamfunn.

Innspill til handlingsprogram:

- Bruke tilskuddsordninger til å prioritere lavterskel møteplasser i nærmiljøet
- Videreutvikle bruken av eksisterende arenaer som museer, bibliotek, klubb- og kulturhus eller skolebygg
- Samarbeide og dele erfaringer om praktiske løsninger knyttet til flerbruk og sambruk
- Bidra til spredning og gjennomføring av kvalitetsreformen for eldre, Leve hele livet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2018)

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	1, 4, 6, 7, 10, 11, 12	4			1	

Bærekraftssjekk

Strategien bidrar til at menneskene kan delta i samfunnet og leve gode liv. Opplevelse av tilhørighet og fellesskap bidrar til sosialt bærekraftige samfunn med mindre sosial ulikhet.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 11, 10 og 17.

2.3 Nærmiljø og stedsutvikling

Det skal være godt å bo i fylket vårt, enten man bor i en by, et tettsted eller i distriktet. Fylket er variert og har et mangfold av steder med ulike utfordringer og kvaliteter.

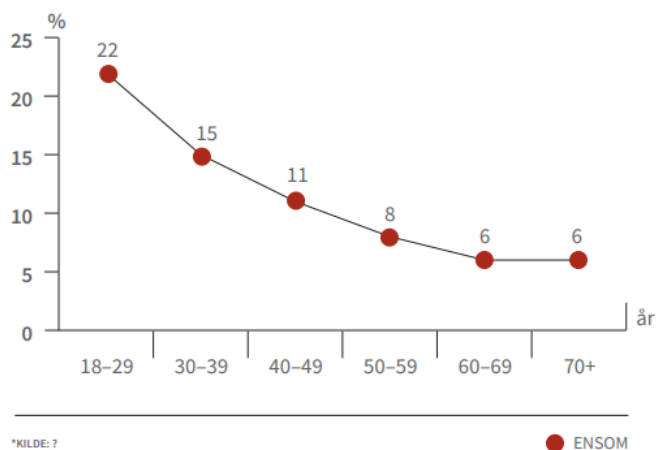
Dette kapitlet handler om hva som skal til for å skape mer inkluderende lokalsamfunn med trygge bomiljøer, som også bidrar til mer klima- og miljøvennlige liv.

Et sosialt bærekraftig lokalsamfunn er et sted folk vil bo nå og fremtiden. Det er preget av tillit og tilhørighet, det skal være lett å engasjere seg, komme i kontakt med andre og delta i aktiviteter. Barn og unge kan komme seg til og fra skolen og fritidsaktiviteter, og eldre kan leve aktive liv. Det er viktig å legge til rette for opplevelser, arrangementer og aktiv bruk av offentlige steder. Alle skal ha likeverdig tilgang til offentlige tjenester og mulighet til å delta i utdanning og arbeidslivet. Det er viktig å verne om natur- og kulturverdiene våre.

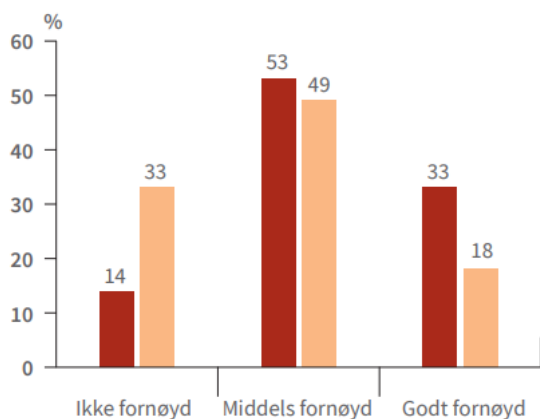
Veier, jernbaner, sykkel- og gangstier og offentlig transport påvirker hvordan vi beveger oss, hvor folk bosetter seg, hvor bedrifter etableres og dermed hvordan vi utvikler byer og tettsteder. En person som har mulighet til å reise enkelt mellom ulike aktiviteter, vil føle seg mer integrert i samfunnet, og oppleve en høyere grad av tilfredshet.

Hvordan vi bor har betydning for livskvalitet. Levekårsforskjeller fordeler seg ulikt mellom områder og innbyggere med dårligst økonomi bor ofte i mindre attraktive boligområder. Personer med dårligst økonomi eier også i minst grad egen bolig. Både å leie og å bo i lite attraktive områder kan ha negative konsekvenser for den enkelte, og skape uheldige nabolagseffekter, særlig for barn og unge. Vi må sikre at alle innbyggere har et godt bomiljø, også i Vikens levekårsutsatte områder. Stedsutvikling handler blant annet om å skape tilhørighet og tillitt mellom ulike grupper i et nærmiljø.

Å bygge videre på eksisterende kvaliteter og utvikle nærmiljøene for de som bor der vil bidra til økt stedsidentitet, tillit og tilhørighet. Natur- og friluftslivsområder, gode lysforhold, parker, nabolagshager, kulturmiljø og aktivitetsarenaer har en positiv effekt på helse og livskvalitet. Motsatt er både støy og forurensing negativt for helse og livskvalitet.

Figur: Ensomhet etter alder. Figuren viser at det er de unge som i størst grad oppgir å være ensomme og at det synker med alder. Kilde: Folkehelseundersøkelsen i Viken, 2022

Figur: Fornøydhet med livet og boligsituasjon. Figuren viser at de som eier egen bolig i større grad er fornøyd med livet enn de som leier bolig. Kilde: Folkehelseundersøkelsen i Viken, 2022

2.3.1 Strategi 8: Skape sosialt bærekraftige lokalsamfunn

Strategien innebærer å:

- jobbe helhetlig med fysiske og sosiale faktorer i lokalsamfunnsutviklingen
- ta vare på lokalsamfunnets kvaliteter og egenart
- ta vare på ressurser og kvaliteter fra naturen
- skape flere sosiale møteplasser i nærmiljøet
- ta i bruk innbyggermedvirkning i lokalsamfunnsutvikling
- bidra til mer trygghet gjennom utforming og aktiv bruk av uteområder
- sikre likeverdig deltakelse gjennom universell utforming

Hvorfor gjør vi dette?

Gode lokalsamfunn og nærmiljø er grunnleggende forutsetninger for både helse og livskvalitet. Det er viktig med gode oppveksts- og nærmiljøer som bidrar til tilhørighet og fellesskap gjennom hele livsløpet.

I planlegging av sosialt bærekraftige lokalsamfunn er det sentralt at innbyggerne har god tillit til samfunnet og hverandre, har tilgang til arbeid, utdanning og gode nærmiljø, at de føler at de hører til, og at de opplever trygghet.

Lokalsamfunn består av både fysiske kvaliteter og av sosiale elementer. Natur- og grøntområder, boligområder, kulturminner, idrettsanlegg, kulturbygg, offentlige institusjoner og veinett er noen av faktorene som utgjør det fysiske miljøet. Vi må forvalte naturlige økosystemer på en måte som ivaretar både miljøet og sosiale behov. De fysiske kvalitetene skal være tilgjengelige for alle og rettferdig fordelt. Omgivelsene skal være attraktive og trygge for alle innbyggere. Offentlige uteområder, bygg og anlegg skal være universelt utformet.

Sosiale møteplasser og fellesskap bidrar til deltakelse og samarbeid, og til at mennesker som bor i lokalsamfunnet kan påvirke og engasjere seg i nærmiljøet. Involvering av frivillighet og annen innbyggermedvirkning vil styrke utviklingen og bruk av møteplasser.

Utviklingen av sosialt bærekraftige lokalsamfunn krever en helhetlig tilnærming til både de fysiske og sosiale aspektene, og en målrettet innsats for å sikre lik tilgang og opplevelse av god livskvalitet for alle innbyggere. Det er behov for et godt kunnskapsgrunnlag om ulike steders kvaliteter og behov. Planlegging, medvirkning og samarbeid på tvers av fagområder, sektorer og aktører er viktige virkemidler for å lykkes. Sosialt bærekraftige lokalsamfunn vil være bedre rustet i møtet med klimaendringer og kriser.

Innspill til handlingsprogram

- Prioritere prosjekter og satsinger som bidrar til sosialt bærekraftige lokalsamfunn
- Videreutvikle innovasjonsprosjekter som bygdemiljøpakker
- Etablere et tverrfaglig nettverk om medvirkning i fylkeskommunen, som ressurs for kommunene
- Jobbe med samarbeid innen universell utforming
- Fortsette arbeidet med tilstandskartlegging og å øke graden av universell utforming av bygninger og uteområder
- Følge opp myndighetenes kampanjer for egenberedskap ved kriser
- Etablere egnede tiltak og møteplasser for særlig sårbare grupper
- Støtte og dele erfaringer knyttet til lokalsamfunnsutvalg i kommunene

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	4, 6, 7, 9, 10, 12, 13		3	3	1, 3, 5, 6, 7, 9	1, 2

Bærekraftssjekk

Strategien bidrar til at vi ser de sosiale, materielle, og de blågrønne strukturene i sammenheng. Utvikling av sosiale fellesskap på naturens premisser bidrar til bærekraftige byer og samfunn hvor menneskene har god livskvalitet.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 11, 14, 15 og 17.

2.3.2 Strategi 9: Fremme klima- og miljøvennlige liv for alle

Strategien innebærer å:

- gi innbyggerne bedre forutsetninger for å kunne å velge klima- og miljøvennlig
- øke tilbudet av klima- og miljøvennlige varer og tjenester
- tilrettelegge for å dyrke, dele, låne, reparere og gjenbruke
- synliggjøre og øke lokale fritidstilbud og aktiviteter
- stimulere til mer klimavennlige reisevaner
- legge til rette for bærekraftige matsystemer og redusere matsvinn

Hvorfor gjør vi dette?

Det er viktig at både det offentlige og næringslivet tar ansvar for å tilrettelegge for klimavennlige løsninger og at vi innbyggere benytter oss av disse. For å redusere klimagassutslippene må vi utnytte muligheter som finnes for å blant annet endre reisevaner, kaste mindre mat og redusere forbruket.

For å redusere forbruket og bidra til å skape en mer bærekraftig fremtid, må vi endre holdninger og forbruksvaner. Vi må klare oss med færre ting og forlenge levetiden på tingene vi har. Mer ombruk, deling, reparasjon og gjenvinning vil være viktige bidrag. Utlån av bøker på bibliotek er et godt etablert eksempel på deling. Stadig flere løsninger for utlån og deling av utstyr etableres både i regi av det offentlige og private aktører. God informasjon, tilgjengelighet og holdningsendringer er viktig for å få til dette.

Det kastes for mye mat. Vi må jobbe for å redusere matsvinn ved å tilgjengeliggjøre god informasjon om holdbarhet og oppbevaring og gi mulighet for å handle mindre forpakninger slik at vi ikke kjøper mer enn vi trenger. Å legge til rette for andels- og kjøkkenhager er både sosialt og bra for klimaet.

Utslipp fra persontransport reduseres dersom innbyggere kan reise mer kollektivt, sykle eller gå dit de skal i stedet for å kjøre. Ordninger for samkjøring og delingsløsninger for bil bidrar også til reduksjon av utslipp.

Lokalsamfunnet er et godt utgangspunkt for å utvikle tiltak som er inkluderende og som legger til rette for mer klimavennlige liv. Vi må utvikle tiltak som gir folk best mulige forutsetninger gjennom tilrettelegging, kunnskap og erfaringsdeling. Det er viktig at tiltakene som implementeres tar hensyn til sosial ulikhet og bidrar til å redusere forskjellene heller enn å gjøre de større.

Innspill til handlingsprogram

- Støtte tiltak som bidrar til at flere kan reparere, dele og låne for eksempel bildeling, kontorfellesskap, utlån av sykler og utstyrsboder
- Legge til rette andelsjordbruk og flere skolehager
- Legge til rette for klima- og miljøvennlig mat i kantiner

- Legge til rette for økt bruk av lokale leverandører i offentlige anskaffelser
- Fremme klimavennlige reisevaner (f.eks. sykkeldager og holdningkampanjer).
- Støtte opp under enkle og rimelige energieffektiviseringstiltak
- Legge til rette for naturveiledning som fremmer holdningsendring og bidrar til miljøvennlige handlinger hos innbyggerne
- Utvide bruken av forbruksbaserte klimaregnskap på samfunnsnivå
- Støtte frivillige organisasjoner som jobber for klima og miljø
- Jobbe med universell utforming innen klima- og miljøtiltak, for eksempel universell utforming av gjenvinningsstasjoner

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	7, 12	1	2, 7, 8	1, 3, 4, 5, 7	4, 9	6, 9

Bærekraftssjekk

Strategien kan bidra til bærekraftige byer og samfunn hvor menneskene har gode og tilgjengelige klima- og miljøvennlige løsninger. Strategien bidrar til å bevare økosystemer og naturmangfold. Kortreiste og tilgjengelige tilbud reduserer transportbehovet og gir redusert klimagassutslipp.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 11, 12, 13, 14, 15 og 17.

2.3.3 Strategi 10: Sikre trygge og gode bomiljøer

Strategien innebærer å:

- styrke det regionale samarbeidet om helhetlig boligplanlegging slik at alle kan finne en egnet bolig
- sikre at alle har et godt bomiljø uavhengig av eieform og sosioøkonomisk bakgrunn
- prioritere gode oppvekstmiljøer for barn og unge
- jobbe strategisk med innbyggermedvirkning for å skape gode bomiljøer utforske mulighetene for nye boformer og fellesskapsløsninger tilpasset innbyggere med ulike ressurser, behov og i ulike livsfaser

Hvorfor gjør vi dette?

Boligområdene i Norge har blitt mer ensartede, og personer med lik økonomi og livssituasjon bor i større grad i samme områder. Det sterke presset i boligmarkedet fører til levekårsutfordringer i noen områder. For mange unge er det vanskelig å komme inn på boligmarkedet.

Det er av stor betydning for god inkludering at innbyggere fra ulike sosiale klasser og kulturell bakgrunn kan bo og omgås i samme nærområder. Heterogene bomiljøer styrker mulighetene for sosial mobilitet.

Opplevelse av tilhørighet til bostedet påvirker livskvaliteten. Sårbare grupper som personer med lavinntekt, innvandrere og personer med nedsatt funksjonsevne eller psykiske plager er overrepresentert blant dem med lav tilhørighet til bosted (Støren, 2021).

Andelen som trives godt i nærmiljøet er størst blant de som eier sin egen bolig, mens den er lavest blant de som leier boligen de bor i (Folkehelseavdelingen i Viken , 2022). Å leie bolig behøver ikke å være en utfordring i seg selv, men kan føre med seg negative konsekvenser som ustabilitet, lav standard på bolig og et bomiljø som i større grad oppleves som dårlig. Konsekvensene av dårlige boforhold er ekstra store for barn og unge da de ofte oppholder seg mye i sitt nærområde. Ustabilitet i form av hyppig flytting gjør at det blir vanskeligere å skape og holde på sosiale nettverk.

For at gode bomiljøer og livskvalitet ikke skal være skjevfordelt i befolkningen må flere aktører jobbe sammen. Kommunen er den viktigste aktøren lokalt. Det er behov for samarbeid mellom lokale og regionale myndigheter og private utbyggere, samt behov for et videre godt samarbeid med Husbanken for best mulig utnyttelse av deres virkemiddelapparat.

Det er viktig at kommunene i sine planer legger til rette for et mangfold av boliger og boformer. Samtidig må det jobbes med å gi områder med opphopning av levekårsutfordringer et løft gjennom tverrfaglig innsats knyttet til både innbyggerinvolvering, utvikling av tjenester og utforming av offentlige rom.

Innspill til handlingsprogram

- Satse på regionalt samarbeid om helhetlig boligplanlegging og bærekraftig samfunnsutvikling mellom aktører som kommune, fylkeskommune, innbyggere, Husbanken, utbyggere og arkitekter.
- Bidra i arbeidet med sosial boligbygging gjennom kompetansebygging og samarbeid
- Jobbe aktivt med å styrke kvaliteter i levekårsutsatte områder, gjennom blant annet områdeløft og dele erfaringer om denne typen innsats.
- Støtte frivillige organisasjoner som organiserer aktiviteter i lokalsamfunnet og i boligområder.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	3, 11, 12				3, 5	

Bærekraftssjekk

God bolig og et godt bomiljø bidrar til at flere opplever stabilitet, trygghet og fellesskap med ulike mennesker. Bomiljø med større mangfold bidrar til mindre ulikhet. Strategien kan bidra til økt livskvalitet og et mer sosialt bærekraftige samfunn.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 1, 3, 10, 11 og 17.

2.4 Frivillighet

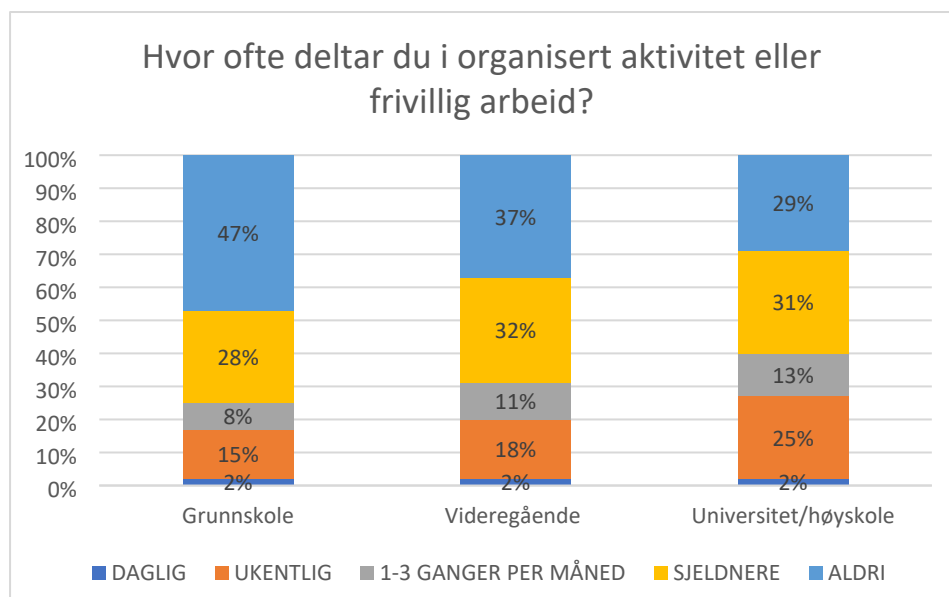
Å delta i frivillig arbeid gir innbyggerne muligheter til å bidra i sitt nærmiljø og til å delta i politikk og samfunnsliv.

Dette kapittelet handler om hvordan frivillig innsats kan skape et godt samfunn med tilhørighet til lokalmiljøet, gjensidig tillit og god livskvalitet. Frivillig arbeid bidrar til at mennesker får innpass i

arbeidslivet. Frivillige lag og organisasjoner spiller en viktig rolle i arbeidet med å integrere mennesker med ulik kulturell bakgrunn. Gjennom frivillighet skapes møter på bakgrunn av felles interesser som kan gå på tvers av sosiale skiller.

Over halvparten av innbyggerne i Viken deltok i frivillig arbeid i 2022. Til sammen bidrar nordmenn med frivillig innsats verdt om lag 78 milliarder kroner årlig (Statistisk sentralbyrå, 2020). Det er en større andel blant de over 60 år som gjør frivillig arbeid ofte, enn i resten av befolkningen (Frivillighet Norge, 2019). Engasjement i en frivillig organisasjon gjør det enklere å bli en del av sosiale nettverk, noe som kan bidra til å øke trivselen og forebygge ensomhet.

For barn og unge finnes det et bredt spekter av organiserte tilbud som bidrar til trivsel, mestringsopplevelser og tilhørighet i sosiale fellesskap. Det er et uttalt mål at alle barn og unge skal ha like utviklingsmuligheter uavhengig av økonomisk, kulturell og sosial bakgrunn. Det er viktig å inkludere flere utsatte barn og unge inn i trygge sosiale fellesskap sammen med andre jevnaldrende.

Figur: Hvor ofte deltar du i organisert aktivitet. Figuren viser at hvor ofte man deltar i organisert aktivitet eller frivillighet varierer med utdanningsnivå. Kilde: Folkehelseundersøkelsen i Viken, 2022

2.4.1 Strategi 11: Styrke mangfold og deltakelse i frivilligheten

Strategien innebærer å:

- jobbe for at alle kan finne en frivillig aktivitet som passer dem
- utvikle samarbeidet mellom frivilligheten og det offentlige om formidling av eksisterende tilbud
- utvikle aktiviteter sammen med målgrupper som i liten grad deltar
- finne nye rekrutteringsmetoder og sikre bedre tilrettelegging av aktiviteter i samarbeid mellom frivilligheten og det offentlige for å få større mangfold
- sikre at kostnader ikke blir et hinder for å delta og engasjere seg i frivillighet

Hvorfor gjør vi dette?

Frivilligheten når det brede laget av befolkningen og bidrar til å motvirke sosialt utenforskap og øke samfunnsdeltagelsen. Grad av deltakelse og aktivitet henger likevel sammen med sosiale faktorer som alder, kjønn, utdanningsnivå, økonomi og kulturell bakgrunn.

Flere opplever barrierer for deltagelse på frivillige arenaer. Det kan blant annet være manglende tilrettelegging for personer med ulike funksjonsnedsettelse, mangel på tid, språkbarrierer eller kostnader ved å delta.

Alle må få mulighet til å delta i frivillighet ut fra egne ressurser og interesser. For å engasjere en større bredde av befolkningen må tilbudet oppleves som inkluderende, relevant og interessant for flere. Mangfold i styrer og sentrale verv i organisasjonen påvirker organisasjonens aktiviteter og tilbud og vil være et viktig bidrag. Det er vesentlig at alle kjenner til hvilke tilbud som finnes i nærmiljøet. Mange som ikke deltar i frivillig arbeid oppgir at de ikke kjenner til mulighetene, og at de hadde engasjert seg om de ble spurt (Frivillighet Norge, 2023).

Samtidig som det er et stort frivillig engasjement gjennom tradisjonell organisering, dukker det opp nye måter å være frivillig på som fristilles fra organisasjoner og medlemskap. Noe av det vedvarer en kort stund, noe er mer langsiktig, og andre initiativ blir til en ny frivillig organisasjon. De som ønsker å bidra frivillig gjør det fordi de ønsker å gjøre noe som oppleves som meningsfylt. En del av de større organisasjonene har lagt til rette for at man kan engasjere seg frivillig uten å være medlem. Det er positivt at det er en fleksibilitet i måten man kan engasjere seg på, da det kan senke terskelen for deltakelse.

Innspill til handlingsprogram

- Samarbeide om strategier for økt mangfold, inkludering og universell utforming i anskaffelser og i kriterier for alle tilskuddsordninger
- Styrke samarbeidet med innvandrersorganisasjoner
- Legge til rette for at frivillige lag og foreninger øker mangfoldet i styrer og verv
- Stimulere til relevant samarbeid mellom kulturaktører og frivillighet
- Øke kunnskap om hvordan befolkningen, og spesielt underrepresenterte grupper, foretrekker å involvere seg i frivillig arbeid

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	4, 5, 6, 9, 10	4			1, 7	

Bærekraftssjekk

Bredere deltakelse i frivilligheten bidrar til større samfunnsbevissthet og engasjement. En mangfoldig frivillighet skaper stor samfunnsmessig verdi. Strategien bidrar til tilhørighet og fellesskap og gir mindre sosial ulikhet.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 10, 11 og 17.

2.4.2 Strategi 12: Sikre gode rammevilkår for frivilligheten

Strategien innebærer å:

- støtte og styrke frivilligheten gjennom samarbeid, veiledning og koordinering
- innrette tilskuddsordninger og partnerskapsavtaler som tar hensyn til frivillighetens behov
- sikre frivillige organisasjoner bedre tilgang til eksisterende bygg og aktivitets- og kulturarenaer
- oppfordre kommunene i fylket til å utarbeide frivillighetsstrategi
- jobbe for bedre samordning av nasjonale, fylkeskommunale og kommunale rammebetingelser som berører frivillige organisasjoner
- styrke regionale paraplyorganisasjoner som viktig aktør for frivillighetens møte med offentlig sektor

Hvorfor gjør vi dette?

Mye frivillig innsats finansieres gjennom årlige tilskuddsordninger og prosjektmidler. Prosjektfinansiering kan bidra til å styrke satsinger og rette søkelys på samfunnsutfordringer, hvor det er stort behov for frivillig innsats. Samtidig kan det innebære at organisasjonene får begrensede muligheter til å videreføre og utvikle satsinger og tiltak over tid, til tross for gode erfaringer og opparbeidet kunnskap. Det kreves ofte administrative ressurser til å bygge opp, koordinere og støtte en base av frivillige ildsjeler, slik at organisasjonene kan opprettholde gode og varige tilbud. For eksempel krever tiltak for økt deltagelse og involvering blant sårbare personer ofte langsiktig og tillitsbyggende arbeid.

Frivilligheten er veldig ulikt organisert. Noen deler av frivilligheten, for eksempel innen idretten, har tydelig organisasjonsstruktur med ressurser og administrativt ansatte. Andre områder, for eksempel innen kulturarv, er i liten grad organisert, har få virkemidler og blir for lite representert i offentlige prosesser. Et stort mangfold og bredde i organisasjonslivet vil styrke mulighetene for at alle kan finne en arena hvor de får mulighet til å bidra i tråd med egne ressurser og interesser. Det offentlige må sørge for at både store og små organisasjoner får gode rammevilkår etter deres behov.

Det er behov for å lytte til frivilligheten og gi dem et større handlingsrom for å utvikle gode tiltak og skape engasjement på sine arenaer. Retningslinjer for tilskuddsordninger bør utarbeides i dialog med de frivillige organisasjonene, med tanke på avgrensninger, varighet, tidspunkt for tildeling og rammer for søknads- og rapporteringsprosessen. Paraplyorganisasjonene har en sentral rolle for å samle og formidle frivillighetens interesser i møte med det offentlige.

Det er ofte overlapp mellom hvilke områder frivilligheten og det offentlige jobber med, eksempelvis innen integrering, beredskap og demokratibyggning. Frivillige organisasjoner er raske til å omstille seg og ta tak i større samfunnsutfordringer. I dag ser vi særlig et stort engasjement for å løse klima- og miljøutfordringer, og knyttet til ankomst av flyktninger. Det offentlige må spille på lag med og stimulere frivillige initiativ.

Egnede lokaler trekkes frem som en utfordring organisasjonene møter, og som er en viktig forutsetning for å kunne drive frivillig aktivitet.

Frivilligheten må styrkes gjennom driftstilskudd, langsiktig finansiering og frie midler. Det er også viktig med økt samarbeid og koordinering av offentlig støtte, bedre informasjon om tilskuddsordninger og andre virkemidler, som f.eks. kompetanse og utlån av lokaler, og lette det administrative arbeidet.

Innspill til handlingsprogram

- [Følge opp mål og tiltak fra Temastrategi for frivillighet 2022-2025](#)
- Veilede og utvikle relevante tilskuddsordninger i dialog med frivilligheten
- Utvikle stimulerende tiltak for å sette lag, organisasjoner eller kultur- og idrettsaktører i stand til å koordinere, følge opp og ivareta frivillige. Eksempelvis støtte til frivillighetskoordinatorer.
- Videreføre og utvikle partnerskapsavtaler med regionale frivillige organisasjoner og paraplyledd
- Tilrettelegge for fleksibel bruk av offentlige bygg utenom vanlig åpningstid
- Bidra til tettere samarbeid med frivillige gjennom forsøksordning med gratismuseum i regionen

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	4, 5,	9			7	

Bærekraftssjekk

En sterk og robust frivillighet bidrar til god helse og livskvalitet for menneskene. Frivillig arbeid gir også verdifull demokratierfaring og er slik med på å styrke demokratiet. Frivillig sektor og måten den er organisert på, bidrar til et mer åpent og sosialt bærekraftig samfunn.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 10, 16 og 17.

2.5 Kunst og kultur

Sammen skal vi skape levende lokalsamfunn med et rikt og mangfoldig kulturliv. Kunst har en viktig samfunnsbyggende funksjon, i tillegg til en egenverdi. Kapittelet handler om hvordan vi kan øke deltakelsen og styrke ytringsfriheten gjennom å sikre gode rammevilkår for kunst og kultur.

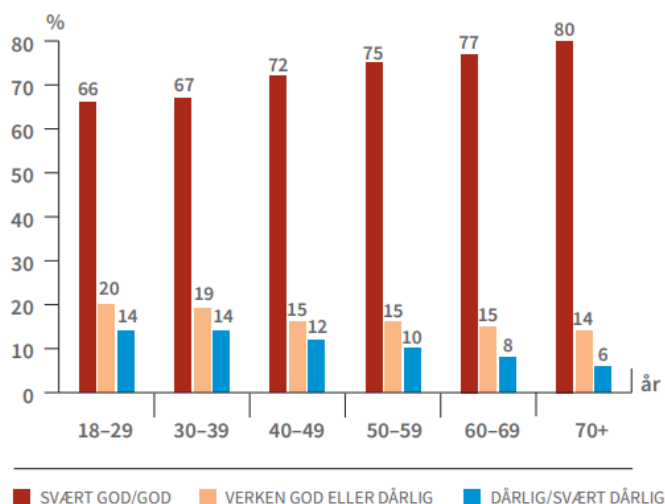
Et rikt og variert kulturliv styrker vår felles identitet, er en forutsetning for ytringsfrihet og et velfungerende demokrati. Frivillig arbeid er en sentral del av kulturlivet og gir verdifull kompetanse og nyttige nettverk. Det må være godt samspill mellom det profesjonelle og det frivillige kulturlivet. Kapittelet handler om hvordan vi kan øke deltakelsen, styrke ytringsfriheten gjennom kunst og kultur og sikre gode rammevilkår.

Å uttrykke seg gjennom kunst og kultur eller å oppleve kunst og kultur, gir økt livskvalitet, opplevelse av fellesskap og mening. Kunst og kultur bidrar til dypere forståelse av og mellom medmennesker enten det er gjennom film, teater, litteratur, museumsbesøk eller ved å delta frivillig i kulturlivet. Kunst og kultur utvider horisonter, oppfordrer til refleksjon og meningsbrytning.

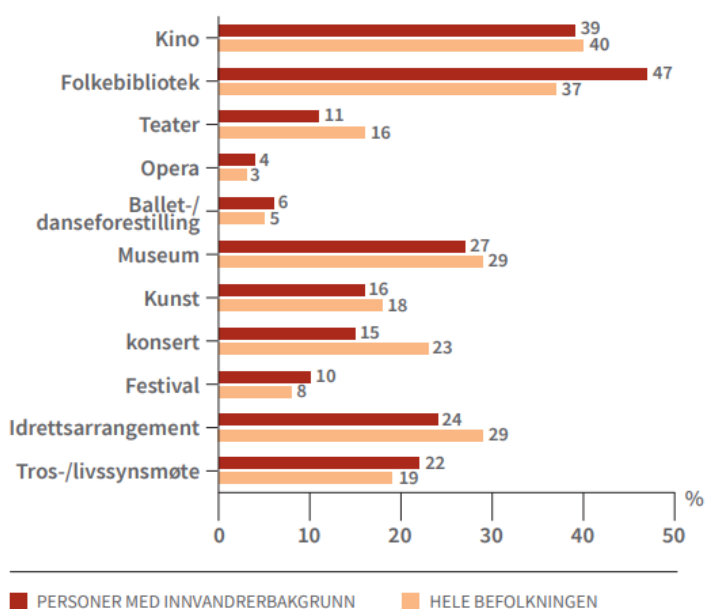
Kulturlivet i fylket skal være relevant og representativt for hele befolkningen og alle skal ha tilgang til å oppleve og utøve kunst og kultur. Vi skal tilrettelegge for et mangfoldig kulturliv og med et variert tilbud som må være tilgjengelige for alle. Åpne møteplasser i lokalsamfunnene bidrar til demokratibyggning, engasjement og livskvalitet i befolkningen.

For å lykkes med dette er det behov for aktiv tilrettelegging, utvikling og satsing, både strategisk og økonomisk, fra det offentlige. Fylkeskommunen skal bidra til at det produseres kunst- og

kulturuttrykk av høy kvalitet (Viken fylkeskommune, 2021b). En satsing på bærekraftig produksjon der kulturarbeidere og utøvere har gode arbeidsvilkår og forutsigbare rammebetingelser er nødvendig for denne utviklingen. Dette forutsetter tilgang til kulturell infrastruktur som styrker samarbeid mellom kulturaktører, og kulturarenaer som er tilgjengelige for alle innbyggere. Alle skal ha tilgang til kunnskap gjennom hele livet, og kulturen spiller en sentral rolle for formidling av denne.

Figur: Opplever du at kulturtilbudet er lett tilgjengelig? Figuren viser at mange i Viken opplever at kulturtilbud er lett tilgjengelig og at det øker med alder. Kilde: Folkehelseundersøkelsen i Viken, 2022

Figur: Andel som har benyttet ulike kulturtilbud. Figuren viser andel personer med innvandrerbakgrunn og hele befolkningen som har benytte ulike kulturtilbud siste 12 måneder. Kilde: Statistisk Sentralbyrå, 2021

2.5.1 Strategi 13: Sikre alle tilgang til gode kunst- og kulturopplevelser

Strategien innebærer å:

- skape mer variasjon og mangfold i kunst- og kulturtilbudet
- sikre at økonomi ikke blir et hinder for deltakelse
- utvikle og introdusere relevante aktiviteter og kulturtilbud sammen med målgrupper som i liten grad deltar
- tilrettelegge for bedre informasjon og formidling til ulike målgrupper
- jobbe aktivt og målrettet for at kunst- og kulturarenaer blir universelt utformet
- fremme flerbruk, utlån og deling av lokaler som kan brukes til kulturformål
- sikre at alle kan være med på å definere hva som er viktig kulturarv og oppleve eierskap til denne
- sikre at skapende virksomheter representerer et mangfold av uttrykk og stemmer

Hvorfor gjør vi dette?

Viken har en befolkning i endring. Fylket har landets største andel innvandrere og størst andel barn og unge. Akershus trekker dette snittet opp for Viken. Samtidig blir andelen eldre stadig større og det merkes særlig i distriktskommunene. For å oppleves som relevant for alle og oppfylle kulturlovens formål (Kulturlova, 2007, §1) må kunst- og kulturlivet endre seg i takt med utviklingen.

Bruken av det offentlig finansierte kulturtilbudet er skjevt fordelt og personer med høy utdanning og høy inntekt er i størst grad brukere av kunst og kultur, og en stor andel er kvinner. Vi må satse på et kulturliv som rommer den demografiske variasjonen i befolkningen. Det er viktig sørge for mangfold også når det kommer til talentutvikling og utvikling av tilbud.

En bred og representativ deltakelse i kulturlivet gir økt samfunnsforståelse og bidrar til likeverd. Det er viktig å bygge ned barrierer for å delta og benytte seg av kunst- og kulturtilbud. Barrierer kan være økonomi, manglende universell utforming, manglende kunnskap om tilbudene, digitalt utenforskap, store avstander til kulturarenaene eller manglende kollektivtilbud. Manglende relevans og gjenkjennelse kan også spille en rolle.

Kultur er en arena for felles opplevelser for innbyggerne og er viktig for lokalsamfunnene. Mindre kommuner med liten befolkning har i flere tilfeller ikke kulturaktører eller kulturell infrastruktur til å skape et godt kulturtilbud. Vi må utvikle eksisterende arenaer som kulturhus, bibliotek, skoler og grendehus. Det er viktig å anerkjenne [kulturfrivillighetens](#) rolle i dette og tilrettelegge for et godt samarbeid mellom lokal og regional kultur.

Innspill til handlingsprogram

- Satse på kunst i offentlig rom og formidlingsordninger til særskilte grupper
- Prioritere formidlingskompetanse rettet mot barn og unge
- Heve formidlingskompetansen for kunst og kulturaktører
- Fremme flerbruk av kulturarenaer
- Kartlegge grad av universell utforming i kulturbygg i alle kommuner og bruke dette som prioriteringsgrunnlag for tiltak
- Vurdere alternative prismodeller og gratisløsninger for å sikre alle gode kulturtilbud uavhengig av økonomisk bakgrunn

- Støtte tiltak for systematisk publikumsutvikling for å nå nye målgrupper
- Følge opp og videreutvikle Vikens retningslinjer for utlån av videregående skoler
- Legge til rette for mer utlån av kommunale skoler og kulturbygg
- Sikre samarbeid og helhetlig tilnærming til utvikling av kulturtilbudene
- Fremme inkluderende prosesser i arbeidet med kulturarven, slik at alle kan være med på å definere hva som er viktig kulturarv og oppleve eierskap til denne

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	4, 5, 6, 9, 10				1, 6, 7	

Bærekraftssjekk

Strategien bidrar til en bredere samfunnsforståelse og likeverd i befolkningen. Kunst og kultur som er tilgjengelig og relevant for alle, kan virke sosialt utjevne og gi økt livskvalitet for flere.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 10, 11 og 17.

2.5.2 Strategi 14: Bruke kunst og kultur til å styrke demokrati og ytringskultur

Strategien innebærer å:

- sørge for at kunst- og kulturaktører i Viken representerer et mangfold av uttrykk og stemmer
- legge til rette for åpen og kritisk meningsutveksling gjennom ulike kulturuttrykk
- sikre kulturens uavhengige rolle i offentligheten
- videreutvikle og anerkjenne bibliotekenes rolle som uavhengig møteplass og debattarena
- videreutvikle og utvikle flere kulturinstitusjoner til å fungere som uavhengige møteplasser for samfunnsforståelse, fellesskap og demokratisk deltakelse
- legge til rette for at alle kan være med på å definere sin egen kulturarv, som en viktig demokratisk rettighet
- sikre alle likeverdig tilgang til informasjon og kunnskap gjennom hele livet

Hvorfor gjør vi dette?

Kunst- og kultur ivaretar ytringsmangfoldet og ytringskulturen og er en grunnleggende del av et fungerende demokrati (NOU, 2022: 9). Kulturpolitikken skal fremme demokrati og ytringsfrihet, og er forankret i nasjonal lovgivning.

Kunst og kultur gir oss mulighet til å reflektere over våre verdier og holdninger, og til å lære om andre perspektiver. Kunst og kultur kan fungere som sosial kommentar og bidra til deltakelse. Slik får vi en mer inkluderende og åpen debatt om samfunnets utfordringer.

En åpen og kritisk meningsutveksling gjennom ulike kulturuttrykk forutsetter redaksjonell frihet for institusjoner og utøvere. Folkebibliotekene har en særlig lovpålagt rolle som uavhengig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt.

Kunst- og kulturlivet er sårbart i møte med globale kriser og politiske strømninger. Uten aktiv bruk av virkemidler som kan ivareta uttrykk, ytringer, språk og egne historier vil demokratiet og ytringskulturen kunne svekkes. Museer, gallerier, kulturhus, bibliotek og teaterscener er viktige aktører i arbeidet med å tilrettelegge for dette. Som kunnskapsforvaltere og læringsarena spiller de en viktig rolle i demokratiutviklingen.

Digitale arenaer har blitt en viktig del av vår kulturbruk og gir mange en plattform for ytring. Samtidig medfører det utfordringer knyttet til informasjonskompetanse, sikkerhet og ytringskultur. Kulturuttrykk som belyser aktuelle samfunnskritiske spørsmål, utgjør et viktig korrektiv og gir rom for ulike meninger. Kulturinstitusjoner bidrar til økte leseferdigheter, samfunnsforståelse, identitetsbygging og kritisk tenkning.

Innspill til handlingsprogram

- Ta i bruk og innlemme eksisterende planer i videre arbeid mot rasisme, for universell utforming og integrering
- Tilrettelegge for et mangfold av kulturelle stemmer og ytringsformer
- Sikre kunsten og kulturens uavhengige rolle
- Gi innbyggerne i hele landet lik tilgang til digitale innholdstjenester gjennom bibliotekene
- Bruke kulturuttrykk, ytringer og språk som virkemidler for å ivareta vår kulturarv
- Bidra til sterke regionale kunst- og kulturinstitusjoner som er innovative og produserer nyskapende kunst og kultur i dialog med publikum
- Styrke lokaldemokratiet ved å bruke bibliotekene og andre kulturinstitusjoner som uavhengige møteplasser for samtale og debatt
- Følge opp mål, strategier og prioriteringer fra Temastrategi for bibliotekutvikling 2022-2025 (Viken fylkeskommune, 2021a)

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	4, 5, 6, 9,				1, 7	

Bærekraftssjekk

Strategien kan bidra til større engasjement og åpner for flere perspektiver i samfunnsdebatten. Kunst og kultur som engasjerer og er relevant gir økt kunnskap og livskvalitet.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 4, 10, 16 og 17.

2.5.3 Strategi 15: Sikre gode rammer for utvikling og formidling av kunst og kultur

Strategien innebærer å:

- legge til rette for produksjon og formidling av kunst og kultur på lokalt og regionalt nivå
- styrke kompetanse og kapasitet gjennom samarbeid og nettverk

- øke bruken av og utvikle mer treffende tilskuddsordninger
- investere i utvikling av kulturell infrastruktur for samhandling og kunnskapsdeling
- styrke samarbeidet mellom ulike kunst- og kulturaktører, og mellom profesjonelle og frivillige
- arbeide for bærekraftig lokalisering og utvikling av kulturarenaer

Hvorfor gjør vi dette?

Kunst og kultur har stor samfunnsmessig verdi. For å sikre et solid og nyskapende kulturliv som rommer bredden av befolkningen er det viktig med en aktiv og offensiv kulturpolitikk som gir gode rammer. Det er få lovpålagte tjenester på kulturområdet og kommunene har ofte stram økonomi. Kulturtilbud som er basert på offentlig finansiering og tilskudd er derfor sårbare for kutt. Kunst og kulturbransjen er en usikker arbeidsplass med varierende og ustabile inntektskilder. Det er behov for å styrke kunstnerøkonomien, arbeidsvilkår- og rettigheter for profesjonelle kunst- og kulturaktører.

Kunst- og kulturlivet i Viken mottar i mindre grad statlige tilskudd til institusjoner, produksjon og formidling per innbygger enn andre regioner. Deler av kulturlivet i Viken må konkurrere med kulturtilbudet i Oslo. Det må legges til rette for en langsiktig utvikling med vekt på behov og ambisjoner i kulturlivet selv. Alle forvaltningsnivåer må bidra med relevante virkemidler, økonomi og planer, som støtter opp om initiativ og satsninger i kulturen. Planer i de tre forvaltningsnivåene må peke i samme retning, og ha mest mulig felles prioriteringer.

En god kulturell infrastruktur i hele fylket må utvikles videre i samarbeid mellom profesjonelle aktører og institusjoner, kommunene, næringslivet og frivilligheten. Samtidig må prinsippet om armlengdes avstand som skal sikre at kunsten er fri fra politisk styring, opprettholdes.

Mange kulturtilbud er avhengig av eller basert på frivillig arbeid og deltakelse. Slike tilbud kan være sårbare for endringer i engasjement og aktivitetsnivå hos de frivillige. Dette krever god tilrettelegging, kapasitet hos kulturaktører og høy grad av samhandling.

Det er stor variasjon i kvalitet og plassering av kulturtilbud mellom kommunene. Noe som gir ulike vilkår for lokalsamfunnets innbyggere og kulturaktører. Samlokalisering av aktører innen kulturell og kreativ næring er viktig for samarbeid og innovasjon. Kunst- og kulturaktører er gode bidragsytere til lokale og regionale arbeidsplasser, økt verdiskaping og bo- og blilyst.

Økonomisk bærekraft i kunst- og kulturlivet forutsetter også grønn omstilling. Det er behov for bedre kompetanse, omstillings- og utviklingsevne hos kunst- og kulturaktører og publikum mot det grønne skiftet.

Det er et stort behov for oppgradering, rehabilitering og investering i kulturell infrastruktur i nærmiljøene. Både store og små aktører som utøver og formidler kunst og kultur vil nyte godt av dette. Samhandling mellom kulturaktørene og regional kulturutvikling ivaretas gjennom velfungerende møteplasser, arenaer og nettverk.

Innspill til handlingsprogram

- Forenkle eksisterende tilskuddsordninger og sikre stabile rammebetingelser
- Øke kjennskap til og bruk av offentlige og private tilskudd
- Utvikle relevante tilskuddsordninger som er lett tilgjengelige
- Arbeide for samlokalisering av aktører innen kulturell og kreativ næring
- Arbeide for at kunst og kulturtilbud lokaliseres med god tilgang til kollektivtilbud
- Belønne kulturaktører som utvikler og produserer klima- og miljøvennlige kunst- og kulturtilbud

- Utvikle stabile ordninger for kunst i offentlig rom og formidlingsordninger til særskilte grupper (DKS, DKSS, Kulturdråpen, Kunstvisitten m.fl.)
- Følge opp mål og prioriteringer fra Temastrategi for kunst og kultur 2022-2025_(Viken fylkeskommune, 2021b)
- Tilrettelegge for godt samarbeid med næringslivet for å utvikle kulturtilbudene

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	4, 5, 10	5, 9			3, 7	

Bærekraftssjekk

Strategien bidrar til at kunst og kultur kan fylle sin rolle i samfunnet i tiden fremover. Det er viktig å ha et mangfold blant utøvere og uttrykk for å sikre kvalitet og relevans. Kunst og kultur kan ha en viktig rolle for å oppnå bærekraftig utvikling.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 8, 10, 11 og 17.

2.6 Idrett, friluftsliv og fysisk aktivitet

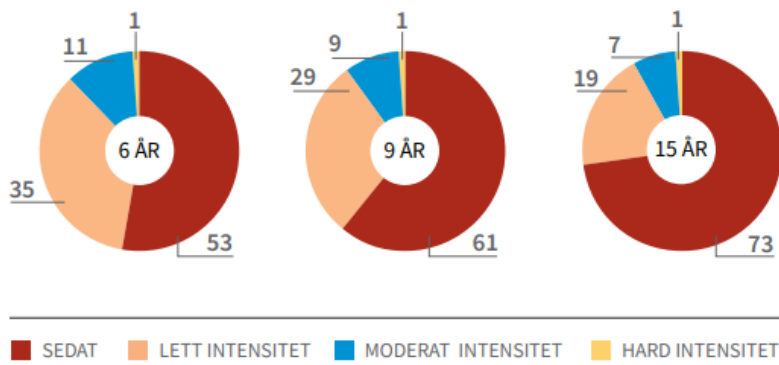
Økende inaktivitet er en stor folkehelseutfordring. Deltakelse i fysisk aktivitet, idrett og friluftsliv i befolkningen bidrar til bedre trivsel, inkludering, sosiale nettverk og god fysisk og psykisk helse.

Dette kapittelet handler om å ivareta at alle har like muligheter til å delta i idrett og friluftsliv og å være fysisk aktive i hverdagen. Det forutsetter at det legges til rette for aktivitetsvennlige lokalsamfunn hvor det både er rettferdig og god tilgang til aktivitetsarenaer og tilbud i offentlig, privat og frivillig sektor som stimulerer til deltakelse.

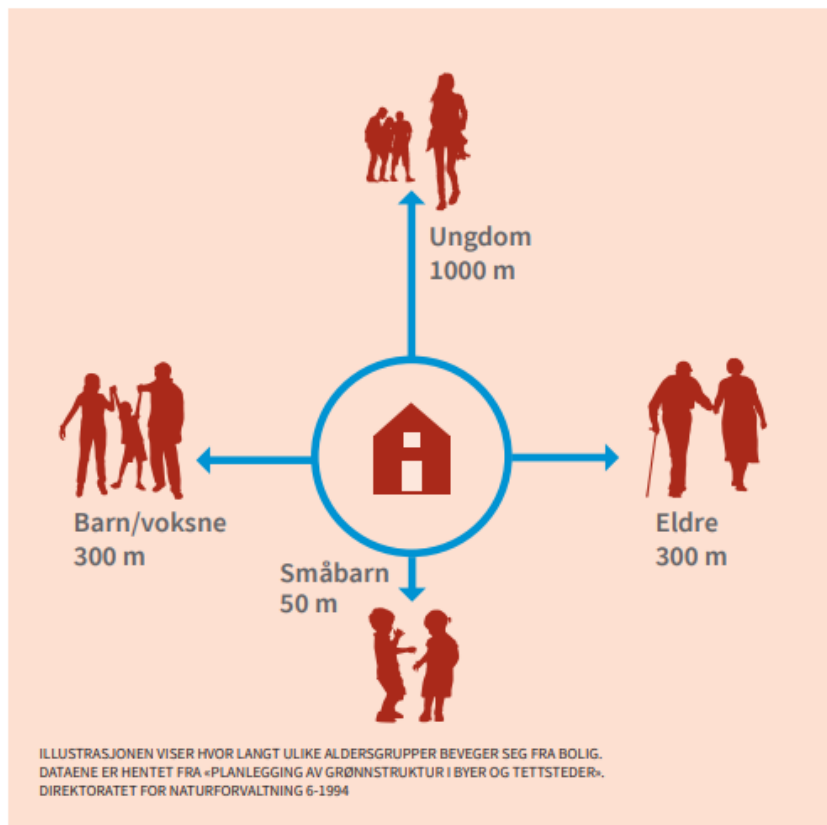
Idrett og friluftsliv i nærmiljøet kan tilrettelegge for sosiale møter på tvers av gruppetilhørighet. Flere aktivitetsgrener innen idrett og friluftsliv, blant annet fotball og fotturer i nærmiljøet, har stor oppslutning og interesse på tvers av kulturelle bakgrunner.

Introduksjon til ulike aktiviteter gjennom lag og foreninger, skoler og barnehager blir særlig viktig for å få til sosial utjevning og lav terskel for deltagelse.

Utviklingen innen idrett, friluftsliv og fysisk aktivitet må også spille en rolle i overgangen til et mer klimavennlig samfunn. Det er et stort forbruk av utstyr og reiser knyttet til idrett og friluftsliv. Det er viktig å stimulere til mer kortreiste aktiviteter, klima- og miljøvennlig anleggsutvikling, og økt deling og gjenbruk av utstyr. Regional plan for areal og mobilitet skal også bidra til å ivareta dette gjennom retningslinjer og veivisere for anleggsutvikling, arealbruk og lokalisering.

Figur: Aktivitetsnivå fordelt på alder. Figuren viser at andelen barn og unge som ikke er aktive øker med alderen. Kilde: Folkehelseinstituttet, 2019

Figur: Så langt beveger ulike innbyggere seg fra boligen i gjennomsnitt. Figuren illustrerer hvor langt fra boligen ulike grupper av befolkningen beveger seg i gjennomsnitt. Kilde: Direktoratet for naturforvaltning, 1994

2.6.1 Strategi 16: Skape kultur for økt fysisk aktivitet i hverdagen

Strategien innebærer å:

- øke motivasjon, holdninger og kunnskap i befolkningen om gevinstene av å delta i ulike former for idrett, friluftsliv og fysisk aktivitet
- redusere fysiske, sosiale og økonomiske barrierer for deltagelse i både organisert og egenorganisert fysisk aktivitet, idrett og friluftsliv
- redusere kostnader og forbruk knyttet til idretts- og friluftslivsaktiviteter, gjennom låneordninger, fleksible løsninger og holdningsendringer
- øke bredden i deltagelse gjennom målrettet rekruttering og medvirkning blant barn og unge og grupper som deltar mindre
- stimulere og motivere til mer aktive reisevaner i hverdagen
- skape flere universelt utformede tur- og aktivitetsområder

Hvorfor gjør vi dette?

Aktivitetsnivået i befolkningen i Norge er generelt for lavt, men varierer med alder og mellom kjønn og sosiale grupper. Om lag 20 prosent av den voksne befolkningen i Viken oppnår anbefalingene om minst 30 minutter daglig fysisk aktivitet (Folkehelseinstituttet, 2022). Det er noe variasjoner mellom kommunene. Andelen som aldri trener er noe høyere i Viken (14,8 %) enn landsgjennomsnittet (13,1 %). Tid, helse og økonomi anses som de største hindrene for trening i hverdagen. Det er særlig de som i minst grad deltar som oppgir økonomi som barriere for trening (Statistisk sentralbyrå, 2021). Andre barrierer kan blant annet være manglende relevant aktivitetstilbud eller manglende universell utforming. Psykisk uhelse kan også skape en høy terskel for både egentrening og deltagelse i organisert aktivitet.

Deltagelse i idrett og fysisk aktivitet avtar med alder, og kun halvparten av 15-åringer oppnår anbefalingene om daglig fysisk aktivitet (Folkehelseinstituttet, 2022). Skolen og organiserte aktivitet har fått en større betydning for at barn og unge introduseres for og får grunnleggende kunnskap og ferdigheter for friluftsliv og ulike idretter, som tidligere i større grad ble overført gjennom familien. Det er veldig stor deltagelse i organisert idrett og aktivitet blant barn og unge i Norge, men over halvparten slutter før de fyller 18 år. Deltagelse i organisert aktivitet i barneårene gir likevel verdifulle erfaringer, og kan styrke interesse og motivasjon for trening og fysisk aktivitet livet ut.

Gutter er mer aktive enn jenter, og barn og unge i familier med høy sosioøkonomisk status er mest aktive. Deltagelse i friluftsliv og trening øker med høyere utdanningsnivå og sosioøkonomisk status, men det er jevnt høy deltagelse i de mest lavterskel aktivitetene, som fotturer i nærmiljø. Befolkningen med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har lavere deltagelse i flere idretts- og friluftslivsaktiviteter enn etnisk norske og vestlige innvandrere (Statistisk sentralbyrå, 2021). Ved å begrense kostnader for å delta og utvikle relevante, lavterskel og inkluderende aktivitetstilbud og anlegg, kan vi bidra til å motvirke barrierene.

De sosiale forskjellene i deltagelse i idrett og friluftsliv ble forsterket av pandemien. Den organiserte aktiviteten fikk en kraftig tilbakegang både i aktivitet og medlemmer som følge av restriksjonene. Selv om organisasjonene har vært gode til å omstille seg er det viktig med tiltak for å øke deltagelsen blant de som har falt fra.

For å senke terskelen for fysisk aktivitet må det tilrettelegges og ivaretas gode aktivitetsarenaer, idrettsanlegg og friluftslivsområder nær der folk bor. Store avstander mellom tilbud og arenaer og begrenset kollektivtilbud er utfordrende i mindre sentrale deler av fylket, særlig hvis en ikke har

tilgang på egen bil. Det kan være utfordrende for unge, eldre eller flyktninger. Å tilrettelegge for fysisk aktivitet innebærer også å gjøre det mer attraktivt å bevege seg til fots og sykkel i det daglige, og til og fra arbeid. Det kan handle om å gjøre traseer mer spennende gjennom sammenhengende grønnstruktur, levende førsteetasjer, flere sittebenker eller lekeapparater.

Innspill til handlingsprogram

- Synliggjøre lokale natur-, idretts- og aktivitetsopplevelser, for eksempel kultursti og pilgrimsled
- Gjøre informasjon om universelt utformede aktivitetsarenaer lett tilgjengelig
- Sørge for god formidling av allemannsretten
- Videreføre fylkeskommunale tilskuddsordninger som styrker deltakelsen og rekrutteringen til idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv
- Samarbeide om lokale tiltak og prosjekter, som for eksempel Aktive lokalsamfunn.
- Tilrettelegge for aktiv transport
- Stimulere til mer fysisk aktivitet i skole og barnehage gjennom kompetanseheving hos ansatte og samarbeid med eksterne aktører
- Målrette rekrutteringstiltak til organiserte aktivitetstilbud, særlig i samarbeid med skole og barnehage
- Videreføre samarbeidsråd for fysisk aktivitet, idrett og friluftsliv

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	1, 2, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12	4, 6		3, 4, 5	1, 4, 7, 9,	10

Bærekraftssjekk

Strategien kan bidra til bedre helse og livskvalitet for alle gjennom økt mulighet for aktivitet og nærhet til natur. Strategien bidrar også til redusert transport og klimagassutslipp gjennom miljøvennlige mobilitetsløsninger.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 10, 13 og 17.

2.6.2 Strategi 17: Utvikle flere og varierte arenaer for idrett, friluftsliv og fysisk aktivitet

Strategien innebærer å:

- tilrettelegge for et variert aktivitetstilbud i nærmiljøet som er tilgjengelig for alle, uavhengig av funksjonsevne og livssituasjon
- utvikle arenaer for både organisert og egenorganisert aktivitet nær der folk bor
- bruke medvirkning for å skape aktivitetsfremmende tilbud for en større bredde av befolkningen
- prioritere samlokalisering, flerbruk og bærekraftig utvikling av lokaler og anlegg

- dele erfaringer og kunnskap om hvordan aktivitetsarenaer og ferdselsårer kan utvikles på en bærekraftig måte

Hvorfor gjør vi dette?

Det må være et bredt aktivitetstilbud og muligheter for ulike aktiviteter i nærmiljø hele året, for å senke terskelen for deltagelse i hverdagen. Idretts- og aktivitetsanlegg og friluftslivsområder tilknyttet boligområder, skoler og barnehager skal være tilgjengelig, attraktivt og åpent for alle. God medvirkning er viktig for å gjøre anleggene attraktive for en større bredde i befolkningen. Det må være særskilt involvering og tilrettelegging for å nå frem til de som i mindre grad benytter dagens aktivitetsarenaer.

Nærhet til idrett- og aktivitetsanlegg, lekeområder og sammenhengende grønnstruktur og friluftslivsområder er en av de viktigste faktorene for å øke deltagelse i hverdagen. Kort avstand fra bolig er av særlig stor betydning for barn og eldre som har en svært begrenset bevegelsesradius.

Det er behov for å sikre god dekning av idretts- og aktivitetsanlegg i tråd med lokale og regionale behov. Kommuner med god økonomi har større mulighet til å investere i anlegg for idrett og fysisk aktivitet med hjelp fra spillemidler, fordi tilskudd utløses av evnen til egenfinansiering. I enkelte kommuner er det idrettslag som bygger og drifter egne idrettsanlegg. Ved manglende offentlig finansiering kan det skape økte driftskostnader for organisasjonene, og resultere i økte deltagerkostnader knyttet til aktivitet og bruk av anleggene.

I utviklingen av anlegg og tilbud er det viktig å legge til rette for både organisert og egenorganisert aktivitet. 79 prosent av den aktive befolkningen over 15 år driver med egenorganisert fysisk aktivitet (SSB, levekårsundersøkelse 2021). Gjennom tilskuddsordninger kan man stimulere til samarbeid og flerbruk av arenaene, og sørge for at idretts- og aktivitetsanlegg og friluftslivsområder fungerer som gode sosiale møteplasser til både organisert og egenorganisert aktivitet.

Flerbruk vil i tillegg gi gevinster med tanke på arealbruk og transport. Det er avgjørende med god involvering av lag og foreninger om behov for arenaer ved planlegging av for eksempel nye skolebygg, for å sikre muligheten for flerbruk. Samarbeid mellom kommuner om nasjonale og regionale idrettsanlegg skal prioriteres. Tilrettelegging for sykkel og gange, kollektivtilbud og samkjøring til aktivitetsarenaer, og synliggjøring av aktivitetsmuligheter lokalt kan bidra til å redusere klimautslipp.

Ved utvikling av idretts- og aktivitetsanlegg må utforming, materialbruk, grad av naturinngrep og lokalisering vurderes ut ifra hensyn til klima og miljø. Dette kan gjøres gjennom økt kunnskap og erfaringsdeling om god anleggsutvikling, prioritering av bærekraft ved finansiering og klare retningslinjer for lokalisering i arealplanlegging.

Innspill til handlingsprogram

- Stille krav til klima- og miljøvennlig anleggsutvikling både ved utvikling av nye og rehabilitering av eksisterende anlegg
- Bruke og videreutvikle «Veivisere i Viken» om lokalisering, planlegging og tilrettelegging av anlegg for fysisk aktivitet, idrett og friluftsliv
- Ta i bruk offentlige bygg utover åpningstid og begrense leiekostnader til idrett og fysisk aktivitet
- Arbeide for en revisjon av fordelingsnøkkelen for fordeling av spillemidlene mellom fylkene hvor sosioøkonomiske forhold og kommuneøkonomi vektlegges i fordelingen

- Samordning av tilskudd i regi av ulike forvaltningsnivåer, offentlige og private ordninger til anleggsutvikling og aktivitetstiltak.
- Tiltak for å kanalisere ferdsel og bidra til god besøksforvaltning
- Oppfølging av kartlagte og verdsatte friluftsområder og ferdselsåreprosjekt
- Benytte virkemiddelet statlig sikring for å ivareta, utvikle og tilgjengeliggjøre friluftslivsområder

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	1, 2, 4, 5, 7, 10, 11, 12	4	3, 5	3, 6	1, 4, 7, 8, 9	2, 7, 10

Bærekraftsjekk

Gode og tilgjengelige arenaer og muligheter for fysisk aktivitet er viktig for helse og livskvalitet. Prioritering av nærhet, samlokalisering og flerbruk i utvikling av arenaer vil også bidra til en mer bærekraftig utvikling.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 11, 13 og 17

3 Kompetanse og verdiskaping

Verdiskaping, utvikling av nye arbeidsplasser, et anstendig, mangfoldig og rettferdig arbeidsliv og tilgang til gode og relevante kompetanseutviklingstilbud er avgjørende for at vi kan leve gode liv i vår region.

Utdanning og kompetanseutvikling øker mulighetene for å bidra og delta i arbeids- og samfunnsliv. Vår evne til å ta vare på og utnytte erfaring, kunnskap og kompetanse, styrke innovasjonsevnen og viljen, er sammen med utvikling av ny teknologi og nye forretningsmodeller nøkkelen til å skape en bærekraftig utvikling, vekst og nye arbeidsplasser. Dette plangrunnlaget skal danne en basis for strategisk samarbeid for å nå de fem langsiktige utviklingsmålene for regionen og gi strategisk retning til å:

- skape flere arbeidsplasser og øke sysselsettingsgraden
- styrke konkurransekraften og sikre en rettferdig og bærekraftig omstilling
- sikre at alle har nødvendig kompetanse og mulighet for relevant kompetanseutvikling
- øke kunnskapsproduksjonen og skape fremragende forsknings- og utviklingsmiljøer
- legge til rette for inkludering i arbeidslivet for alle

3.1 Strategier og plantemaer

Alle som kan delta i arbeidslivet skal ha mulighet til det. Kunnskap og kompetanse er vårt viktigste konkurransefortrinn. For å få økt verdiskaping og den utviklingen av samfunnet vi ønsker, må privat næringsliv, academia, frivillig sektor og offentlige myndigheter samarbeide. Den sterke avhengigheten mellom kompetanse og verdiskaping innebærer behov for en tilpasning av utdanningstilbudet slik at det møter arbeidslivets behov.

For å sikre at våre ressurser og vår kompetanse er tilpasset fremtidens arbeidsliv kreves fleksible utdanningsløp og mulighet for livslang læring. Flere må gjennomføre skolegang, slik at hver enkelt får best mulige forutsetninger for å lykkes.

Næringslivet spiller en viktig rolle i omstillingen til et bærekraftig samfunn. Næringsliv, offentlig sektor, utdanningsinstitusjoner og forskning må samarbeide tettere for å utnytte mulighetene og løse utfordringene vi står overfor. Alle kan bidra.

Plangrunnlaget for kompetanse og verdiskaping består av 19 strategier fordelt på fire temaoverskrifter. **Tema 1 – kompetanse for fremtiden** – presenterer generelle strategier som skal sikre at det er godt samsvar mellom tilbud og etterspørsel etter kompetanse, at arbeidslivet forsterkes som arena for opplæring og kompetanseutvikling og at det utvikles fleksible og tilpassede kompetansetilbud som sikrer at alle kan tilegne seg ny kompetanse og nye ferdigheter. Samsillet mellom utdanningssektoren og arbeidslivet i utviklingen av den enkeltes formalkompetanse, står sentralt.

Tema 2 – arbeid, inkludering og sysselsetting består av strategier som skal sikre at flest mulig kan ta del i arbeidslivet. Dette handler på den ene siden om å utnytte ressursene i samfunnet og på den andre siden å gi enkeltmennesket muligheten til å ta del i arbeids og samfunnsliv. Strategiene i dette temaet adresserer behovet for at arbeidslivet må bli mer fleksibelt og tilpasset ulike forutsetninger og livsfaser, at det må bli lettere å skape sin egen arbeidsplass og at det må bli lettere å ta de rette karrierevalgene. I en verden i stadig raskere endring vil det være viktig å sikre alle arbeidstakere ryddige og gode arbeidsforhold. Trepertssamarbeidet ligger som en grunnplanke i dette arbeidet.

For å møte klima- og miljøutfordringene er det nødvendig at verdiskapingen er bærekraftig og har en sosial, en økonomisk og en miljømessig «bunnlinje». Dette krever at vi organiserer verdiskapingen på nye måter. **Tema 3 – det grønne skiftet** – løfter fram strategier som på ulike måter kan bidra til at denne omstillingen kan gjennomføres, samtidig som det legges til rette for vekst og utvikling.

Mens tema 1 og 2 har fokus på hvem som skaper forandring har tema 3 fokus på hvordan forandringene skapes. I tema 4 presenterer vi noen strategier som peker på noen nødvendige premisser som må være til stede for at vi skal få til disse forandringene og behovet for prioriteringer og samarbeid. **Tema 4 – omstillingsevne og konkurransekraft** - består av strategier som peker på behov for prioriteringer, samordnet innsats og sentrale rammebetingelser som må på plass for at vi skal nå de langsiktige utviklingsmålene våre.

3.2 Tema 1: Kompetanse for fremtiden

Rett kompetanse og mulighet for å tilegne seg ny kunnskap og nye ferdigheter øker sysselsettingsgraden, samfunnets omstillingsevne og næringslivets konkurransekraft. Omstilling som følger av det grønne skiftet, digitalisering og teknologisk endrede produksjonsprosesser og arbeidsformer, forsterker eksisterende krav til kompetanse og stiller samtidig nye.

Et godt etter- og videreutdanningstilbud tilpasset de utfordringene vi som samfunn står overfor er viktig for kompetanseutviklingen i arbeidsstyrken, for verdiskapingen i regionen og for vår evne til å løse kommende utfordringer.

Utdanning og yrkesdeltakelse påvirker helse, levealder og materiell levestandard. Utdanning gjør oss aktuelle og relevante som arbeidstakere. Deltakelse i arbeidslivet gjør oss i stand til å forsørge oss selv. Studie- og arbeidsplasser er også viktige arenaer for kontakt med andre mennesker, noe som forebygger ensomhet. Yrkesdeltakelse og studier gir dessuten mening og struktur i hverdagen og opplevelse av å bidra i samfunnet.

Til tross for at Norge har en høy produktivitet sammenlignet med de fleste andre land, står for mange utenfor arbeidslivet. Årsakene er sammensatte og ofte en kombinasjon av flere faktorer. Mangel på jobbmuligheter, helseproblemer, alder, lav kompetanse, manglende norskkunnskaper, manglende likestilling og inkludering, eller personlige valg og prioriteringer er faktorer som ofte trekkes fram.

I høyere utdanning så vel som i videregående opplæring, er frafallet fortsatt høyt (Vedeler Johnsen og Ervik 2022). Selv om flere fullfører videregående opplæring i dag, er frafallet fortsatt for høyt særlig innenfor yrkesfaglige utdanninger. Årsakene til frafall er mange. Vi vet at alle overganger i utdanningssystemet er sårbare, og at lav fullføring i videregående opplæring er nært knyttet til svake ferdigheter etter grunnskolen.

Det er ujevn kjønnsbalanse i noen utdanninger som igjen forsterker et kjønnsdelt arbeidsmarked. Det er varierende kjennskap i arbeidslivet om relevansen i fagskolesektoren, og det er ujevn arbeidslivsrelevans og -tilknytning i høyere utdanning. Arbeidsmarkedet har liten innflytelse på dimensjoneringen av utdanningene og det er vedvarende mangel på arbeidskraft i mange yrker.

Enkelte grupper deltar for lite i læringsaktiviteter i arbeidslivet og risikerer å bli utdaterte. Med læringsaktiviteter menes formell kompetanse, så vel som kortere kurs som kan gjennomføres på arbeidsplassen eller på andre arenaer, samtidig som man står i arbeid.

Det er høy andel av deltidsarbeid i enkelte yrker, jobbmulighetene varierer regionalt og det er varierende sammenfall med tilgjengelig arbeidskraft.

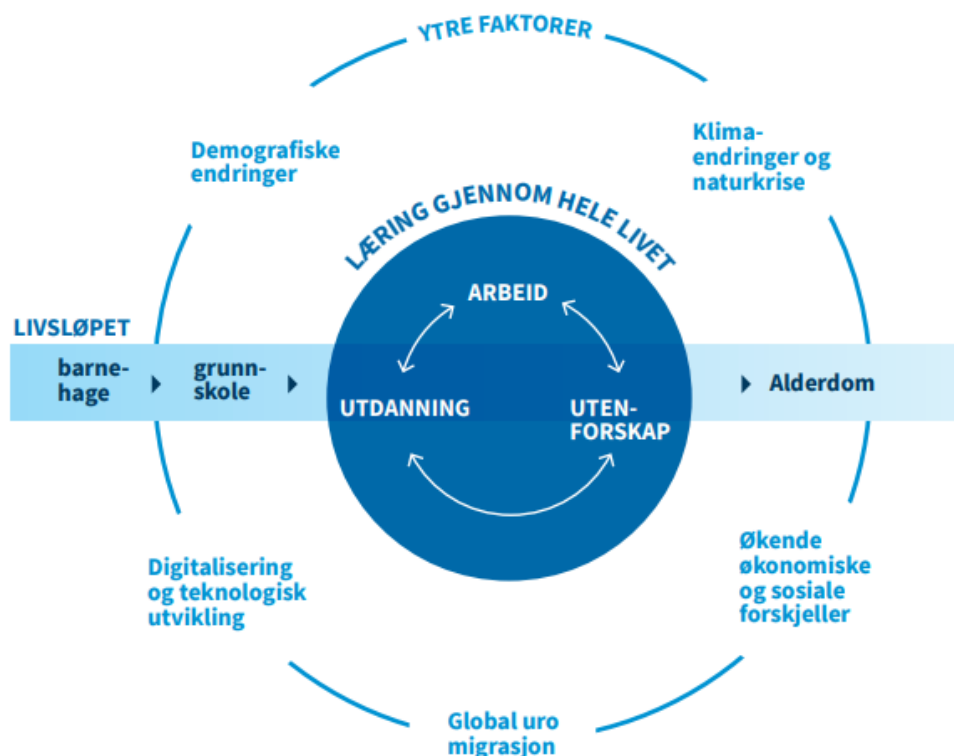
Det er mange faktorer som påvirker sysselsettingen og tilgang på arbeidskraft. Sentralisering, demografisk utvikling og inn- og utvandring påvirker tilgangen på kompetanse og arbeidskraft i våre kommuner.

Mange eldre har en restarbeidsevne og kan stå lenger i jobb. En aldrende befolkning vil samtidig gjøre at behovet for helsetjenester blir større og behov for flere arbeidstakere i helsesektoren øker.

Figur: Figuren illustrerer kilder til kompetanse og kilder til arbeidskraft.

For å møte utfordringene vil det være viktig med godt samsvar mellom tilbud og etterspørsel etter kompetanse, forsterke arbeidslivet som arena for opplæring og kompetanseutvikling, og fleksible og tilpassede kompetansetilbud i et livslangt læringsperspektiv. For å ta i bruk hele arbeidsstyrken er det viktig med økt fullføring og gode overganger mellom alle utdanningsnivåene og ut i lære eller arbeid, og å ha et inkluderende og velorganisert arbeidsliv.

Figur: God utdanning og tidlig innsats fremmer muligheter for livslang læring for alle gjennom hele livet. Samtidig påvirkes samfunnets kompetansebehov av en rekke ulike ytre faktorer

3.2.1 Strategi 1: Samsvar mellom tilbud og etterspørsel etter kompetanse

Strategien innebærer å:

- kartlegge kompetansebehovet på kort og lang sikt
- legge til rette for samordning og forpliktende samarbeid mellom kompetanseaktørene, forvaltning og arbeidslivets parter
- dimensjonere utdanningstilbudet i tråd med arbeidslivets og samfunnets behov
- utvikle fleksible og tilpassede kompetanseutviklingstilbud og utdanningsløp
- bedre samsvar mellom forskningsmiljøer, utdannings og kompetansesystemet
- løpende utvikle innholdet i fagtilbudet i utdanningen for å svare ut endrede behov

Hvorfor gjør vi dette?

Kompetansebehovene påvirkes av samfunnsmessige endringer som det grønne skiftet, teknologisk utvikling, digitalisering og demografiske endringer. Utfordringer knyttet til disse endringene er omtalt under flere av temaene i dette plangrunnlaget og vil stille krav til omstilling i utdanningssystemet, i arbeidslivet og til den enkelte.

Som en følge av endringene vil yrker forsvinne, nye yrker vil oppstå og jobber vil endre innhold. I takt med dette vil også kravene til kompetanse endres. Jobbmulighetene og kompetansebehovene varierer innad i regionen vår. Det er varierende samsvar mellom arbeidsmarkedets behov og tilgang på arbeidskraft.

For å få til endringer trengs det et mer helhetlig samarbeid som går på tvers av fagfelt, sektorer, bredden av tjenesteleverandører og forvaltningsnivåer. For å skape en felles forståelse for hvilke endringer det er behov for i regionen bør det utvikles et samlet kunnskapsgrunnlag, analyser og framskrivinger, og arenaer for drøfting og tolkning mellom kompetanseaktører, arbeidslivets parter og offentlig sektor. Kunnskapsgrunnlag og arenaer for samarbeid og drøfting bør tilpasses lokale og delregionale behov.

Kunnskapen om endrede behov, på kort og lang sikt er fragmentert og mangelfull. Dette fører til at utdannings- og kompetansetilbudet ikke svarer på de endrede behovene og at utdannings- og kompetanseaktørene ikke er godt nok samordnet. Det nye læreplanverket for grunnopplæringen, gir stort handlingsrom for den enkelte skole til å tilpasse innholdet i fagtilbudet for å møte framtidens behov, så vel som lokale behov.

Innspill til handlingsprogram

- utvikle et samlet kunnskapsgrunnlag om kompetansebehov i samarbeid mellom kunnskapsmiljøer, kompetanseaktører, arbeidslivets parter og offentlig sektor
- systematisere samarbeidet mellom aktører på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer med hensikt om å koordinere partenes virkemidler for å utvikle relevante kompetansetilbud og bidra til best mulig samsvar mellom tilbud og etterspørsel av kompetanse
- dimensjonere og planlegge utdanning og kompetanseutvikling i samarbeid mellom kunnskapsmiljøer, kompetanseaktører, arbeidslivets parter og offentlig sektor
- etablere, videreutvikle og tilpasse lokale og regionale partnerskap for å oppnå et best mulig samsvar mellom tilbud og kompetansebehov

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	8, 15	1, 2, 3, 5				

Bærekraftsjekk

Godt samsvar mellom tilbud og etterspørsel etter kompetanse kan fremme livslang læring. Det kan redusere arbeidsledigheten, særlig blant grupper som har vansker med å komme inn i arbeidslivet. Samsvar mellom tilbud og etterspørsel etter kompetanse kan fremme innovasjon og teknologiutvikling, noe som kan bidra til å løse sosiale og miljømessige bærekraftutfordringer. Dette kan imidlertid kreve en ressursinnsats som ikke alle virksomheter besitter.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 4, 9 og 17

3.2.2 Strategi 2: Styrke arbeidslivet som arena for kompetanseutvikling

Strategien innebærer å:

- legge til rette og mobilisere for målrettet kompetanseutvikling på arbeidsplassen
- systematisere samarbeid mellom aktører for både å avdekke det konkrete kompetansebehovet og bli kjent med hva kompetansetilbyderne kan by på
- styrke klyngene og nettverkene sin rolle som arena for kompetanseutvikling
- sikre relevans i utdanningene ved å legge til rette for at deler av utdanningen kan skje i arbeidslivet

Hvorfor gjør vi dette?

Med raske endringer og krav til omstilling mot mer bærekraftige løsninger, må det legges til rette for kontinuerlig kompetanseutvikling i arbeidslivet. Det er rekrutteringsvansker i mange bransjer og yrker, og udekkede kompetansebehov (NOU 2020:2, NAV 2023a, Rørstad, Børing og Solberg 2023). Det vil derfor være viktig å beholde den arbeidskraften man har og sørge for relevant kompetanseutvikling for de som er i arbeid.

Kompetanseutvikling, læring og erfaringsdeling på arbeidsplassen blir stadig viktigere. Muligheter og tilgang til kompetanseutvikling varierer mye mellom bransjer og størrelsen på virksomhetene. Personer med lite utdanning eller svake målte ferdigheter får vanligvis mindre kompetansepåfyll gjennom arbeidslivet enn andre. Det kan være ulike årsaker til dette; økonomi, tilskuddsordninger, kunnskap om kompetansemuligheter og tilbydere.

Deler av opplæringen og utdanningen kan med fordel skje ute i arbeidslivet slik at elever, lærlinger, og studenter blir kjent med ulike yrkesretninger. Når hele eller deler av opplæringen skjer i arbeidslivet vil det være stort behov for praksisplasser, koordinering og arbeidsressurser i form av veiledere.

For å sikre at utdanninger er relevant for arbeidslivet, må det legges til rette for et nært samarbeid mellom arbeidsliv og utdanningsinstitusjoner.

Innspill til handlingsprogram

- Forsterke og forplikte samarbeidet mellom aktørene i arbeidslivet og utdanningssektoren regionalt og lokalt.
- Samarbeide og samordne virkemidler og insentiver fra aktører i arbeidslivet, utdanningsinstitusjoner og virkemiddelapparatet.
- Bruke arbeidslivet som arena for opplæring på alle nivå i utdanningen, for å bli kjent med det arbeidslivet de utdanner seg til.
- Styrke mulighetene for utplassering, etablere flere lære plasser, øke bruken av «full opplæring i bedrift», hospitering og praksis plasser, for alle nivåer i utdanningen. Gjennom samarbeidet sikre god koordinering av behovet for praksis- /lære plasser.
- Sambruk og samfinansiering av utstyr og teknologi mellom utdanning og arbeidsliv.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	8, 15	1, 2, 5, 9				

Bærekraftsjekk

Når arbeidstakere får anledning til å tilegne seg nye ferdigheter får de en bedre forankring i arbeidslivet.

Mulighetene til å delta i opplæring kan være mindre tilgjengelig for enkelte arbeidstakere, særlig de som ikke har høyere utdanning.

En mer utdannet arbeidsstyrke kan øke produktiviteten og føre til økt forbruk av varer og tjenester. Dette kan bli en belastning på den miljømessige bærekraften.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 4, 9 og 17

3.2.3 Strategi 3: Fleksible og tilpassede kompetansetilbud for læring gjennom hele livet

Strategien innebærer å:

- styrke samarbeidet mellom utdanningsaktørene, karriereveiledning, NAV og arbeidslivet
- tilrettelegge for at utdanning, karriereveiledning og kompetanseutvikling blir tilgjengelig for alle
- utvikle nye modeller for å oppnå formell kompetanse
- ta i bruk arbeidsplassen som arena for norskopplæring
- ta i bruk realkompetansevurdering og rekvalifisering

Hvorfor gjør vi dette?

Som følge av endringer i arbeids- og samfunnsnivå er det yrker som forsvinner og tidligere utdanninger som går ut på dato. Kompetanseutvikling, omskolering og rekvalifisering gjennom etter- og videreutdanning vil i økende grad bli nødvendig for å få til en rettferdig omstilling.

Tilbud som ikke gis ved en etablert utdanningsinstitusjon kan skje på arbeidsplassen, på lokalt opprettede studiesentre, hjemme, eller organisert som samlinger i kombinasjon med individuelt arbeid.

Det er mange aktører som har viktige roller innenfor livslang læring. Samarbeid mellom disse aktørene er nødvendig for å oppnå best mulig utnyttelse av tilgjengelige ressurser og virkemidler.

For at flest mulig skal kunne delta i kompetanseutviklingen er god karriereveiledning, rådgivning og samarbeid mellom ulike aktører nødvendig.

For at arbeidslivet skal klare de omstillinger vi står foran, må det legges til rette for at arbeidstakere får mulighet til relevant kompetanseutvikling. Behovene for oppdatering og utvikling av kompetanse kan variere både for virksomheter og enkeltindivider.

Fagskolene tilbyr høyere yrkesfaglig utdanning som er arbeidslivsrelevant, tilpasset studenter som er i arbeid, og arbeidslivets behov for ny kompetanse. Tilbudet er imidlertid ikke godt nok kjent i alle bransjer.

Mange har begynt på en utdanning som ikke er fullført, andre har tatt en utdanning som det ikke er behov for, eller tatt en utdanning i utlandet som ikke er godkjent i Norge. Noen av disse er i arbeid, mens andre står utenfor både utdanning og arbeidsliv.

Uansett hva som er årsaken til at kompetansen er mangelfull eller irrelevant, er det viktig å anerkjenne den kompetansen den enkelte faktisk har opparbeidet seg gjennom tidligere eller nåværende arbeid eller utdanning. Gjennom realkompetansevurdering kan veien til en ny formell kompetanse bli enklere å nå.

Flyktninger og innvandrere ser ut til å ha et særlig behov for kompetanseutvikling og tilknytning til arbeidslivet. I første rekke har mange behov for norskopplæring, men mange har også arbeidslivserfaring og utdanning fra hjemlandet som kan anerkjennes, og bygges videre på til formell kompetanse. Arbeidsplassen er en god arena for norskopplæring og utvikling av faglig kompetanse.

Innspill til handlingsprogram

- Lage gode lokale samarbeidsarenaer for å koordinere virkemidler som aktørene besitter.
- Videreutvikle kvaliteten og styrke karriereveiledning og utdannings- og yrkesrådgivningen.
- Utvikle gode modeller for realkompetansevurdering, bruk av modulbaserte læreplaner og rekvalifisering.
- Implementering av «Fullføringsreformen - med åpne dører til verden og fremtiden», som inneholder tiltak for at flere ungdom og voksne skal bestå med studie- eller yrkeskompetanse og være godt forberedt til videre utdanning og arbeidslivet.
- Tilby tilpasset opplæring på individnivå for å dekke manglende kompetanse
- Utvikle gode og tilpassede kompetanseutviklingstilbud i samarbeid med arbeidslivet
- Vurdere behovet og mulighetene for å tilby desentraliserte utdanningstilbud der folk bor/ arbeider.

- Se på mulighetene til å etablere lokale studiesenter i samarbeid med kommuner, utdanningsinstitusjoner, voksenopplæringssentra, bibliotek, skoler, næringshager, teknologi- / næringsparker eller andre med ledig kapasitet i sine lokaler.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	3, 6, 8, 10, 15	2, 3		1, 3, 7	1, 3, 4,	

Bærekraftsjekk

Livslang læring kan bidra til å gjøre den enkelte mer attraktiv på arbeidsmarkedet, og vil også ha positiv virkning på folkehelsen.

Tilgangen på tilpassende kompetansetilbud kan treffe de som i utgangspunktet er best forankret i arbeidslivet, og føre til at marginaliserte grupper blir hengende enda mer etter.

Livslang læring kan føre til ny teknologiutvikling, og lede til at arbeidstakere endrer forbruksatferd som følge av at de blir mer oppmerksomme på bærekraftutfordringer.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 4, 9, 10, 11 og 17

3.2.4 Strategi 4: Økt fullføring av utdanning

Strategien innebærer å:

- jobbe helhetlig og tverrfaglig for å redusere årsaker til frafall
- sikre gode overganger mellom de ulike trinnene i utdanningsløpet og mellom utdanning og arbeidsliv
- styrke kunnskapsgrunnlaget om overganger og frafall
- prioritere kartlegging og tidlig innsats for alle mht. grunnleggende ferdigheter
- videreutvikle og styrke utdannings- og yrkesrådgivningen
- sikre arbeidslivsrelevans i utdanningen
- etablere flere læreplasser og praksisplasser
- sikre et godt læringsmiljø for elever, deltagere og studenter

Hvorfor gjør vi dette?

Å sikre en inkluderende, rettferdig og god utdanning, og å fremme muligheter for livslang læring for alle er et av FNs bærekraftsmål. I Norge har vi kommet langt i retning av å nå målet. Videregående opplæring (VGO) er åpen for alle. Nesten alle ungdommer i et årskull begynner direkte i VGO etter grunnskolen. En høy andel elever fullfører og består med et fag- eller svennebrev som kvalifiserer til arbeidslivet, eller med generell studiekompetanse.

Det er initiert mange tiltak for å øke læringsutbyttet og fullføringen i både videregående opplæring og i høyere utdanning. Likevel er det fortsatt mange som ikke fullfører en utdanning. Derfor er det viktig å fortsette arbeidet med å få flere til å fullføre og samordne de ulike tiltakene.

Alle overganger er sårbare. Frafallet fra videregående skole er imidlertid størst blant de som ikke får læreplass. Faget «Yrkesfaglig fordypning» anses å være det viktigste faget for å få kontakt med arbeidslivet og for å få læreplass.

Mange oppgir feilvalg som årsak til avbrudd i utdanningsløpet. Det er derfor viktig med god karriere- og yrkesveiledning, som setter søkelys på framtidig yrkesliv og elevene/studentenes interesser og forutsetninger. For å klare dette må arbeidslivet bidra til å gjøre sin bransje og sine yrker kjent for elevene.

Hvordan den enkelte har lyktes på foregående nivå er avgjørende for neste nivå. Elever som lykkes med de første skoleårene og som har normal progresjon i lesing, skriving og regning har større sannsynlighet for å fullføre videregående opplæring på normert tid. Derfor er tidlig innsats viktig. Hvordan den enkelte har lyktes på videregående opplæring har også stor betydning for hvordan det går i høyere utdanning. Av særlig betydning for hvor godt studieforberedt elevene er, er ferdigheter i lesing, skriving og regning.

Sosial og emosjonell læring i skolen er av avgjørende betydning for hvordan elevene lykkes med skolen, i livet og i arbeidsmarkedet.

Arbeidet med å sikre et godt opplæringsmiljø for elever og studenter må fortsette. Et trygt opplæringsmiljø som er fritt for mobbing og trakassering må sikres.

Vi vet også at alle overganger, helt fra barnehage til arbeid, er sårbare. Derfor er det viktig med helhetlige og koordinerte tiltak i hele utdanningsløpet.

Innspill til handlingsprogram:

- Videreutvikle arbeidet med helsefremmende skoler og barnehager for å gi bredden av barn gode forutsetninger for læring, mestring, utvikling og styrke deres fysiske og psykiske helse.
- Øke andelen barn fra lavinntektsfamilier som går i barnehage og sikre språkopplæring for de som trenger det.
- Gi foreldrestøtte i form av veiledning og råd om økonomi.
- Støtte prosjekter og tiltak som skal gi kunnskap og erfaringsutveksling blant foreldre, lærere og utdanningsinstitusjoner, herunder deltakelse i internasjonale fora for forskning og utvikling
- Fortsette satsingen på tidlig innsats mht. grunnleggende ferdigheter: lesing, skriving, regning, muntlige ferdigheter og digitale ferdigheter. Disse ferdighetene er del av den faglige kompetansen og nødvendige redskaper for all læring og faglig forståelse.
- Tilrettelegge for bedre opplæring i grunnleggende ferdigheter for innvandrere med lite eller ingen skolebakgrunn
- Øke muligheten for utplassering, flere læreplasser, bruk av full opplæring i bedrift, hospitering og praksisplasser, for alle nivåer i utdanningen.
- Rekruttere flere lærebedrifter for å sikre læreplass for elever på yrkesfag, følge opp lærebedriftene og bistå disse med kompetanse der det behøves.
- Implementering av «Fullføringsreformen - med åpne dører til verden og fremtiden», som inneholder tiltak for at flere ungdom og voksne skal bestå med studie- eller yrkeskompetanse og være godt forberedt til videre utdanning og arbeidslivet.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	1, 3, 6, 8, 9, 10, 12, 14	2, 4, 9				

Bærekraftsjekk

Utdanning kan føre til at den enkelte blir bevisst sine rettigheter i samfunnet.

Folkehelsen bedres. Det er en positiv sammenheng mellom utdanningsnivå og den allmenne helsetilstanden for den enkelte.

Utdanning fører til at den enkelte gjør mer informerte, begrunnede valg. Dette kan føre til at miljøbelastningen som følge av egen atferd kan reduseres.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 4, 10 og 17

3.3 Tema 2: Arbeid, inkludering og sysselsetting

I 2023 estimerte NAV at virksomhetene i Viken manglet nesten 10 000 arbeidstakere (NAV 2023d). Mer enn fire av ti NHO-bedrifter i Oslo og Viken hadde i 2021 forsøkt å rekruttere medarbeidere uten å få tak i ønsket kompetanse. Det varsles om vedvarende mangel på blant annet ingeniører, fagarbeidere innen bygg- og anlegg, servicearbeidere innen overnatting- og serveringsvirksomhet, sykepleiere og lærere.

Samtidig viser statistikken at 375 000 mennesker i arbeidspør alder står utenfor arbeidslivet i Norge, og mer enn 40 000 personer er meldt arbeidsledige (NAV 2023b. NAV 2023c).

Ubalansen kan delvis løses gjennom presise kompetansehevingstiltak og bedre likestilling og inkludering i arbeidslivet.

Arbeidslivet er en viktig arena for innbyggere til å delta i samfunnslivet, øke livskvaliteten og unngå utenforskap. Vi må derfor legge til rette for at flest mulig kan ta del av arbeidslivet. Det innebærer at vi må ha et arbeidsliv hvor alle kan føle seg trygge og velkomne, som er fritt for diskriminering og rasisme, og der mangfold er en ressurs. Vi må gjøre det lettere å ta rett utdanning, det må bli lettere å starte egen virksomhet og vi må ha gode ordninger som gjør terskelen inn i arbeidslivet lavere.

For å lykkes med inkludering må vi ha et anstendig arbeidsliv. Arbeidslivskriminalitet må motarbeides og det må støttes opp under et organisert arbeidsliv.

Figur: Et mer inkluderende arbeidsliv vil gjøre at flere kan delta

3.3.1 Strategi 5: Inkludering av hele arbeidsstyrken

Strategien innebærer å:

- utvikle lederkompetanse og organisasjonskulturer som fremmer inkludering
- legge til rette for at flere eldre kan stå i arbeid lenger
- legge til rette for flere heltidsstillinger
- styrke karriereveiledningen
- tilby skreddersøm og tett oppfølging av den enkelte i tråd med fullføringsreformen, slik at arbeidstakere og -søkere får kvalifisert seg til arbeidslivet
- samkjøre individuelle karriereplaner på tvers av myndighetsnivåer og roller
- utvikle et mer detaljert kunnskapsgrunnlag for å avgrense ulike målgrupper
- legge til rette for universell utforming og gode tilpasninger på arbeidsplassen
- samordne innsatsen for å øke inkluderingen i arbeidslivet

Hvorfor gjør vi dette?

Lavere befolkningsvekst og en aldrende befolkning gjør at det er stadig færre arbeidstakere bak hver pensjonist. Samtidig eksisterer det mange forhold som hindrer en del grupper og enkeltindivider i å delta i arbeidslivet. Det er derfor behov for å utnytte tilgjengelig arbeidskraft på en bedre måte enn i dag.

Andelen innbyggere i og utenfor arbeid varierer i de ulike delene av de nye fylkene. Kjønn, alder, helse, funksjonsnedsettelse, kulturell bakgrunn og utdanningsnivå har betydning for deltakelse i arbeidslivet.

Det er behov for holdningsendring. Utvikling av mangfoldsledelse vil fremme anerkjennelsen og implementeringen av mangfold. Mangfold kan være relatert til alder, sosial og nasjonal bakgrunn, kjønn, seksuell orientering og fysisk og mental kapasitet så vel som religiøs overbevisning. Mangfold er en positiv kilde til kreativitet og innovasjon som kan fremme en mulig utvikling og bli en konkurransefordel. Utviklingspotensialet innen mangfold kan være nyttig for en organisasjon som har behov for et bredt spekter av ulike kompetanser.

Den eldre delen av befolkningen er en viktig ressurs i arbeidslivet. Eldre i Norge er friske lengre enn før. Noen eldre arbeidstakere møter negative holdninger til alder på jobben, som kan føre til at flere går ut av arbeidslivet tidligere enn de ønsker. Eldre arbeidstakere blir i mindre grad enn andre tilbudt etter- og videreutdanning. Når eldre arbeidstakere får brukt og utviklet kompetansen sin i arbeidslivet, bidrar det både til å møte et behov for arbeidskraft og at eldre får leve gode liv.

Det norske arbeidsmarkedet er fortsatt svært kjønnsdelt. Bare 15 prosent av oss arbeider i yrker med kjønnsbalanse, altså med mer enn 40 prosent av både kvinner og menn blant arbeidstakerne. En viktig årsak er ungdommers kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg. Yrkesfag er en opprettholdende faktor med 89 prosent av elevene som går i klasser med mindre enn 40 prosent av ett av kjønnene. God karriereveiledning med kjennskap til lokalt og regionalt arbeidsliv, er derfor viktig. I flere kjønnsdelte sektorer, f.eks. helse- og omsorgsyrker, er det stor grad av deltidsstillinger. For å gjøre yrkene mer kjønnsnøytrale og mer attraktive kan flere heltidsstillinger gjøre en forskjell. Det motsatte kjønn er en viktig ressurs å mobilisere.

Arbeidsinnvandring vil fortsette å være en viktig ressurs i norsk arbeidsliv, spesielt for å møte sesongvariasjoner og konjunktorendringer. Arbeidslivet er en god arena for å utvikle det norske språket. Det må legges bedre til rette for å bruke og utnytte kompetansen som er medbragt til Norge. Realkompetansevurdering og kvalifisering vil styrke arbeidsinnvandreres sårbarhet for konjunkturer.

Utdanning motvirker ledighet og utenforskap i alle grupper i befolkningen.

De av oss med funksjonsnedsettelse av ulik grad, og som ønsker å arbeide, opplever at terskelen til arbeidslivet blir for høy. Universell utforming og individuell tilpasning er nødvendig også som varige løsninger (varige tilrettelagte arbeidsplasser).

For å nå målet om økt sysselsetting fordrer det at aktørene i arbeidslivet har et sømløst samarbeid om strategier og en samordnet bruk av virkemidler.

Innspill til handlingsprogram

- Initiere prosjekter som støtter opp om kjønnsmangfold og likestilling, f.eks. «Menn i helse»
- Initiere prosjekter for inkluderende ansettelse, f.eks. gjennom kompetanseheving i mangfoldsledelse
- Etablere tverrsektorielle arenaer med aktuelle aktører
- Øke kunnskapen om likestilling og inkludering, og oppfylle aktivitets- og redegjørelsesplikten
- Støtte opp om likelønn
- Etablere en sertifiseringsordning for bedrifter med sosial profil

- Etablere flere «Varige tilrettelagte arbeidsplasser»

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	3, 6, 9, 10,	4				
	14, 16					

Bærekraftsjekk

Økt inkludering i arbeidslivet kan redusere sosiale og økonomiske ulikheter i befolkningen.

Økt inkludering i arbeidslivet kan føre til at arbeidsstyrken blir mer nyskapende og tilegner seg nye ferdigheter.

På den annen side kan dette også redusere effektiviteten i arbeidslivet, siden ulike arbeidstakere må bruke mer tid for å tilpasse seg til hverandre og lære seg å jobbe sammen.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 5, 8 og 10 og 17

3.3.2 Strategi 6: Et organisert arbeidsliv fritt for arbeidslivskriminalitet

Strategien innebærer å:

- gi arbeidstakere og arbeidsgivere informasjon og veiledning om plikter, krav og rettigheter
- gjøre arbeidsmarkedet mindre tilgjengelig for kriminelle gjennom sertifisering for sosial bærekraft og gode varslingsordninger
- videreutvikle rutiner for offentlige anskaffelser
- ivareta offer for arbeidslivskriminalitet og sosial dumping

Hvorfor gjør vi dette?

Norsk arbeidsliv er i hovedsak preget av ryddighet og gode arbeidsforhold. Likevel er enkelte virksomheter og bransjer preget av arbeidslivskriminalitet, i form av økonomisk kriminalitet, skatte- og avgiftsunndragelser og brudd på arbeidsmiljøloven, som diskriminering, mobbing og trakassering. Konsekvensene er alvorlige både for arbeidstakere som blir berørt, for bransjer og virksomheter som rammes, og for finansieringen av velferdssamfunnet.

Arbeidsinnvandrere er mer sårbare for utnyttelse i arbeidslivet. Det er behov for å styrke systemet som støtter opp rundt arbeidsinnvandrene på østlandsområdet.

Vi skal ha et anstendig og rettferdig arbeidsliv der trepartssamarbeidet ligger til grunn. Det innebærer et arbeidsliv og en utdanningssektor som er tilgjengelig for alle. Trepartssamarbeidet, et godt organisert arbeidsliv og gode samarbeidsstrukturer mellom utdanningssektoren, næringslivet og offentlig sektor er avgjørende for å forebygge arbeidslivskriminalitet. Et mangfoldig arbeidsliv der arbeidsplassen er arena for likestilling, inkludering og integrering er avgjørende for å nå målene om

et trygt og godt arbeidsliv. Det krever at det er transparens og at det er mulig å etterprøve at virksomhetene drives i tråd med norsk lov og gode varslingsrutiner.

Offentlig sektor har stor anskaffelsesmakt som må brukes målrettet gjennom videreutvikling av gode anskaffelsesrutiner, som også baserer seg på sertifiseringsordninger for sosial bærekraft. Gjennom «Vikenmodellen – et anstendig arbeidsliv» er det etablert et rammeverk for offentlige innkjøp som bidrar til å sikre et anstendig arbeidsliv. Denne modellen bør videreutvikles og videreføres i de nye fylkene.

Innspill til handlingsprogram

- Utvikle «Velkomstpakke til nye arbeidsinnvandrere»
- Informasjonspakker til nyetablerte virksomheter.
- Vurdere behovet for å etablere Servicesenter for utenlandske arbeidstakere (SUA), bestående av arbeidstilsynet, UDI, skatteetaten og politiet) i alle fylker. Disse bør knyttes til områder med arbeidsledighet og høy innvandring.
- Førstelinjesentre for arbeidsinnvandrere behøver også regionale enheter for forebygging av arbeidslivskriminalitet, som karriereveiledere og representanter fra sosialtjenesten.
- Kartlegge omfanget av papirløse flyktninger i fylkene.
- Utvikle tiltak rettet mot papirløse flyktningene som f.eks. gratis helsetjenester, tannhelsetjenester, opplæring og gratis transport.
- Videreutvikle og spre «Vikenmodellen – et anstendig arbeidsliv».
- Samordne offentlige etater og styrke regionale varslingsordninger og rutiner for ivaretagelse av ofre for arbeidsmiljøkriminalitet.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	3, 6, 9, 10, 14	11				

Bærekraftsjekk

Et organisert arbeidsliv skaper stabile arbeidsforhold og kan på den måten bidra til å heve arbeidstakernes livskvalitet.

På denne måten kan også gjennomtrekket i arbeidslivet reduseres.

Et motargument kan være at et organisert arbeidsliv også kan føre til mindre fleksibilitet i den enkelte virksomheten, og gjøre det vanskeligere å gjennomføre nødvendige omstillinger.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 8, 10 og 17

3.3.3 Strategi 7: Økt sysselsetting gjennom sosialt entreprenørskap

Strategien innebærer å:

- kombinere ideelle, samfunnsnyttige formål med metoder fra kommersiell virksomhet for å øke sysselsettingsgraden i befolkningen
- øke sysselsetting av grupper som ellers kan være utsatt for ekskludering fra arbeidsmarkedet

Hvorfor gjør vi dette?

Sosiale entreprenører kan bidra til økt arbeidsinkludering av personer med helsebelastninger, sosiale utfordringer eller funksjonsnedsettelse. Sosialt entreprenørskap representerer en mulighet til å utvikle, organisere og skalere nye og uprøvde løsninger på samfunnsproblemer, og innebærer en kobling av sosiale formål med forretningsmessige mål og metoder.

På kommunalt plan har denne formen for næringsvirksomhet begynt å bre seg innenfor helse- og omsorgsfeltet og i skolesektoren, men også for å utvikle sirkulærøkonomien. Forretningsmodellen til sosiale entreprenører kombinerer økonomiske og sosiale bærekraftsmål.

Sosialt entreprenørskap representerer en innovativ kraft og kan utgjøre en kobling av det beste fra privat og frivillig sektor. Ved å stimulere til sosialt entreprenørskap vil vi kunne øke sysselsettingsgraden og finne og teste ulike løsninger på samfunnsutfordringer.

Innspill til handlingsprogram

- Legge til rette for samarbeid med flere ulike typer leverandører, både kommersielle og ideelle, inkludert sosiale entreprenører, innenfor arbeidsmarkedstiltakene
- Utarbeide en veileder for innovative anskaffelser av arbeidsmarkedstiltak
- Utvikle modeller for samarbeid med sosiale entreprenører overfor personer som har stått lenge uten arbeid og som har prøvd flere arbeidsmarkedstiltak uten å komme i ordinær jobb

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	4, 5, 8	10				

Bærekraftsjekk

Sosiale entreprenører kan utvikle forretningsmodeller som legger vekt både på økonomiske, sosiale og miljømessige målsettinger for virksomheten.

Dette kan bidra til styrking av lokalsamfunn som kan oppleve å få bedre kontroll over, og samarbeide om, forvaltningen av egne ressurser.

Sosiale entreprenører kan ha begrenset tilgang på kapital og begrensede muligheter for å utvikle virksomheten sin.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 4, 8, 15 og 17

3.3.4 Strategi 8: Styrket karriereveiledning for bedre balanse mellom kompetansebehov og etterspørsel

Strategien innebærer å:

- sikre god tilgang til informasjon om lokale og regionale arbeidsmarkedsforhold,
- sikre god og samordnet karriereveiledning fra erfarne, selvstendige og upartiske rådgivere i forkant av viktige beslutninger om utdannings- og yrkesvalg
- gi barn og unge mulighet til å drøfte og reflektere over egen framtid gjennom hele utdanningsløpet
- gi elever og studenter mulighet til å vurdere arbeidslivet i sin fulle bredde
- ha en bred tilnærming til karriereveiledning på institusjonsnivå og på mange ulike arenaer. Involvere rådgivere, lærere, foreldre og arbeidsgivere
- motivere for et mindre kjønnsdelt arbeidsliv

Hvorfor gjør vi dette

Karriereveiledningen i de nye fylkene bør videreutvikles og samordnes mellom ulike tilbydere av karriereveiledningstjenester for å øke kvaliteten og gi et mer likeverdig tilbud i alle deler av regionen.

Karriereveiledningen er en individuell velferdstjeneste og et verktøy for å øke individets mulighet til å foreta gode valg og komme i arbeid. Karriereveiledning er også et redskap for å øke sysselsettingsandelen i befolkningen, mobilisere arbeidskraftsressurser som av ulike årsaker mangler kvalifikasjoner eller muligheter for å ta del i arbeidslivet, og på den måten å redusere offentlige utgifter.

I et samfunnsutviklerperspektiv blir tilgang til og formidling av relevant informasjon om arbeidsmarkedets muligheter og behov en viktig del av karriereveiledningen. Dette er ikke bare et spørsmål om hva slags informasjon veisøkere trenger for å treffe «gode valg», men også om den betydningen ulike typer av informasjon kan forventes å ha for veisøkernes egne beslutningsprosesser.

En arbeidstaker i Norge skifter i gjennomsnitt arbeidsgiver sju ganger i løpet av den yrkesaktive delen av livet. God karriereveiledning underveis i yrkeskarrieren er avhengig av kunnskap om arbeidsmarkedet, både lokalt, regionalt og nasjonalt.

For å utnytte potensialet i tjenesten, er det behov for å styrke samarbeidet mellom de ulike veiledningstjenestene, arbeidslivet og utdanningssektoren, samordne tilbudet og etablere felles mål og kunnskapsgrunnlag for tjenesten.

Innspill til handlingsprogram

- Etablere nye lokale og regionale partnerskap. Styrke og videreutvikle eksisterende partnerskap.
- De ulike veiledningsinnsatsene må koordineres, og de ulike aktørene må arbeide sammen mot et felles mål
- Etablere samarbeid mellom kommuner, fylkeskommuner, høyere utdanningsinstitusjoner, arbeidslivets parter, NAV, private tilbydere av coaching- og mentortjenester og styrke og videreutvikle slike samarbeid der de allerede finnes.

- FoU knyttet til styrking av informasjonssystemer om lokale og regionale arbeidsmarkedsforhold og -behov
- Samordning og videreutvikling av informative virkemidler.
- Samordne karriereveiledning for å sikre rådgiving av høy kvalitet til hele fylkets befolkning.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	8	2, 10				

Bærekraftsjekk

Karriereveiledningen kan skape bedre samsvar mellom tilgangen og etterspørselen etter arbeidskraft i lokale og regionale arbeidsmarkeder.

Arbeidstakere som er vel kvalifisert til arbeidsoppgavene de er satt til å utføre kan bidra til økt produktivitet og innovasjon. Dette bedrer den økonomiske bærekraften i samfunnet.

Når karriereveiledningen fører til at arbeidstakere koples til arbeidsoppgaver nær hjemstedet reduseres omfanget av arbeidspendling. Dette kan redusere utslippene av klimagasser.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 4, 8 og 17

3.3.5 Strategi 9: Tilrettelegge for samlokalisering for kunnskapsdeling og næringsutvikling

Strategien innebærer å:

- bidra til at gründere og bedrifter kan få dekket ressursbehov i oppstarts- og/eller driftsfasen gjennom samlokalisering
- utvikle og teste ulike formater for lokale kontorfellesskap som kan bidra til at selvstendig næringsdrivende, frilansere/kulturarbeidere og andre kan få dekket noen av sine ressursbehov i en oppstarts- eller driftsfase
- utvikle og teste ulike formater for lokale nærings- og kontorfellesskap som skaper ringvirkninger
- bidra til variasjon og liv i eget nærområde ved å tiltrekke seg flere typer gründere og bedrifter i variasjon av næringer sammen med mer etablert næringsliv

Hvorfor gjør vi dette?

Strategien har som formål å bidra til lokal næringsutvikling, nyskaping og stedsutvikling gjennom felles bruk av tilgjengelige nærings- og kontorlokaler. Ulike brukerbehov fordrer ulike formater på slike felles kontorløsninger.

Bevisstheten rundt hvordan man jobber har økt, og i tjenesteøkonomien har kontorets rolle endret seg. Kontoret er ikke lenger kun en arbeidsplass, men skal også tilby en rekke tjenester og fasiliteter. Kontorets beliggenhet blir stadig viktigere. Store kontorarbeidsplasser søker mot bysentre og større

tettsteder. Dette tillater bedriftene å sitte tettere på kundene, samt å tiltrekke seg og beholde nøkkelpersonell.

Lokale nærings- og kontorfellesskap, inkubatorer og næringshager er en del av bygningsmassen i regionale byer, småbyer og bygdebyer. Denne delen av den fysiske infrastrukturen i byer og tettsteder har til formål å tilby tjenester og støttefunksjoner utover vanlige kontortjenester, tilleggsytelser som gjør det mulig for brukere og leietakere å bygge nettverk, delta i kunnskapsdeling med andre leietakere/brukere, utvikle forretningsmessig kompetanse og/eller mentorstøtte. Dette legger til rette for måter å arbeide på som bidrar til samhandling, utvikling og verdiskaping.

Fra storbyområdene har lokale kontorfellesskapsløsninger i mange ulike former (både kommersielle og ideelle) spredt seg til regionale byer og småbyer på hele Østlandet det siste tiåret. I senere tid har private initiativ kommet til i tillegg til mer etablerte offentlig modeller. Økt bruk av fjernarbeidsløsninger og hjemmekontor har skapt markeder for nye kombinerte arbeids- og møteplasser. En strategisk bruk av slike lokaler kan gjøre det lettere for virksomheter å etablere seg på et nytt sted.

Nyskaping og gründeraktiviteter krever ikke bare et støttende og produktivt forretningsmiljø, men også et fysisk miljø hvor kreativitet og innovasjon kan utvikle seg. Arbeidsmåter som innebærer å ta i bruk fysiske delingsløsninger kan i seg selv fremme entreprenørskap og innovasjon, men også bidra til variasjon og liv i tettsteder og sentrumsområder ved å fylle nærings- og kontorlokaler med ny aktivitet. Ulike formater for lokale nærings- og kontorfellesskap vil ha forskjellige ringvirkninger, og vil stille ulike krav til eiendomsforvalterne mht. utvelgelse av leietakere, lokalenes tilgjengelighet og sammensetningen av sosiale, kreative og forretningsmessige støttefunksjoner. Levende lokale nærings- og kontorfellesskap kan bidra til å skape et bredere og mindre sårbart regionalt og lokalt næringsliv.

For ferske gründerne og andre brukere kan deltakelse i lokale kontorfellesskap kompensere for manglende nettverk og bransjeerfaring, gründerprogram som ikke treffer og det som i enkelte tilfeller kan oppleves som overdrevet skaleringsfokus. Gjennom samlokalisering og samvær kan det legges det til rette for samhandling, samarbeid og ny verdiskaping.

Innspill til handlingsprogram

- Legge til rette for samarbeid mellom kontorfellesskapsaktører, gårdeiere, offentlige virkemiddelaktører (Siva, Innovasjon Norge) og kommuner for å utvikle nye formater for kontorfellesskap.
- Undersøke hvordan kontorfellesskap og tilsvarende arbeids- /møteplasser bidrar til stedsutviklingen.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1, 10			4	

Bærekraftsjekk

Kunnskapsdeling kan bidra til at det dannes sosiale nettverk. Dette kan ha en viktig støttefunksjon og være en ressursbase for nyetablerere.

Kontorfellesskapsløsninger varierer. Noen kan være lukkede og ekskluderende. Dette kan gjøre at den økonomiske og sosiale gevinsten ved samlokalisering bare tilfaller utvalgte grupper.

Samlokalisering kan føre til mer effektiv ressursbruk og lavere forbruk av varer og tjenester selvstendig næringsdrivende og nyetablerte virksomheter trenger i hverdagen.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 8, 9, 11 og 17

3.3.6 Strategi 10: Skape nye arbeidsplasser gjennom nyskaping og entreprenørskap

Strategien innebærer å:

- styrke entreprenørskap og innovasjonskompetansen i utdanningene
- etablere nye arenaer for nettverksbygging
- bidra til flere og bedre gründermiljøer i ulike deler av fylket
- sikre at nyetablerte virksomheter får tilgang på kompetanse om forretningsdrift og kjennskap til finansielle virkemidler for nyetablerte virksomheter

Hvorfor gjør vi dette?

En gjennomgående utfordring er å få nyetablerte virksomheter til å bidra mer til sysselsettingsveksten. I de tidligere fylkene i Viken var det bare 25-30 prosent av alle nyetablerte foretak i 2015 som overlevde fram til 2020 (Næsheim 2018, SSB statistikktabell 06681). De aller fleste nye jobbene som skapes oppstår i veletablerte, større virksomheter.

Det er nødvendig med nye virksomheter for å opprettholde sysselsettingen og verdiskapingen i næringslivet. Som underlag for den regionale utviklingen er det nødvendig med strategier som tilrettelegger for at de som ønsker det kan starte egen virksomhet. Det er mangel på kunnskap om hvordan man etablerer egen virksomhet. Gjennom egne tilbud i utdanningsløpet (elevbedrift, studententreprenørskap, Ungt Entreprenørskap) kan deltakere styrke sin kompetanse for å kunne skape sin egen arbeidsplass.

Entreprenørskap er svært avhengig av gode lokale rammer. Utvikling av lokale og regionale gründermiljøer er derfor viktig. Tilgang på informasjon, kjennskap til ulike typer kompetanser og andre ressurser setter rammer for måten potensielle entreprenører går fram for å etablere ny næringsvirksomhet.

Innspill til handlingsprogram

- Kople etablerere som har vekstambisjoner utover å etablere seg på lokale og regionale markeder, til investorer og såkornfond
- Etablere kompetansetilbud for etablerere med vekstambisjoner
- Motivere flere kvinner til å starte egen virksomhet
- Motivere flere innvandrere til å starte egne virksomheter
- Styrke aktiviteten i Ungt Entreprenørskap

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1, 2, 10				

Bærekraftsjekk

Nye virksomheter kan skape ringvirkninger ved å kjøpe varer og tjenester lokalt.

Nyetableringer kan bidra til større bransjebredde og et mer robust arbeidsliv.

Hvis nyetableringer kun skaper jobber for de med høy utdanning kan det føre til polarisering i lokale og regionale arbeidsmarkeder.

Hvis nyetableringer legger stor vekt på rask vekst kan dette gå på bekostning av miljømessig bærekraft.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 8, 9 og 17

3.4 Tema 3: Det grønne skiftet

Det grønne skiftet krever utvikling av nye teknologiske løsninger, endrede produksjonsprosesser, nye forretningsmodeller og en mer effektiv utnyttelse av naturressursene. Omstillingen gir store og nye markedsmuligheter og muligheter for økt verdiskaping.

Det grønne skiftet innebærer en omlegging til en bærekraftig verdiskaping, ved at vi sikrer grunnlag for å opprettholde velferdssamfunnet, sikrer omstillingen til lavutslippssamfunnet, og tar hensyn til økende ressursknapphet, klima- og naturutfordringer.

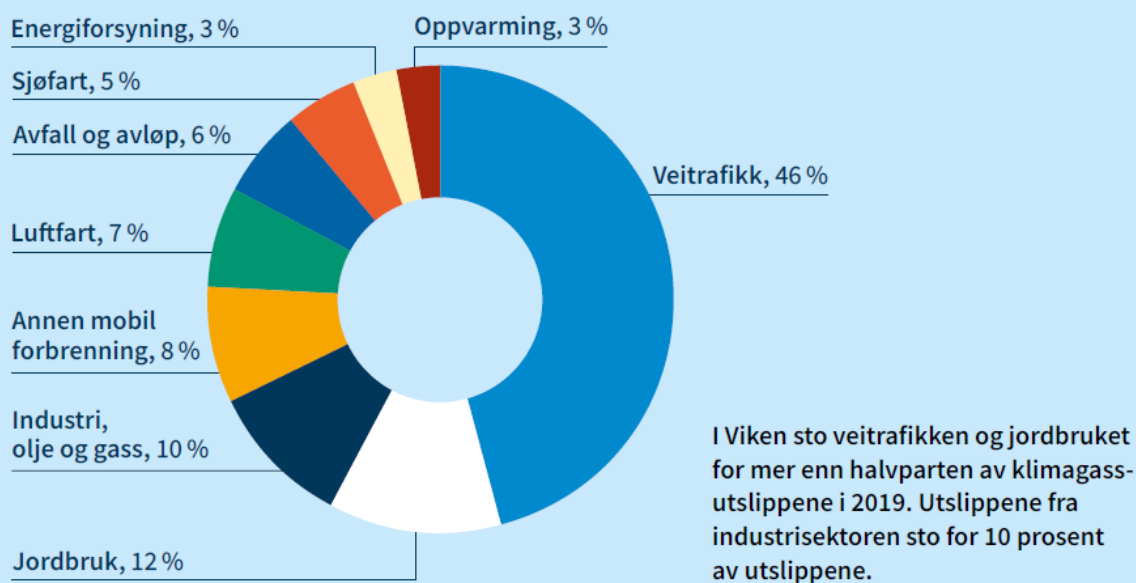
Bærekraftig næringsutvikling blir et avgjørende satsingsområde for å styrke grunnlaget for lønnsomhet i den grønne omstillingen av næringslivet. En viktig del av omstillingen må skje i form av nye, grønne næringer og bedrifter, men utfordringene krever samtidig en omstilling av eksisterende næringsliv og verdikjeder.

Bærekraftig og grønn omstilling må skje i et tett samarbeid med næringslivet selv og aktører og organisasjoner som har virkemidler som kan styrke utviklingen.

Nødvendige endringer må skje raskt for at vi i Norge skal nå klimamålene og målene i den globale Naturavtalen som ble vedtatt i desember 2022. Det grønne skiftet vil kreve omfattende innovasjon og omstilling i alle samfunnssektorer. En av de mest betydningsfulle endringene vi står overfor er omlegging fra fossile til fornybare energikilder. En annen svært vesentlig endring er overgangen til sirkulær økonomi.

Muligheten til å nå FNs bærekraftsmål og målene i naturavtalen er tett knyttet til potensialet for «grønn vekst» og utvikling av økonomisk bærekraftige «grønne næringer». Strategiene i plangrunnlaget skal legge grunnlaget for omstillingen av eksisterende næringsliv, stimulere til nyskaping og styrke næringslivet som en motor for en bærekraftig omstilling.

FORDELING AV KLIMAGASSUTSLIPPENE PER SEKTOR I VIKEN I 2019.

KILDE: MILJØDIREKTORATET

Figur: *Kilder til klimagassutslipp i Viken.* I Viken sto veitrafikken og jordbruket for mer enn halvparten av klimagassutslippene i 2019. Utslippene fra industrisektoren sto for 10 prosent av utslippene

3.4.1 Strategi 11: Sikre næringslivet tilgang til fornybar energi

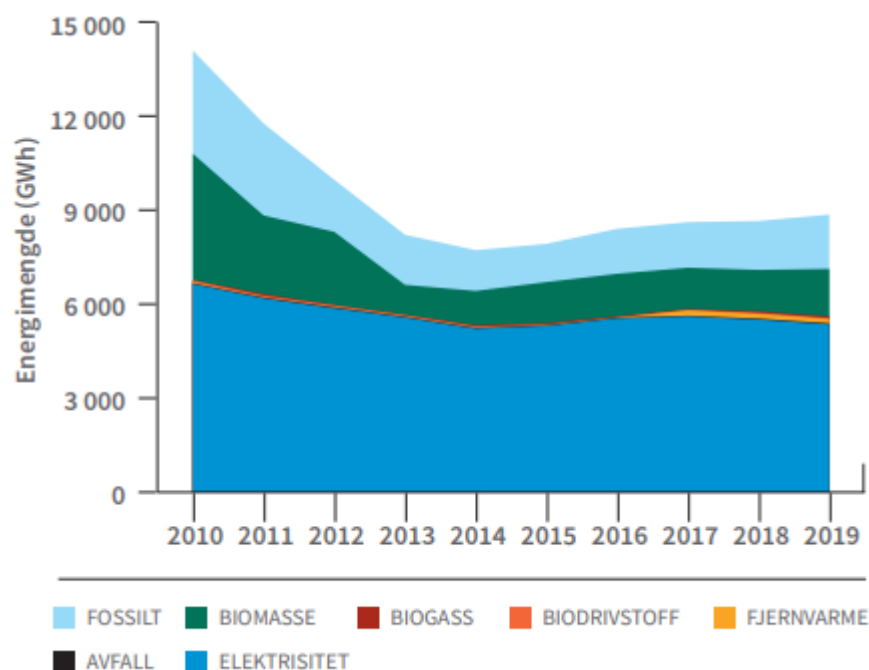
Strategien innebærer å:

- stimulere til økt bruk av fornybar energi og bruke tilgjengelig energi mer effektivt
- øke produksjon av fornybar energi
- bygge ut infrastruktur for fornybar energi
- øke den regionale selvforsyningsgraden av fornybar energi

Hvorfor gjør vi dette?

Industrisektoren står for 10 prosent av klimagassutslippene og 20 prosent av energibruken i Viken (Rambech, Vandenbussche og Liverød 2021). De største energiforbrukerne er bedrifter som også spiller en vesentlig rolle i det grønne skiftet, som biobasert industri og isolasjonsprodusenter. Utslippene er knyttet til oppvarming, produksjonsprosesser og maskinpark. Mange av bedriftene har allerede redusert sine klimagassutslipp og energiforbruk kraftig, blant annet ved å legge om til sirkulære praksiser, og benytte reststrømmer fra egen produksjon. Noen av dem er også blitt energileverandører til andre deler av samfunnet, ved å levere bioetanol, biogass eller fjernvarme. Det benyttes fortsatt fossil energi i industrien. Referansebanen tyder på at det meste av dette kan konverteres til elektrisitet. Energieffektivisering og konvertering til bioenergi er også et viktig tiltak for å redusere klimagassutslippene.

Det samlede energiforbruket i Viken gikk ned fra 2010 til 2014, men har siden økt litt igjen

Figur: **Utvikling i energibruk i Viken.** Det samlede energiforbruket i Viken gikk ned fra 2010 til 2014, men har siden økt litt igjen (kilde: Rambech, Vandenbussche og Liverød (2021))

Tilstrekkelig tilgang til fornybar energi er avgjørende for muligheten til utfasing av fossil energi i eksisterende virksomheter, videreutvikling og etablering av nye virksomheter i de tre nye fylkene. Strategien innebærer å øke produksjon og tilgang av fornybar energi for å redusere bruk av fossile energikilder og legge til rette for blant annet elektrifisering av produksjonsprosesser og transport i industrien og annen næringsvirksomhet. Fornybar energi omfatter her bioenergi, solenergi, jordvarme, vann- og vindkraft m.m. Potensialet og gjennomførbarhet knyttet til disse energikildene må utredes og avklares, både regionalt og lokalt.

Stabil tilgang på nok energi er viktig for utviklingen av regionens næringsliv. Kraftbruken i Norge er i dag rundt 138 TWh, mens produksjonen er noe høyere. Ifølge NVEs og Statnetts framskrivinger vil det bli en økning i kraftbruken på 21-30 TWh mot 2030, og 36-45 TWh mot 2040, som følge av tiltak for å redusere klimagassutslipp og etablering av ny energi (NOU 2023:3). Med mindre det produseres mer energi vil dette føre til et energiunderskudd på nasjonalt nivå. Regionalt er tilstrekkelig tilgang allerede en utfordring, ettersom regionen som helhet bruker mer enn det produseres og kapasiteten i nettet er begrenset (transmisjons- og regionalnett). Konsekvensene av dette ser vi allerede i dag eksempler på. Begrensningene av tilgang på energi stopper etableringer av ny virksomhet, kapasitetsutvidelser og omlegging av produksjonsprosesser. Dette reduserer mulighetene til å utnytte potensialet for arbeidsplassutvikling og verdiskaping.

Det må satses på å effektivisere distribusjon og bruk av energi. Det ligger et betydelig potensial i å effektivisere og øke kapasiteten for distribusjon av elektrisk kraft over større avstander, men også i økt lokal utbygging og utnyttelse av fornybare energikilder. På grunn av knapphet på elektrisk kraft og begrenset nettkapasitet i vår region er det særlig viktig å vurdere fjernvarme/-kjøling, termisk energi, småskala sol- og vindkraftproduksjon og biogass og annen bioenergi.

Med et økende energiunderskudd vil det være behov for bedre utnyttelse av energien og en styring og prioritering av ressursene hvor et bredere samfunnsperspektiv må ligge til grunn. Et robust og

framtidrettet energisystem bør utvikles i dialog mellom energiselskap, infrastruktureiere, næringsliv og kommuner. Samarbeid og helhetlig bruk av virkemidler må derfor ligge til grunn for et energisystem i regionen som tilbyr en energimiks som avveier lokalt energibehov og effekttopper opp mot kostnad og hensyn til natur, økosystemer og friluftsverdier. Ved utbygging bør omstillingsbehovet for eksisterende virksomheter prioriteres.

Innspill til handlingsprogram

- Forsterkede og tilpassede satsninger på rådgivning og insentiver for energieffektivisering i samarbeid med statlige aktører.
- Bedre samordnet planlegging mellom plan- og bygningsloven og energiloven for å sikre tilstrekkelig tilgang til fornybar energi
- Kartlegge mulighetene for fornybar energiproduksjon på delregionalt nivå. Kartleggingen bør beskrive energipotensialet, behov og aktuelle områder for utbygging. I dette ligger også hensyn til bærekraftig arealforvaltning og naturverdier.
- En samordnet strategisk prosess for å avklare prioriteringer på delregionalt nivå knyttet til energiproduksjon, -distribusjon og arealbruk. I forbindelse med dette arbeidet bør det pekes ut prioriterte regionale næringsarealer – i forbindelse med dette bør det etableres overordnede prinsipper for energiproduksjon (vannkraft og større vind- og solkraftanlegg), prioriteringsgrunnlag for utbygging og tilgang og prinsipper for lokalisering av energikrevende virksomhet og næringsareal.
- Avdekke og fjerne barrierer for lokal produksjon av energi og kombinasjon av produksjon og konsumpsjon av energi (prosumpsjon)
- Utvikle insentiver for økt lokal produksjon av alternative energibærere.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål				1, 2, 7		1, 6

Bærekraftsjekk

Tilgang til fornybar energi fører til mindre utslipp av klimagasser og mindre forurensing til luft og vann.

Men: produksjonen av sol- og vindkraft kan legge beslag på store naturarealer. Dette kan true lokale økosystemer.

Mange fornybare energikilder er ustadige, og energiproduksjonen er avhengig av vær og vind. Dette øker behovet for å mellomlagre energi (batterier), noe som legger beslag på mange ikke-fornybare naturressurser.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 7, 9, 13 og 17

3.4.2 Strategi 12: Koordinert planlegging for bærekraftige verdikjeder og bedre utnyttelse av ressurser

Strategien innebærer å:

- legge til rette for etablering av industrielle symbioser
- kartlegge tilgjengelig næringsareal i regionen og identifisere regionalt prioriterte næringsområder
- samordne planlegging av infrastruktur, arealbruk og virksomhetstype i regionalt prioriterte næringsområder
- legge til rette for effektiv ressurs- og energiutnyttelse, redusert transportbehov og tilgang til kompetent arbeidskraft ved planlegging og etablering næringsområder
- legge til rette for effektiv og grønn godstransport
- styrke verdikjeder og identifiserte komparative fortrinn ved å tilrettelegge for etablering av nye virksomheter og utvikling av eksisterende virksomheter

Hvorfor gjør vi dette?

Arealplanlegging og rett lokalisering av virksomheter har stor betydning for verdiskaping, arealbruk og mobilitet. Lokalisering av virksomheter skal i hovedsak skje ut fra prinsippet om «rett virksomhet på rett sted» (ABC-prinsippet).

En smart lokalisering av virksomheter vil kunne legge til rette for at investeringer i infrastruktur begrenses, at energibehovet løses lokalt, at avfall og svinn blir minst mulig og at ressursene utnyttes effektivt på tvers av virksomheter og verdikjeder.

For å hindre unødvendig nedbygging av areal, redusere behovet for investeringer i infrastruktur, utnytte ressurser, synergier og eksisterende fasiliteter bør det pekes ut regionalt prioriterte næringsområder. Til grunn for dette bør det ligge en kartlegging av eksisterende områder, vurdering av behov og en vurdering av de enkelte områdene. Disse vurderingene bør inkludere tilgangen til energi, transportbehov (og mulighet for å bruke transportformer med lavt karbonavtrykk), behov for kompetanse og mulighetene for deling av ressurser på tvers av virksomheter og verdikjeder i industrielle symbioser.

Flere sektorer satser på nyetableringer for å møte utfordringene i det grønne skiftet. Det planlegges etablering av flere arealkrevende tiltak som store vind- og solkraftanlegg og batteri- og hydrogenfabrikker. Det vil være viktig å tilstrebe å utnytte arealer som allerede er nedbygd til slike etableringer.

Det bør legges til rette for samarbeid og etablering av industrielle symbioser. Et slikt samarbeid mellom beslektede virksomheter, i eller på tvers av verdikjeder, kan gi grunnlag for nye og grønne verdikjeder ved at bedrifter kan utnytte eksempelvis overskuddsvarme, rest-/sidestrømmer fra andre bedrifters produksjon i egne produksjonsprosesser og produkter. For å sikre verdiskapingspotensialet til de industrielle symbiosene må det sikres tilgang til nødvendig grønn infrastruktur til de samarbeidene bedriftene.

Der det ligger til rette for lokalisering av bedrifter og virksomheter innenfor relativt korte avstander, eventuelt en planmessig fortetting av næringsbygg, bør slike løsninger vurderes og avklares. Aktuelle interessenter, inkludert kommune og eventuelle andre offentlige instanser, må samarbeide for å finne gode løsninger. Nærhet i lokalisering vil i mange tilfeller være et godt utgangspunkt for å bygge

ut og utnytte alternative energikilder der energien kan produseres lokalt og utnyttes uten et omfattende distribusjonsnett. Eksempler på dette er jordvarme, solenergi og bioenergi.

Det må legges til rette for utviklingen av en effektiv og grønn infrastruktur for godstransport. Til tross for lavere pris og vesentlig lavere karbonfotavtrykk står bane- og sjøbasert transport for en liten del av transporten i dag. En bevisst lokalisering, tilgang til energi og infrastruktur er viktige verktøy for å nå mål om bærekraftig produksjon og forbruk, grønn omstilling og utnyttelse av ressurser.

Figur: **Industriell symbiose** er en strategi for å oppnå en sirkulær økonomi, gjennom at virksomheter innenfor et geografisk avgrenset område samarbeider om bruk av ressurser som eksempelvis materialer, energi, vann og bi-produkter

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1, 2	7	1, 5		6

Innspill til handlingsprogram

- Utvikle et kunnskapsgrunnlag som beskriver arealreserver, arealbehov og ressurstilgang, som grunnlag for regionale og lokale næringsområder og prioriterte områder.
- Vurdere behovet for en delregional plan for energiproduksjon, -distribusjon og arealbruk. I forbindelse med dette arbeidet bør det ses på behov for nye regionale næringsarealer og identifisering av disse, overordnede prinsipper for større energiproduksjon (vannkraft og

større vind- og solkraftanlegg), prioriteringsgrunnlag for utbygging og tilgang og prinsipper for lokalisering av energikrevende virksomhet næringsareal.

- Regionalt prioriterte næringsområder (utpekt gjennom en bred, strategisk prosess) må sikres tilgang til infrastruktur som er nødvendig for å skalere opp de grønne verdikjedene gjennom industriell symbiose (energitilgang, tilgang til digital infrastruktur, infrastruktur for grønn transport, testinfrastruktur/testfasiliteter, fysisk infrastruktur for industriell symbiose knyttet til industrisatsingene, m.m.)
- Veileder for planlegging av såkalte B og C områder. Veilederen bør inneholde energianalyse, ressursstrømmer og muligheter for å etablere industriell symbiose.
- Vurdere behovet for testfasiliteter og pilotarenaer knyttet til identifiserte regionale næringsområder.
- Tilrettelegge for samarbeid om deling av materialer og bi-produkter i større næringsområder, sikre gode løsninger for avfallshåndtering og minimere avfall.

Bærekraftsjekk

Industriell symbiose fører til at det produseres mindre avfall, og at ressurser gjenbrukes.

Fokus på lokale og regionale verdikjeder bidrar til lokal næringsutvikling.

Koordinert areal- og transportplanlegging gjør det enklere for bedrifter å transportere varer seg i mellom. Behovet for langtransport av gods blir mindre, og utslipp av klimagasser kan reduseres.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 7, 9 og 17

3.4.3 Strategi 13: Omstilling til en mer sirkulær økonomi

Strategien innebærer å:

- utforme omforente mål for en sirkulær omstilling i nye Akershus, Buskerud og Østfold
- utvikle og dele kunnskap om sirkulære løsninger
- øke næringslivets og offentlig sektors kunnskap om sirkulærøkonomi, sirkulære forretningsmodeller, regler og rammeverk
- identifisere barrierer for deling, ombruk, gjenbruk og vedlikehold
- utvikle indikatorer og standarder for sirkulære forretningsmodeller
- skape markeder og øke etterspørselen etter sirkulære produkter og tjenester produsert for å vare, repareres, ombrukes og gjenbrukes
- styrke samarbeidet om sirkulær ressursbruk

Hvorfor gjør vi dette?

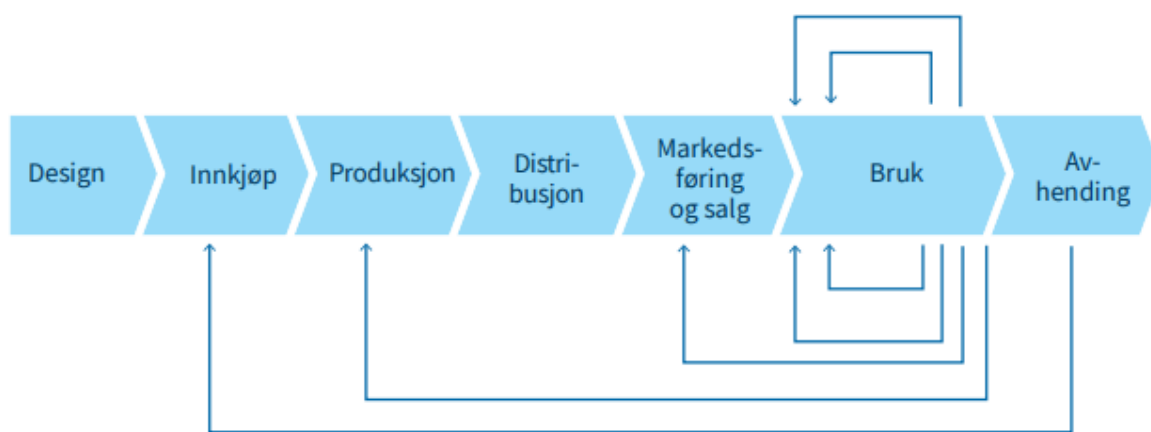
Ressursene og de naturgitte fortrinnene våre skal utnyttes gjennom å stimulere til en overgang til en sirkulær økonomi. Gjennom dette skal næringslivets konkurransekraft styrkes, ressurseffektiviteten økes og miljøpåvirkningen reduseres.

Overgangen til en mer sirkulær økonomi innebærer en rekke muligheter og behov innenfor ulike verdikjeder. Utnyttelse av restressurser fra landbruket og ombruk av byggematerialer innenfor bygg- og anleggsnæringen er viktige tiltak innen sirkulærøkonomi. Overgangen treffer imidlertid sektorene forskjellig, og krever derfor ulike virkemidler.

En regional ressurskartlegging kan gi oss bedre forståelse av hvilke ressurser som finnes i regionen, og hvordan de i framtiden kan brukes til økt sirkulær verdiskaping. Dette gir grunnlag for å utvikle strategiske satsninger på ulike former for sirkulær omstilling.

En betingelse for omstilling til et mer bærekraftig samfunn er kunnskap og kompetanse om innovative sirkulære løsninger. Denne må utvikles gjennom samarbeid mellom næringsliv, akademia og offentlig sektor.

Sirkulære forretningsmodeller gir nye muligheter for å skape lønnsom og bærekraftig næringsvirksomhet. Disse nye forretningsmodellene drives fram av nye tekniske løsninger, digitalisering, innovasjoner motivert av bærekraftshensyn, og ønsker om å kunne levere kundeverdier på nye måter.

Figur: **Sirkulære forretningsmodeller** sikrer at produkter forblir i kretsløpet og hindrer unødvendig avfall, som en motvekt til bruk-og-kast-mentaliteten som kjennetegner lineære forretningsmodeller (Kilde: Sprint Consulting)

Sirkulære forretningsmodeller er av fem hovedtyper:

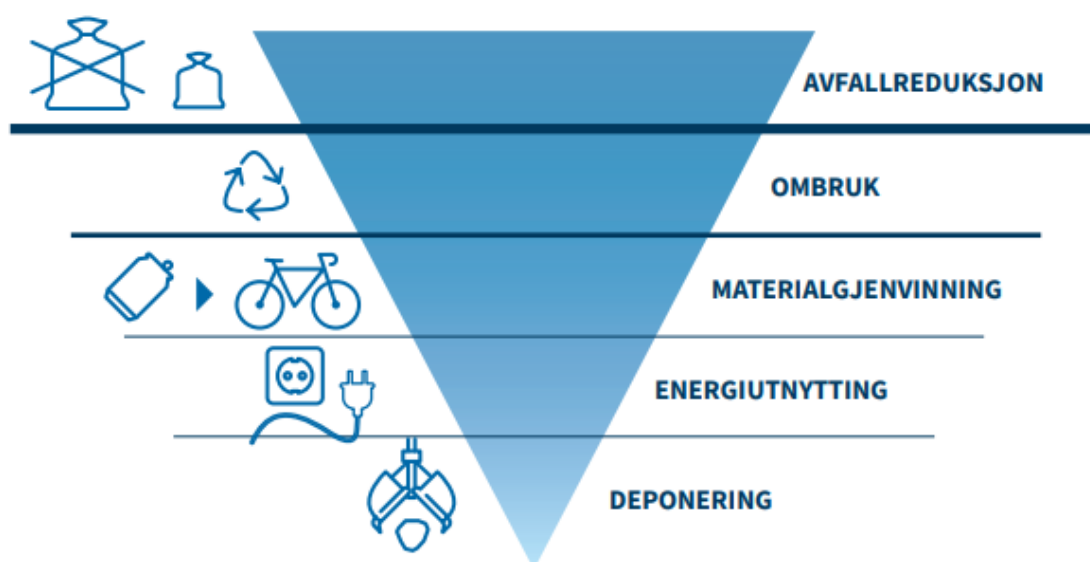
- *sirkulære forsyningskjeder*, som bruker produktdesign for å fremme sirkulært forbruk,
- *gjenvinning og resirkulering*, som innebærer at brukte materialer og avfallsprodukter anvendes på nytt (for eksempel gjennom industriell symbiose),
- *delingsplattformer*, som gjør det mulig å øke kapasitetsutnyttelsen av ulike produkter, varer og tjenester,
- *Produktlivsforlengelse*, som forlenger livet til produkter gjennom reparasjon, oppgradering, reproduksjon eller bruksalg, og
- *Produkt som tjeneste*, hvor tjenester eller produktresultater omsettes framfor at noen har eierskapet til produktet eller tjenesten

Overgangen til en sirkulær økonomi vil kreve tydelige signaler og rammer, utvikling av kunnskap og teknologi, tilgang til kompetent arbeidskraft og til dels ny kompetanse i tillegg til et fungerende marked og etterspørsel etter nye produkter og tjenester.

Gjennom etablerte klynge- og nettverkssamarbeid kan det legges til rette for gjensidig læring og kompetansebygging om sirkulær økonomi, og å fremme sirkulære og klimasmarte løsninger i næring, industri og jord- og skogbruk.

- **Nybygging eller rehabilitering?**

I Norge rives årlig over 22 000 bygg, ifølge beregninger gjort i Grønn Byggallianse sin veileder «Tenk deg om før du river». Dette gir unødvendig store klimagassutslipp og høyt ressursbruk. Det å transformere eller rehabilitere eksisterende bygg framfor å rive bidrar til å forlenge levetiden til det vi allerede har, og bidrar til reduserte utslipp og ressursavtrykk. Dette kan sees i sammenheng med bevaring av kulturhistorisk verdifull bebyggelse, da det er stort potensiale for å finne synergieffekter mellom sirkulære klimaløsninger og kulturminnevern.

Figur: **Avfallshierarkiet**. Tekst: Et sentralt prinsipp i avfallshåndteringen går ut på å behandle avfall så nær toppen av avfallshierarkiet som mulig.

Innspill til handlingsprogram

- Offentlige aktører og næringslivet må samarbeide om å etablere møteplasser for sirkulær økonomi, og stimulere til samarbeid på tvers av verdikjeder.
- Utvikle løsninger for gjenbruk og ombruk innen bygg og anlegg, så som støtte til etablering av ressursbanker eller digitale markedsplasser for bygge- og anleggsmaterialer og masser
- Legge grunnlaget for at verdiskaping fra avfalls- og sidestrømmer kan bidra til nye arbeidsplasser og industriutvikling.
- Kunnskapsutvikling og formidling av hvordan eksisterende avfalls- og sidestrømmer utgjør betydelige ressurser i regionen. Gjennomføring av materialstrømsanalyse kan være del av arbeidet.
- Materialkunnskap, vedlikehold og reparasjon og kunnskap om ressurskretsløp styrkes i fagutdanningen innenfor høyere yrkesfaglig utdanning, videregående opplæring og i universitets- og høgskoleutdanninger, herunder også de tradisjonelle håndverksfagene.
- Styrke og bevare kompetanse og rådgivning innen de tradisjonelle håndverksfagene.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1, 6, 9	1, 4, 7	1, 4, 5		2, 5, 6, 9

Bærekraftsjekk

En slik omstilling skaper nye jobbmuligheter knyttet til produktdesign, reparasjons- og vedlikeholdstjenester og avfallshåndtering.

Omstillingen motiverer framveksten av lokale verdikjeder og regionalt baserte produksjons- og forbruksmønstre.

Omstillingen kan føre til at det utvikles nye forretningsmodeller, men noen av disse kan ha vansker med å vokse utover å møte lokal etterspørsel.

Mye av omstillingen vil være drevet av endringer i forbrukeratferd. Slike atferdsendringer kan det være vanskelig å motivere til.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 2, 7, 8, 9, 12 og 17

3.4.4 Strategi 14: Vekst og verdiskaping basert på bærekraftig utnyttelse av fornybare naturressurser

Strategien innebærer å:

- øke en bærekraftig utnyttelse av fornybare naturressurser
- bruke ressursene mer effektivt
- utvikle teknologi og løsninger for mer effektiv utnyttelse av ressursene
- utvikle nye produkter, materialer og tjenester basert på fornybare ressurser
- øke samarbeidet mellom forskning og utviklingssektoren og næringslivet

Hvorfor gjør vi dette?

Bærekraftig bruk, utnyttelse og forvaltning av naturressurser er en nøkkel til lokal og regional verdiskaping og en viktig faktor for konkurransekraft og utvikling i nye og eksisterende virksomheter. Hvordan vi velger å bruke og utnytte ressursene vil påvirke vår evne til å løse de store utfordringene vi som samfunn står overfor knyttet til natur og klimakrisen, fordeling av goder og evnen til å håndtere endringer.

Fornybare naturressurser er en stor og viktig ressurs i vår region. Eksempelvis er de tre nye fylkene Akershus, Buskerud og Østfold landets største jordbruksregion, og hadde i 2020 et jordbruksareal i drift på 2 028 810 dekar. Dette utgjør 20,6 prosent av den dyrkede jorda i Norge. Vår region er også et betydelig skogfylke. Sammen med Oslo har vi 13,8 prosent av den produktive skogen i Norge og sto i 2020 for 25,4 prosent av avirkningen av industrivirke for salg. Fornybare naturressurser gir ikke bare grunnlaget for biobaserte produkter, produksjonsmetoder og utviklingen av bioøkonomien, men de kan også brukes til karbonlagring, energiproduksjon og for utvikling av reiselivsnæringen.

Øket selvforsyningsgrad av mat og energi, redusert press på biologisk mangfold, kutt i klimagassutslipp og et godt grunnlag for verdiskaping og nye arbeidsplasser er viktige mål som ligger til grunn for denne strategien. For å nå disse målene må det legges til rette for økt bærekraftig bruk og utnyttelse naturressursene. Dette vil kreve innsats knyttet til hele verdikjeden. Det må utvikles teknologi, produksjonsmetoder, tjenester og forretningsmodeller for bedre utnyttelse. Det må

utvikles nye biobaserte produkter, materialer og tjenester. Avfall og restprodukter må utnyttes, gjenvinnes eller resirkuleres og det må utvikles og spres kunnskap. Det er viktig at vi klarer å bygge opp under og stryke sammenhengende verdi- og forsyningskjeder i fylkene våre. Rammene for næringsvirksomhet knyttet til bruk av naturressurser må derfor være forutsigbare og sikre, slik at ressursene kan hentes ut, foredles og nå et marked.

Det må legges til rette for tett samarbeid på tvers av verdikjeder og sektorer for å oppnå en grønn omstilling og utvikling. Dette gir rom for – og forutsetter – innovasjon og tjeneste- og teknologiutvikling.

Fornybare naturressurser er et knapphetsgode som må utnyttes effektivt. For å få til dette er det nødvendig å utvikle teknologi og infrastruktur som kan bidra til å forbedre produksjonsprosessene, øke effektiviteten og redusere kostnadene. Dette gjelder både utnyttelsesgraden i råstoffet og hvordan restprodukter brukes og utnyttes.

Reiselivet og hyttenæringen er viktig for både sysselsetting og verdiskaping i mange deler av regionen vår. Det er et stort potensial for å øke verdiskapingen og sikre en bærekraftig utnyttelse i en mer samordnet og helhetlig forvaltning. Bit-for-bit-nedbyggingen forringer naturområdene, krever mer av offentlige tjenester og infrastruktur, og gir et betydelig press på naturressurser og miljø. Det må legges til rette for en samordnet utvikling, økt samarbeid og tjenesteutvikling basert på lokale ressurser.

Fornybare naturressurser må forvaltes på en bærekraftig måte for å sikre langsiktig verdiskaping. Det innebærer at ressursene må brukes og utnyttes på en måte som beskytter økosystemene som gir oss disse ressursene, og at vi klarer å opprettholde en bærekraftig forsyningskjede som er økonomisk og sosialt rettferdig. I sårbare naturområder og i områder av stor verdi for rekreasjon og friluftaktivitet må all bruk og utnytting skje innenfor bærekraftige rammer. Dette må også gjelde for framtidig utbygging av fritidsboliger og nødvendig infrastruktur.

Bruk eller vern?

Når vi bruker og utnytter naturressurser vil det være nødvendig å gjøre en avveining mellom tilgangen på og bruken av ulike ressursene, og hvordan disse kan støtte opp om ulike klima- og miljømål: skal vi drenere og bygge ut et myrområde for å anlegge et nytt hyttefelt (rekreasjon), eller skal vi la myrområdet forbli urørt fordi det binder karbon og slik bidrar til reduserte klimagassutslipp? Skal vi legge til rette for skogsdrift i et nytt område gjennom nyplanting (og potensielt øke tilgangen på bioenergi), eller skal vi la gammelskog være i fred fordi dette fører til at vi kan ta vare på sjeldne arter av insekter og planter?

Innspill til handlingsprogram:

- Utvikle og formidle kunnskap om sirkulær omstilling i bioøkonomien, og utviklingen av helhetlige sirkulære løsningsplattformer
- Styrke allerede eksisterende nettverk slik som biogass Oslofjord, klimapartnere Viken og Klimasmart landbruk for å være pådriver for sirkulære løsninger for bioråstoff og næringsstoffer
- Videreutvikle biogass som lokal energiløsning og som naturlig del av klimasmart energimiks
- Rette virkemidler inn mot utvikling av nye materialer basert på miljøvennlige ressurser

- Materialkunnskap, og kunnskap om ressurskretsløp styrkes i fagutdanningen innenfor høyere yrkesfaglig utdanning, videregående opplæring og i universitets- og høgskoleutdanninger, herunder også de tradisjonelle håndverksfagene.
- Erosjonsbegrensende tiltak gjennom utvikling og bruk av ny teknologi og videre utvikling av presisjonslandbruket.
- Legge til rette for økt bruk av lokale leverandører i offentlige anskaffelser

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	2	1, 5, 6,	1, 2, 3, 4, 6, 7	1, 2, 3, 4, 5	6, 8, 10, 11	1, 2, 5, 6, 9, 10

Bærekraftsjekk

Verdiskaping basert på fornybare naturressurser i er seg selv iboende bærekraftige.

Verdiskapingen kan bidra til reduserte utslipp av klimagasser og en sunnere forvaltning av naturressurser.

Men: produksjon av fornybar energi kan legge beslag på store naturarealer. Dette kan komme i konflikt med andre mål for samfunnsutvikling.

Verdiskapingen kan være basert på teknologi og kompetanse som ikke er tilgjengelig i alle regioner. Dette kan komme i konflikt med andre mål for *samfunnsutviklingen*

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 2, 7, 8, 9, 11, 12 og 17

3.5 Tema 4: Omstillingsevne og konkurransekraft

Evne til innovasjon, fornying og omstilling er avgjørende for verdiskaping. Innovasjonsdrevet næringsutvikling styrker konkurranseposisjonen til regionalt næringsliv, både nasjonalt og internasjonalt. Nye forretningsideer, produkter, tjenester og teknologiske løsninger styrker konkurransekraften og gir grunnlag for blant annet økt eksport.

Økende omfang av digitalisering, og anvendelse av kunstig intelligens, påvirker utviklingen i flere samfunnssektorer. Eksempelvis kan digitalisering gi grunnlag for mer effektive og grønnere produksjonslinjer. Digitalisering legger også grunnlaget for en mer effektiv tjenesteproduksjon i blant annet helse- og omsorgssektoren, og annen offentlig og privat tjenesteutvikling.

Digitalisering er sammen med grønn omstilling, en del av det som kalles en «tvillingomstilling» av industriell produksjon og økonomisk aktivitet. Ved å kombinere de to endringskreftene kan vi skape en mer bærekraftig, effektiv og innovativ økonomi.

Den raske teknologiske endringstakten og internasjonaliseringen av økonomien stiller økte krav til omstillings- og innovasjonsevnen i regionens næringsliv. For å lykkes er det nødvendig å etablere en kultur for innovasjon og kreativitet, sikre tilgang til kapital og kunnskapsmiljøer og kompetent arbeidskraft, samt etablere et tett samarbeid mellom ulike aktører som bedrifter, academia og myndigheter.

God og relevant kompetanse er avgjørende for innovasjonsdrevet omstilling, verdiskaping og vekst i en region. Kunnskaps- og forskningsdrevet innovasjon legger grunnlag for utviklingen av nye løsninger og vil gi avgjørende bidrag til «grønn» omstilling og vekst, og til å møte klima- og miljøutfordringene.

Utvikling og bruk av kunnskap, og regional kompetanseheving, vil i stadig større grad bli et konkurransefortrinn på alle nivå. «Smart spesialiseringprosesser» har vist at de ansattes kompetanse oppfattes som det viktigste fortrinnet for næringslivet i de tre nye fylkene.

Sterke forsknings- og kunnskapsmiljøer er viktig for å styrke omstillingsevne og høyne innovasjonsgraden. I Akershus, Buskerud og Østfold finnes det ulike innovasjons- og utviklingsmiljøer med betydelig kunnskap og aktivitet. Universitets- og høgskolesektoren og andre FoU-miljøer er viktige for regionens innovasjonssystemer og næringsklynger. En særlig utfordring er at omstillingen til ny energiteknologi ikke går raskt nok. En annen utfordring for overgangen til mer fornybar energi er at viktige kompetanseressurser holdes igjen i produksjonen av fossil energi.

Det er i dag stor variasjon mellom forskningsmiljøene når det gjelder omfang av direkte kontakt og samarbeid med næringslivet. Undersøkelser peker på at kulturforskjeller kan være en barriere for slik kontakt og at møteplasser er viktig for å øke samarbeidet mellom forskningsmiljøer og næringsliv. En kjent utfordring er at geografisk avstand er hemmende for kontakt og samarbeid mellom disse aktørene.

3.5.1 Strategi 15: Smart spesialisering for bærekraftige regionale vekst- og verdiskapingsstrategier

Strategien innebærer å:

- benytte kunnskapsgrunnlag og anbefalinger fra «Smart spesialisering» for å skape omforente visjoner, mål og prioriteringer for bærekraftig vekst
- utvikle regionalt tilpassede strategier: Identifisere noen utvalgte næringsområder, basert på relaterte aktiviteter, verdikjeder, teknologiområder eller kompetanser i regionen
- etablere forpliktende partnerskap for å følge opp og gjennomføre strategien
- utvikle nettverk for små og mellomstore bedrifter i tilknytning til satsningene

Hvorfor gjør vi dette?

Strategien har som formål å realisere potensialet som ligger i de tre nye fylkene. Smart spesialiseringprosesser skal danne et rammeverk for regionale satsninger og prioriteringer rettet mot utvikling av eksisterende virksomheter og nyetableringer.

Smart spesialisering er EUs metode for innovasjonsbasert næringsutvikling ved å identifisere regionale fortrinn og peke ut satsningsområder. Gjennom en bred samordnings- og prioriteringsprosess dannes et felles bilde av nå-situasjonen, felles mål og prioriteringer tilpasset den enkelte region. Hensikten er å skape nye muligheter innenfor prioriterte satsingsområder og bygge opp regionale konkurransefortrinn gjennom innovasjon, samhandling og entreprenørskap. Denne satsingen vil også være viktig for underskogen av virksomheter gjennom utvidede markedsmuligheter, tilgang på kompetanse og nettverk.

Tre delrapporter som er utarbeidet indikerer at mulighetene for smart spesialisering og bærekraftig omstilling er noe ulike i de tre nye fylkene. De delregionale fortrinnene er ulike, men noen

fellestrekk går igjen. De eksisterende næringsklyngene er viktige for å kunne hente ut synergier og utvikle nye verdikjeder. Det er gode muligheter for å utvikle sirkulære forretningsmodeller i blant annet bygg- og anleggsnæringen. Det er også gode muligheter innen bioøkonomi i alle de tre nye fylkene. Nærhet til forskning, behandlingstilbud og logistikk gjør det naturlig å utforske regionalt samarbeid om å utvikle helseindustrien. De tre delrapportene som er utarbeidet peker også på en rekke andre muligheter for å videreutvikle samarbeid om innovasjon, nærings- og kompetanseutvikling både innenfor, og på tvers av, de nye fylkene. (Widenhofer med flere 2023 a, 2023b, 2023c).

Innspill til handlingsprogram

- Vurdere og beslutte innhold og form på videreføring av fylkesvise smart spesialiseringprosesser.
- Spesifisert handlingsprogram for denne strategien følger av den videre prosessen.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1, 5, 9, 10	6	4		5

Bærekraftsjekk

Smart spesialisering fremmer økonomisk bærekraft ved å identifisere og å bygge på regioners unike styrker og fortrinn.

Smart spesialisering fremmer innovasjon ved å stimulere til samarbeid mellom regionale aktører på tvers av sektorer.

Spesialiseringen kan være avhengig av eksterne faktorer (globale markedsforhold). Det kan gjøre den sårbar som verdiskapingsstrategi.

Smart spesialisering kan overse sosiale og miljømessige bærekraftsmål i verdiskapingen.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 8, 9, 12 og 17

3.5.2 Strategi 16: Styrket og målrettet samarbeid i innovasjonssystemet innenfor utpekte satsingsområder

Strategien innebærer å:

- samordne og styrke innsatsen for å utløse potensialet i og rundt de prioriterte områdene for smart spesialisering
- koordinere ressurser, aktiviteter og tiltak for å løse samfunnsutfordringer
- utnytte potensialet for samarbeid innenfor og mellom næringsklyngene
- samarbeide mellom aktørene for å utvikle tilknytningen mellom prioriterte satsingsområder og klynger og nettverk

- samarbeide om å undersøke mulighetsrommet for nye (sirkulære) forretningsmodeller og grønne verdikjeder
- tilrettelegge for økt tilgjengelighet og bruk av testfasiliteter

Hvorfor gjør vi dette?

Det er behov for samordnet innsats og tett samarbeid mellom offentlige aktører, akademia og næringslivet om vi skal lykkes med omstillingen til en bærekraftig vekst og verdiskaping.

Eksisterende og nye samarbeidsarenaer i regionen må utvikles og brukes strategisk for å skape felles forståelse, felles mål og å gi retning og kraft til innovasjon og vekst.

Utvikling av bærekraftige forretningsmodeller og produksjonslinjer er sentralt for å øke omfang og fart på grønn omstilling og konkurransekraft i næringslivet. Gjennom å styrke samarbeid og samspill i innovasjonssystemet kan verdiskaping og bærekraft økes ved hjelp av nye forretningsmodeller og verdikjeder der fornybare og bærekraftige løsninger, i form av eksempelvis sirkulære forretningsmodeller, vil spille en sentral rolle.

Smart spesialisering, metodikk og prosessen fram til et felles målbilde, prioriteringer og handlingsplan, er en ramme for et slikt samarbeid. Et annet eksempel er spissede samfunnsoppdrag («missions») for å løse overordnede og komplekse utfordringer. Missions er et initiativ for felles innsats for å løse utvalgte utfordringer. På regionalt nivå gjennomføres satsingen i «firepartssamarbeidet», som består av fylkeskommunene, Innovasjon Norge, SIVA og Norges forskningsråd. Felles for disse satsningene er at de krever koordinert innsats på tvers av geografi og sektor.

Det må utvikles nærings- og kompetanseorienterte delstrategier som fremmer entreprenørskap, intraprenørskap, produktutvikling, kommersialisering og omstilling i etablert næringsliv. Alt dette er viktige oppgaver som best kan løses gjennom bredt samarbeid i det regionale innovasjonssystemet.

Klyngene har potensial for å skape synergier og gi grunnlag for nye samarbeidsområder. Klyngene vil være et godt utgangspunkt for å videreutvikle og utnytte etablerte samarbeidsstrukturer og finne fram til nye samspillsmodeller der aktørene kan trekke i samme retning. Dette vil styrke de funksjonene klyngene allerede har og videreutvikle rollen som møteplass og strategisk samarbeidsaktør.

Næringsklyngene kan ha en viktig rolle i det grønne skiftet, blant annet gjennom å støtte små og mellomstore bedrifter med å identifisere, utvikle og gjennomføre omstillingsstrategier. Det forutsetter imidlertid at klyngeorganisasjonen får nødvendig støtte og kompetanse til å kunne ta denne rollen¹. Flere av klyngene i Viken har bærekraft og grønn omstilling som en kjerneoppgave, og alle klyngene har prosjekter innenfor dette feltet.

Undersøkelser blant medlemsbedrifter i en rekke næringsklynger viser at en betydelig andel av bedriftene i Viken har behov for hjelp til å kommersialisere produkter og nå ut til nye og større markeder. En stor del av disse bedriftene peker på at klyngene er en viktig medspiller for å oppnå dette og kan ta en enda mer aktiv rolle.

Økt kommersialisering av forskningsresultater, i form av for eksempel nye produkter til markedet, etablering av nye bedrifter, patentering og lisensiering, er et viktig mål i innovasjonssatsinger. Det kan være ressurskrevende, med hensyn til både kostnader og tid, å utvikle og optimalisere nye produkter og løsninger som lykkes kommersielt i markedet. For mange bedrifter og virksomheter vil

innovasjons- og utviklingsarbeid dermed være forbundet med risiko. Bedre muligheter for å teste og verifisere nye produkter og løsninger vil redusere risikoen for den enkelte virksomhet.

Økt mulighet til å teste ut og verifisere nye løsninger og produkter trekkes fram i mange sammenhenger. Blant annet har flere nærings- og kunnskapsklynger, industrielle miljøer og utviklingsmiljøer pekt på dette som et behov. Det synes i dag ikke som de eksisterende testfasilitetene, blant annet de nasjonale katapultsentrene, dekker dette behovet i tilstrekkelig grad. Det kan også være en utfordring at testfasiliteter ikke oppleves som like tilgjengelige for distriktsbedrifter, som også har større geografisk avstand til forsknings- og kunnskapsmiljøer.

I noen sammenhenger kan det være hensiktsmessig at slike testfasiliteter kan knyttes opp til og skreddersys for én bransje, eksempelvis utvikling og innovasjon relatert til helse, landbruk og andre bionæringer. Gode testfasiliteter vil også kunne gi grunnlag for økt kommersialisering av forskningsresultater (kunnskap) og flere grønne patenter. Det er grunn til å tro at styrking av denne type infrastruktur dermed kan gi grunnlag for økt eksport av produkter og løsninger utviklet i Norge, og dermed styrke internasjonal konkurransekraft.

Innspill til handlingsprogram

- Avklare (prioriterte) satsingsområder og mulighetsrom.
- Nettverksmøter og «tenketanker» med deltakere fra klynger, næringsliv, forskningsinstitusjoner og andre.
- Styrke utviklings- og samarbeidsarenaer knyttet til identifiserte satsingsområder, med aktører i regionale innovasjonssystem og samspillmodeller.
- Utrede behov, innretning, organisering og lokalisering av testfasiliteter.
- Vurdere økonomisk bærekraftige finansieringsmodeller og nasjonale finansieringsmuligheter for nye testfasiliteter.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1, 3, 5, 9, 10	4, 6	2, 4		5

Bærekraftsjekk

Samarbeid kan lede til økt kunnskapsdeling og innovasjon, for eksempel knyttet til grønn omstilling.

Dette styrker sosial kapital og nettverksbygging, noe som øker regioners evne til å finne fram til felles løsninger.

Samarbeidet kan øke tilgangen til finansielle virkemidler.

Økt kapitaltilgang innen utvalgte satsingsområder er ikke nødvendigvis knyttet til oppfyllingen av miljømessige bærekraftsmål.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 8, 9 og 17

3.5.3 Strategi 17: Styrke finansieringsmulighetene for utviklingsprosjekter og bedriftsetableringer i tidlig fase

Strategien innebærer å:

- undersøke forutsetninger for lønnsomhet og bærekraft i grønn omstilling
- identifisere og utvikle regionale markeder for grønne forretningsmodeller
- styrke tidligfasefinansiering gjennom å trekke institusjonelle og private investorer tettere inn i regionale partnerskap og andre samarbeidsarenaer

Hvorfor gjør vi dette?

Det grønne skiftet skaper behov for utvikling av innovative og kommersialiserbare løsninger som bedrifter og virksomheter kan bruke i sine omstillingsprosesser. Aktiviteter som utvikler, tilbyr og leverer slike løsninger innebærer et stort potensial for utvikling av nye næringer og grønne arbeidsplasser. Eksempler på slike løsninger er knyttet til blant annet reduksjon av utslipp, fornybar energi, bioøkonomi og biomaterialer som erstatter plast m.m. Virksomheter innenfor disse segmentene representerer i dag ofte nye næringer med relativt lite volum og som derfor må stimuleres for å oppnå videre utvikling og vekst. I vår region finnes både sterke forsknings- og kunnskapsaktører og industrielle miljøer med kompetanse og kraft til å ta ledende posisjoner i framtidsrettet, bærekraftig utviklingsarbeid som vil gi muligheter for grønn vekst.

For å lykkes med dette, må det være en sammenheng mellom investeringene som gjøres i forskning og kompetanseutviklingen som gjøres i arbeidslivet.

Liten tilgang på risikokapital i tidlige faser av bedriftsetablering og/eller utvikling av nye produkter og tjenester er ofte et hinder for å utvikle og ta i bruk nye og innovative løsninger. Ikke minst er dette en viktig utfordring med tanke på behovet for grønn omstilling og vekst, og omlegging til en sirkulær økonomi. Dette er områder der så vel teknologiske utfordringer som markeds- og inntjeningsmuligheter ofte er uavklart, noe som øker den økonomiske risikoen. Begrenset tilgang på tidligfasekapital er generelt en større utfordring i distriktene enn i de mer sentrale områdene av landet.

Private investorer og offentlige finansieringsmekanismer bør i større grad motiveres til å innta et bredere og mer bærekraftig økonomisk perspektiv der det også legges vekt på miljømessige og sosiale faktorer (dobbel/trippel bunnlinje). Dette vil bidra til verdiskaping der også miljømessig og sosial bærekraft ivaretas.

Innspill til handlingsprogram

- Styrke regionale tilskuddsordninger og veiledningstilbud.
- Undersøke tilgangen på investeringskapital i ulike miljøer og hvilke kapitalkilder som finnes regionalt.
- Undersøke risikovilje for finansiering av «grønne» innovasjons- og investeringsprosjekter.
- Inkludere kapitalkilder i regionale partnerskap eller andre samspillsarenaer.
- Kartlegge omfanget av såkorn- og tidligfasekapital knyttet til FoU-miljøer, klynger m.m.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1, 3, 9, 10		1,4 og 5		6

Bærekraftsjekk

Gode finansieringsmuligheter kan gjøre det lettere for nye bedrifter å utvikle nye produkter og nye tjenester, og å etablere seg på nye markeder.

Fokus på rask oppskalering av nye virksomheter kan imidlertid komme i konflikt med sosiale bærekraftsmål.

Det er også en risiko for at noen nyetableringer hevder å bidra til miljømessige bærekraftsmål for å tiltrekke seg ny kapital uten at de nødvendigvis gjennomfører endringer i virksomhetene sine som faktisk bidrar til økt miljømessig bærekraft (grønnvasking).

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 7, 8, 9 og 17

3.5.4 Strategi 18: Forskningsbasert kunnskap og innovasjon for omstilling og bærekraftig verdiskaping

Strategien innebærer å:

- styrke samarbeid og samspill mellom FoU-miljøer/akademia, bedrifter og offentlig sektor for utvikling og bruk av kunnskap
- prioritere og innrette offentlige tilskuddsordninger mot økt samarbeid mellom FoU og næringsliv knyttet til satsingsområder fra smart spesialiseringsprosjektet

Hvorfor gjør vi dette?

Forskning, kunnskapsbasert innovasjon og teknologiutvikling gir grunnlag for grønn omstilling og vekst. Kunnskap må omsettes til innovasjon, nye konsepter og løsninger som øker bærekraften i produksjon og forbruk. For å lykkes med dette må det sikres tilstrekkelig tilgang på kompetent arbeidskraft til et kunnskapsintensivt næringsliv og sterke forsknings- og utviklingsmiljøer.

Vi har flere fortrinn som kan gi grunnlag for en ledende posisjon i grønn omstilling og sirkulær økonomi, både nasjonalt og internasjonalt. Ett av disse fortrinnene er de tre nye fylkenes forskningsinstitutter, kompetansesentre, næringsklynger og lignende, som har grønn omstilling og sirkulær økonomi på agendaen.

Ved å utvikle samarbeid og samhandling innenfor og mellom disse miljøene kan det skapes grunnlag for et mer robust næringsliv, økt verdiskaping og økt eksport av løsninger og teknologier for blant annet resirkulering. For å utnytte og styrke potensialet må det mobiliseres og satses på et bredere samarbeid mellom offentlig sektor, forskningsmiljøer og næringsliv. Dette kan oppnås ved å styrke samhandling og samarbeid for utvikling og bruk av kunnskap innenfor eksisterende strukturer, som næringsklynger og annen innovasjonsinfrastruktur, og gjennom nye nettverk, arenaer, og samarbeidsavtaler.

Det er et stort potensial for mer synergi ved en tettere kobling mellom kunnskapspolitikken og innovasjons- og næringspolitikken. Bærekraftsmålene og klimapolitikken nødvendiggjør en mer

målrettet tilnærming. Det bør derfor bli en tydeligere sammenheng mellom de investeringene det offentlige gjør i forskning og kompetanseutvikling og satsinger i næringslivet.

Innspill til handlingsprogram:

- Offentlige finansierings- og tilskuddsordninger som er innrettet mot økt samarbeid mellom FoU-miljøer og næringsliv, (f.eks. Regionale forskningsfond og FORREGION-ordningen).
- Deling og strategisk formidling av forskningsbasert kunnskap om bærekraft, grønn omstilling, sirkulær økonomi, grønne verdikjeder m.m.
- Mål og tiltak styrkes og utvikles gjennom samhandlingsarenaer, samarbeidsprosjekter, samarbeidsavtaler og andre tiltak.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1, 3, 5, 10		2, 4, 5		5, 9

Bærekraftsjekk

Økt kunnskap og innovasjoner kan føre til at det skape varer og tjenester som forbedrer menneskers liv.

Økt kunnskap og innovasjoner kan føre til at det skapes varer (for eksempel nye materialer) og tjenester (for eksempel nye delingsløsninger) som har mindre skadelige miljøkonsekvenser.

Et ensidig fokus på ny teknologisk utvikling for å løse bærekraftutfordringer kan føre til at vi overser behovet for nye verdsett og individuelle atferdsendringer for å løse overordnede samfunnsutfordringer.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 8, 9, 12 og 17

3.5.5 Strategi 19: Kompetanse for grønn og digital omstilling

Strategien innebærer å:

- utvikle den digitale kompetansen
- utvikle kompetansetilbud og kompetanse som svarer til arbeidslivets behov (jamfør tema 1 og strategi 1)
- styrke rekrutteringen til forskning og utvikling
- styrke rådgivnings- og veiledningstjenester
- sikre at utdanningsløpet gir individet kunnskaper og ferdigheter som gjør det i stand til å lære og tilegne seg kunnskap gjennom hele livet (jamfør tema 1 ovenfor)

Hvorfor gjør vi dette?

Knapphet på kompetanse kan bli en hindring for grønn omstilling. Tilgang på kompetanse og kompetent arbeidskraft er derfor en nøkkel for framtidig verdiskaping i regionen. I en undersøkelse utført av Menon i 2022 sier 80 prosent av bedriftene i Viken at kompetansen hos egne ansatte er

bedriftens viktigste konkurransefortrinn (90 prosent blant store bedrifter). Samtidig sier 70 prosent at mangel på kompetanse er en barriere for vekst.

I løpet av det neste tiåret vil behovet for kompetanse i og utenfor arbeidslivet endre seg. Nye arbeidsmetoder har ført både til ny arbeidslivsattferd og nye digitale samarbeidsformer, og mange yrker er i endring. Kompetansen i arbeidslivet er ikke bare knyttet til utdanningsnivå, men også til andre egenskaper. Det er grunn til å forvente en forskyving med økt vektlegging av sosiale og personlige ferdigheter i alle deler av arbeidslivet.

Energiomstilling, teknologisk utvikling og digitalisering er svært viktige deler av grønn omstilling. I takt med at oppgaver blir digitalisert og automatisert, vil behovet for arbeidstakere med teknologiske ferdigheter øke.

Det er derfor avgjørende å øke den digitale kompetansen hos befolkningen generelt, og i arbeidslivet spesielt. Slik kompetanse vil kvalifisere den enkelte med tanke på arbeidsliv og yrkesdeltakelse og motvirke digital utenforskap.

Den ønskede omstillingen er betinget av tilgang på kompetent arbeidskraft og forskning og utviklingsmiljøer. Undersøkelser viser at det grønne skiftet og overgangen til en sirkulær økonomi skaper behov for ny kompetanse (H.E Normann med flere (2023)).

Særlig viktig er det å avdekke hvilken type kompetanse næringslivet i regionene trenger for å styrke de grønne verdikjedene. Dette må gjøres i samspill med næringslivet, forskingsmiljøene og utdanningsinstitusjonene. Nasjonale og regionale virkemidler må ses i sammenheng for å sikre at det blir bygd kompetanse og kapasitet ved forsknings- og utdanningsinstitusjonene i tråd med de identifiserte behovene. Dette må videre bli omsatt i økt kunnskap i bedriftene i hele regionen, både i sentrale strøk og i distriktene.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	8, 15	1, 2, 3, 5		1, 7		

Innspill til handlingsprogram

- Styrking av høyere yrkesfaglig utdanning (og andre deler av utdanningssystemet)
- Tettere dialog mellom utdanningssektoren, næringslivet og academia
- Utdanne flere ingeniører (med industrikompetanse gjennom f.eks. videreutvikling av yveien)
- Tettere samarbeid mellom næringsliv og academia (utveksling, samarbeidsavtaler mv.)
- Styrke rådgivningstjenestene (f.eks. gjennom klynger, FORREGION-ordningen mv.) for å nå små og mellom store bedrifter.

Bærekraftsjekk

Ny tverrgående kompetanse kan føre til at det utvikles nye jobber i den grønne økonomien. Dette kan også føre til økt inkludering.

Den grønne omstillingen kan imidlertid føre til at grupper faller utenfor i det grønne skiftet, og at omstillingen ikke blir rettferdig.

Ny tverrgående kompetanse kan føre til at det etableres ny grønn infrastruktur i form av nullutslippsbygg, utslippsfrie transportløsninger og rekreasjonsområder med intakte naturverdier.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 4, 9, 11 og 17

4 Areal og mobilitet

Regional plan for areal og mobilitet, som dette dokumentet er et grunnlag for, gir overordnede rammer og føringer for kommunal, regional og statlig areal- og mobilitetsplanlegging i fylket. Planen skal gi forutsigbare rammer, se regionale mål og lokale behov i sammenheng, og danne grunnlag for samarbeid og dialog. Planen legger opp til et styrket samspill mellom kommunene som arealmyndighet og lokal samfunnsutvikler, og andre samfunnsaktører.

Gode steder å bo, og som det er lett å bevege seg til og fra, må utvikles uten at naturen rundt oss forringes. Arealutvikling og mobilitet må ses i sammenheng for å redusere klimagassutslipp og bevare naturen. Arealer må brukes på en måte som bidrar til nødvendig omstilling av samfunnet. I omstillingen må det sikres at omgivelser og viktige samfunnsfunksjoner lokaliseres og utformes slik at alle kan bruke dem – uavhengig av alder, livssituasjon eller funksjonsnedsettelse.

Fylket er mangfoldig med ulike forutsetninger, utfordringer og muligheter. Samfunnet står overfor sammensatte utfordringer som gjør flere felles grep nødvendige. Beslutninger som fattes i dag må ta hensyn til langsiktige konsekvenser av naturkrise og klimaendringer, og gi livsgrunnlag for kommende generasjoner.

Samtidig som plangrunnlaget hovedsakelig fokuserer på behovene i vårt eget fylke, må arealbruk og mobilitet se vårt område som en del av en større geografi. Deler av fylket er sterkt påvirket av utviklingen i hovedstaden. Samarbeidet med Oslo og andre naboer må fortsette i de tre nye fylkene.

4.1 Forvaltning av natur- og kulturressurser

Natur, friluftsområder, landskap og kulturminner er verdier av allmenn interesse som må forvaltes på en langsiktig og helhetlig måte. Vårt samfunn er avhengig av naturen rundt oss og de godene som på ulike måter kan høstes. Naturen gir oss mat, medisiner, materialer og energi, bidrar til vannrensing, frisk luft, pollinering av planter og nedbryting av avfall. Naturområder og kulturverdier legger grunnlag for tilhørighet og opplevelser, og er avgjørende for vår livskvalitet.

Vår region er den mest artsrike i Norge. Omtrent 80 prosent av Norges landlevende arter er representert her, og det er en svært høy tetthet av truede arter (Viken, 2023), (Miljødirektoratet, 2023b). Vi står overfor en global naturkrise, med stor nedgang i dyreliv og biologisk mangfold. Det er økologisk krise i Oslofjorden, trussel mot artsmangfoldet i fjellområder, nedgang i artspopulasjoner i skog og kulturlandskap, og tap av kulturminner.

Menneskers arealbruk er hovedårsak til naturkrisen. Effekten av det enkelte utbyggingstiltak kan være begrenset, men sumvirkningene av utbygging har store konsekvenser for dyrka mark, landskap, natur og kulturmiljøer. Utbygging av naturarealer reduserer og stykker opp planters og dyrs leveområder, og svekker naturens økosystemer og evne til å fange og lagre karbon. Dette gjør samfunnet mindre rustet for å motvirke effektene av et klima i endring. Naturkrisen henger sammen med klimakrisen, og de forsterker hverandre gjensidig.

Kulturminner og kulturmiljø er en viktig del av vår felles kulturarv som fysiske påminnelser om menneskelig virksomhet i nær og fjern fortid. Kulturminner er grunnlag for opplevelse og refleksjon, og de er i flere sammenhenger de eneste kildene til kunnskap om vår historie. Kulturminner må forvaltes på en ansvarlig måte på vegne av våre etterkommere.

Det er behov for en omstilling, hvor natur- og kulturverdier verdsettes høyere. Lista for å ta i bruk nye arealer til utbygging må heves, og natur- og kulturressurser må sikres for framtidige generasjoner.

4.1.1 Naturmangfold

Strategi 1: Styrke naturmangfoldet og minimere inngrep i naturområder

Strategi 2: Sikre naturen som leverandør av økosystemtjenester

Strategiene innebærer å:

- bevare og styrke arter og naturtyper av nasjonal og regional forvaltningsinteresse, og viktige faunapassasjer/naturkorridorer og naturområder
- ivareta landskapsmangfold, med ekstra oppmerksomhet på raviner, fjell og andre viktige landskap som er sårbare for inngrep
- skjøtte, tilbakeføre og restaurere naturområder av samfunnsmessig interesse
- sikre skogs- og våtmarksområder som er viktige for karbonbinding
- vektlegge naturtypers evne til fordrøyning for å forebygge flom og skred
- etablere vegetasjon tilpasset pollinerende insekter
- hindre spredning av fremmede arter
- utvikle verktøy for økosystemtilnærming og verdisetting av natur
- oppdatere og tilgjengeliggjøre kunnskap for forvaltningen lokalt og regionalt
- utvikle og videreutvikle arealregnskap, naturregnskap og arealnøytralitet som virkemidler

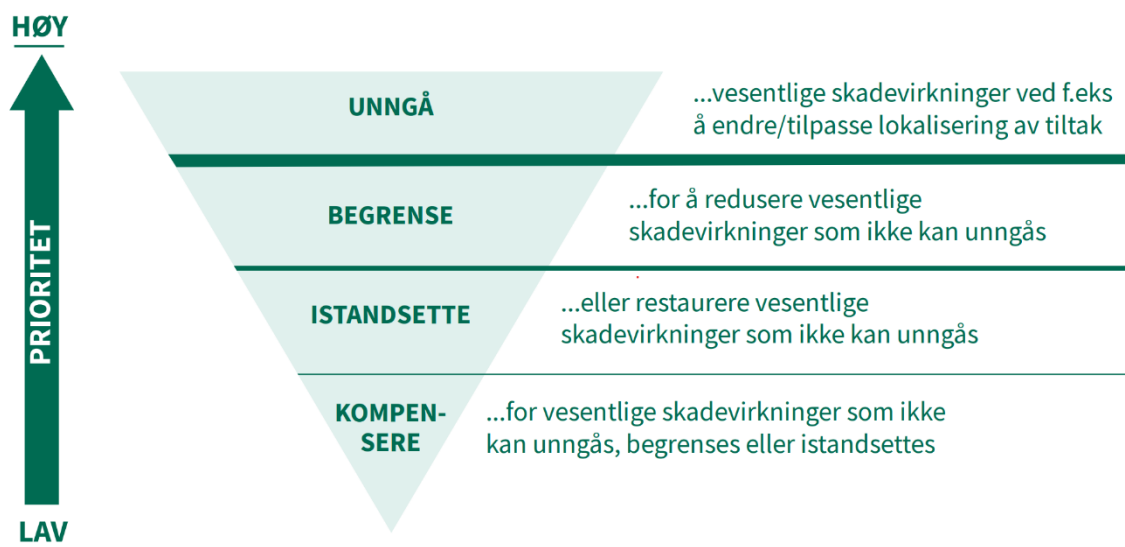
Hvorfor gjør vi dette?

Stor variasjon i landskap, naturtyper og habitater gjør Viken-området til landets mest artsrike region. Flest arter finnes i området rundt Oslofjorden og i skogene våre. Fire stammer av den europeiske villreinen har sitt habitat i fjellområdene våre, noe som krever et særlig hensyn for naturforvaltningen i vår region.

Økosystemtjenester beskriver goder og tjenester samfunnet får fra naturen. Naturlig flomdemping, opptak av CO₂, rensing av vann og pollinering av planter er eksempler på økosystemtjenester. Dette er prosesser som er vesentlige for livet på jorda, som reduserer omfang av menneskelige og materielle skader av klimaendringer og har store positive virkninger for samfunnet. For å sikre slike økosystemtjenester er det helt nødvendig å ta vare på naturen, også i bebygde områder.

Hovedutfordringen for naturmangfoldet og økosystemtjenestene i vår region er nedbygging og oppstyking av naturområder. I sentrale pressområder er store arealer avsatt til bolig og næring, mens fritidsboliger medfører store arealbeslag i skog, fjell og kystområder. Hver enkelt utbygging kan ha begrenset effekt isolert sett, men samlet nedbygging av naturområder gir store sumvirkninger.

For å sikre naturmangfoldet og naturens økosystemtjenester må vi redusere nedbygging av naturområder. Kommunene har en nøkkelrolle i arealforvaltningen, men det er behov for samarbeid og felles verktøy for å håndtere negative sumvirkninger. Tiltakshierarkiet legges til grunn, og et oppdatert og tilgjengelig kartlegging- og kunnskapsgrunnlag utgjør viktig premisse for helhetlig og bærekraftig forvaltning.

Figur: Tiltakshierarkiet. Illustrasjon av tiltakshierarkiet for å forebygge skadevirkninger for miljø og samfunn.

Retningslinjer

1. Ikke utbygde områder avsatt til utbyggingsformål i kommuneplanens arealdel, som ikke er i tråd med mål, strategier og retningslinjer i den regionale planen, skal tas ut ved revisjon av kommuneplanens arealdel. Eventuell videreføring av ikke utbygde områder skal begrunnes.
2. Tekniske inngrep i myr og andre våtmarksområder skal unngås.
3. Inngrep i leveområder for truede og nær truede arter og naturtyper, samt utbygging i skog av høy bonitet skal som hovedregel unngås. Eventuelle inngrep/utbygginger skal begrunnes, herunder skal alternative løsninger vurderes.
4. Naturens evne til karbonopptak, karbonlagring og fordrøyning av vann skal inngå som del av konsekvensutredningen til kommuneplanens arealdel og i planleggingen av samferdselsprosjekter.
5. Sammenhengende naturområder, naturlige vandringsveier, faunapassasjer, inngrepsfrie naturområder og landskap bør sikres i arealplaner.
6. Arter og naturtyper bør kartlegges og naturverdi utredes før områder avsettes til utbyggingsformål i kommuneplanens arealdel.
7. For å unngå en gradvis nedbygging og forringing av natur, bør ikke omdisponering av LNFR-områder skje ved dispensasjon.

Innspill til handlingsprogram

- Veiledning om juridiske forhold ved å tilbakeføre arealer fra utbyggingsformål til eksempelvis LNFR.
- Videreutvikle og utvide fylkeskommunens tilskuddsordninger til vern og restaurering av sårbare naturtyper og viktige naturområder.
- Arbeide for bedre støtteordninger knytta til bærekraftig skogbruk/utsatt hogst, som tilskudd til skogeier for å unngå avvirkning når treet har størst karbonopptak, tilskudd til utprøving av

nye, klima- og naturvennlig driftsformer, og tilskudd til forsterket kontroll med sertifisert skogsdrift.

- Styrke arbeidet med å kartlegge, tilgjengeliggjøre og bruke relevant kunnskap om naturmangfoldet.
- Gjennomføre overvåking av insekter i utvalgte områder, f.eks. langs utvalgte veistreknings og i utearealer på landbruksskolene.
- Samarbeide om forvaltning og vern av myr.
- Videreutvikle arealregnskap, naturregnskap og arealnøytralitet (naturnøytralitet) som virkemiddel i regional og kommunal planlegging.
- Samarbeid om miljønettverk med andre forvaltningsmyndigheter for å styrke arbeidet med kunnskapsdeling og kompetanseheving.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål			3, 4, 5	2	8, 9, 10	1, 2, 3, 4, 7, 8, 11

Bærekraftsjekk

Å redusere inngrep i naturen og styrke naturmangfoldet er avgjørende for å nå FNs mål for livet på land og målet om rent vann. Bevaring av naturmangfold er sentralt for å stoppe effektene av klimaendringer.

Strategiene bidrar primært til å nå bærekraftsmål 6, 13, 14, 15 og 17.

4.1.2 Landbruk

Strategi 3: Vern av dyrka og dyrkbar mark går foran utbygging

Strategi 4: Ivareta utmarksområders produksjonsgrunnlag

Strategiene innebærer å:

- fortette og transformere byggeområder framfor å ta i bruk nye arealer til utbygging
- prioritere vern av dyrka mark høyere enn dyrkbar mark
- unngå tap av naturmangfold ved nydyrking
- vurdere muligheten for urbant og bynært jordbruk også der det ikke er grunnlag for ordinær landbruksproduksjon
- ivareta produktive skogarealer, viktige beitearealer og andre utmarksområder med produksjonsverdi

Hvorfor gjør vi dette?

Landbruket er en viktig næring som gir mat på bordet, lokale arbeidsplasser, bosetting i hele fylket og bidrar til innovasjon og nyskaping.

Bare 3 prosent av Norges landareal er dyrka mark, og kun 1 prosent er egnet for dyrking av matkorn. Viken-regionen produserer nesten halvparten av landets korn, og jordbruksarealene har avgjørende betydning for landets selvforsyningsgrad og matsikkerhet (Viken, 2023). Dette belyser viktigheten av vedtatt nullvisjon for nedbygging av jordbruksarealer.

Det er stort utbyggingspress flere steder i regionen, og utbygging kan komme i strid med jordvern eller andre landbruksverdier. Ved avveining av ulike hensyn bør behovet for å verne dyrka mark og dyrkbar mark, inklusive innklemte arealer, tillegges avgjørende vekt. Samtidig må alternativer og direkte samfunnsnytte vurderes.

Utmarksarealene er av stor betydning for landbruket, og naturressursene gir grunnlag for blant annet skogsdrift, beite, jakt og fiske. Landbruket spiller en viktig rolle for å ivareta kulturlandskapet. Skog, kulturlandskap og øvrige utmarksarealer utgjør videre viktige leveområder for mange ulike arter og er av stor betydning for friluftslivet. Balansert flerbruk er viktig for å ivareta både næringsgrunnlaget og de allmenne interessene i skog, fjell og annen utmark.

Landbrukssektoren står for en betydelig andel av de direkte klimagassutslippene i vår region. Utslippene skyldes blant annet biologiske prosesser, og styres ikke av den regionale areal- og mobilitetspolitikken. Naturlig karbonopptak i skog og våtmark er imidlertid av avgjørende betydning dersom klimamålene skal nås. Blant utfordringene er omdisponering av skogsarealer og drenering av våtmark, enten til annen bruk innen landbruket eller til utbyggingsformål.

Retningslinjer

8. Utbygging av dyrka og dyrkbar mark skal unngås. Omdisponering av dyrka og dyrkbar mark skal kun skje ved utbygging til høy samfunnsmessig nytte, og der utbyggingen ikke kan plasseres andre steder. Dyrka mark verdsettes høyere enn dyrkbar mark ved prioritering. Det skal stilles krav til at jorda benyttes til nydyrking eller forbedring av eksisterende dyrka mark.
9. Utbygging i viktige beiteområder og i vernskog bør unngås.

Innspill til handlingsprogram

- Mobilisere aktører i landbruket gjennom etablerte arenaer, som for eksempel Partnerskap for næringsutvikling for landbruket i Oslo og Viken, til å finne tiltak for hvordan regionen kan øke matproduksjonen og selvforsyningsgraden.
- Vurdere kriterier/veiledning for å sikre hensiktsmessig forvaltning av dyrka mark. Et eksempel på dette er veileder som er utarbeidet av Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	13		1, 2, 4, 5	2	2, 6, 8, 11	2, 7, 11

Bærekraftsjekk

Dyrking av jord gir mat på bordet, lokale arbeidsplasser, bosetting i hele fylket. Landbruket er sentralt for å fremme lokal kultur og lokale produkter og det bidrar til innovasjon og nyskaping. Strategien bidrar til økt matsikkerhet og bærekraftig landbruk.

Strategiene bidrar primært til å nå bærekraftsmål 2, 8, 15 og 17.

4.1.3 Sjø, vassdrag og strandsone

Strategi 5: Styrke allmenne interesser i sjø, vassdrag og strandsone

Strategien innebærer å:

- sikre natur- og kulturmiljø, friluftsliv, landskap og kystkultur i sjø, vassdrag og strandsone
- sikre god vannkvalitet og godt vannmiljø
- sikre eksisterende arealer til havner, farleder, kabler og annen infrastruktur
- prioritere næringsarealer i og langs sjø og vassdrag til sjø- og vassdragsrelaterte næringer
- unngå utbygging i strandsonen og utfylling i sjø og vassdrag
- samarbeide om helhetlig forvaltning av Oslofjorden på tvers av kommune- og fylkesgrenser

Hvorfor gjør vi dette?

De allmenne interessene i og langs sjø og vassdrag, fra fjord til fjell, er store og favner vidt; fra naturmangfold, friluftsliv, rekreasjon, kulturminner og kulturmiljøer til naturgoder som rent drikke- og badevann. Attraktiviteten og vannveiene som ferdselsårer har ført til at de fleste byer, tettsteder og bosteder ligger nær sjø og vassdrag. Dette har over tid ført til at strandsonen gradvis har blitt nedbygd og at tilgangen mange steder er sterkt begrenset.

Menneskelig aktivitet i og nær vannet har ført til forurensning og inngrep som forverrer miljøtilstanden i sjø og vassdrag. Presset er spesielt stort rundt Oslofjorden. Blant annet er fisk som kommer for å gyte i kystsonen avhengig av gode oppvekstområder for yngel, som for eksempel ålegrasenger. Hver for seg behøver ikke nye tiltak å ha stor effekt, men summen av tiltak kan få store negative konsekvenser for bestanden av fisk og andre arter. Dette bør hensyntas i planlegging.

De regionale vannforvaltningsplanene har bindende miljømål for alt vann. Miljømålene er førende for all ny aktivitet og planlegging som kan påvirke tilstanden i vassdrag, sjø og grunnvann. Videre har regjeringens *Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv* som mål at Oslofjorden skal oppnå god miljøtilstand, i tillegg til å fremme et aktivt friluftsliv og ivareta naturmangfoldet i fjorden. For å få til dette må forvaltning av strandsone og sjø ses i sammenheng og på tvers av kommune- og fylkesgrenser.

Retningslinjer

10. Kommunene skal bruke sin myndighet gjennom plan- og bygningsloven til å forbedre allmennhetens tilgang til strandsonen.
11. Eksisterende bebyggelse i uregulert område i 100-metersbeltet langs sjø skal ikke utvides og tiltak skal unngås. I den utvidede strandsonen langs sjø bør utvidelser og tiltak begrenses.
12. Inngrep og utfylling i sjø og vassdrag skal unngås. Ved nødvendige infrastrukturtiltak av høy samfunnsnytte kan unntak vurderes.
13. Arealbruk for havner, farleder, kabler og annen infrastruktur skal avklares i kommuneplanens arealdel. Nødvendige kabler og ledninger bør fortrinnsvis samles i egne traseer. Utvidelse av havnearealer skal begrunnes. Omdisponering av arealer avsatt til kyst-

og vassdragsrelaterte næringer, havner og farleder skal unngås. Ved eventuell omdisponering skal allmenne interesser og offentlige formål prioriteres.

14. Småbåthavner skal avsettes på kart i kommuneplanens arealdel. Eventuell etablering av nye eller utvidelse av eksisterende småbåthavner skal skje i større fellesanlegg, med septikmottak, avfallshåndtering og allment tilgjengelige utsettingsramper, og avklares gjennom arealplaner. Enkeltbrygger skal unngås, og eksisterende enkeltbrygger bør ikke utvides.
15. Viktige yngle- og oppvekstarealer i sjø skal sikres i kommuneplanens arealdel.

Innspill til handlingsprogram

- Vurdere utvidet strandsone i Akershus og Buskerud.
- Styrke arbeidet i hele nedbørsfeltet for ivaretagelse av Oslofjorden:
  - Samarbeid i kystsonenettverket for Oslofjorden.
  - Oppfølging av helhetlig tiltaksplan for Oslofjorden.
  - Felles veiledning på tvers av kommune og fylkesgrenser.
  - Interfylkeskommunalt samarbeid om nye retningslinjer, veiledning og praksis for plan- og byggesaksbehandling for kommunene langs Oslofjorden.
- Samarbeid om oppfølging av de regionale vannforvaltningsplanene.
- Samarbeid med svenske regionale myndigheter og Svinesundkomiteen om vannforvaltning, kystsoneforvaltning og næringsutvikling i sjøområdene.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	2		3		8, 9, 10	1, 2, 4, 7, 8, 10, 11

Bærekraftsjekk

Strategien bidrar til god vannforvaltning, og sikring av marine ressurser og økosystem i vann og strandsoner. Den sikrer at allmenheten kan drive friluftsliv ved vann og sjø.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 6, 14 og 17.

4.1.4 Kulturminner og kulturmiljø

Strategi 6: Bevare og bruke kulturminner og kulturmiljøer som ressurs

Strategien innebærer å:

- bruke et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer i verdiskaping og stedsutvikling
- øke bevisstheten om bevaring av kulturminner og kulturmiljøer som viktig element i sirkulærøkonomi
- forvalte kulturminner og kulturmiljøer gjennom et oppdatert kunnskapsgrunnlag tydeliggjøre de ulike rollene i kulturmiljøforvaltningen
- øke kunnskapen om regelverk, forvaltning og støtteordninger hos eiere og frivillige

- utforske muligheter for å gjøre flere kulturminner og kulturmiljøer universelt utformet
- styrke samspillet mellom et levende kulturliv og kulturminner, for å sikre bevaring, utvikling og tilgjengeliggjøring av kulturarven

Hvorfor gjør vi dette?

Kulturminner, kulturmiljøer og landskap er viktige fellesgoder for nasjonen, regionen og lokalsamfunnene. De gir kunnskap, opplevelser og mulighet for næringsutvikling, og er en ressurs for verdiskaping og samfunnsutvikling. Kulturminner er en ikke-fornybar ressurs som må forvaltes på en ansvarlig måte på vegne av våre etterkommere.

Kulturminner og kulturmiljøer er viktige bidrag i utviklingen av attraktive steder med identitet og særpreg, men kan fort komme i skyggen av andre hensyn. Fortetting og transformasjon er viktige grep for en bærekraftig utvikling, men bør ikke skje på bekostning av viktige kulturmiljøhensyn. Ved å oppgradere og endre bruk av eksisterende bygninger ligger det også muligheter for mindre energibruk og avfall.

Kultur- og naturarven er i dag Norges viktigste reiselivsprodukt. Det er stort potensial for å bruke kulturminner for å skape attraktive steder med særpreg som kan gi besøkende unike opplevelser.

Aktiv bruk av kulturarven kan øke stedstilhørigheten og skape trivsel, også for innbyggere som ikke er spesielt opptatt av kulturminner i seg selv. Økt samarbeid kan benyttes for å se friluftsliv og kulturarv i sammenheng gjennom eksempelvis turstier, skilting og universell utforming. Ved å koble friluftsliv og kulturarv kan kulturminner brukes som opplevelsesverdi og turmål, og bidra til å fremme bedre folkehelse.

Retningslinjer

16. I arealplaner hvor det legges opp til vesentlig transformasjon eller fortetting bør det utarbeides en kulturhistorisk stedsanalyse tidlig i planprosessen. Reguleringsplaner som berører viktige kulturminner og kulturmiljøer og karakteristisk bebyggelse som bidrar til steders identitet og særpreg, skal ha planbestemmelser som sikrer godt samspill mellom gammel og ny bebyggelse.
17. Nasjonalt og regionalt viktige kulturminner skal sikres i kommuneplanens arealdel. De registrerte nasjonale kulturmiljøinteressene i NB!-registeret, KULA-områdene og utvalgte kulturlandskap bør legges inn som hensynssoner i arealplaner.

Innspill til handlingsprogram

- Eksisterende tilskuddsordninger videreføres, og det vurderes nye/justerte tilskuddsordninger.
- Videreføre KIK-satsing og drive veiledning til kommunene gjennom skriftlig veileder og nettverk.
- Øke kunnskapen om universell utforming innen kulturminneforvaltningen, med hensikt om at alle personer skal ha likestilte muligheter til å oppleve kulturminner.
- Styrke og utvikle kompetanse innen bygningsvern og fartøyvern gjennom veiledningstilbud til eiere og håndverkere.
- Bidra til gjenbruk av kulturhistoriske bygninger og bygningsdeler.
- Skape møteplasser for kulturarvaktører i fylkene.
- Prioritere arbeid med pilegrimsleden og kulturhistoriske vandreruter.
- Samarbeidsprosjekter mellom forvaltning og frivillige organisasjoner.

- Tilrettelegging og formidling av kulturminner (skjøtsel, skilting, digital formidling, universell utforming) rettet mot publikum.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	13	1, 6		4	6, 8	7

Bærekraftsjekk

Styrking av kulturminner og kulturmiljøer representerer bærekraftig ressursbruk. Det gir kunnskap, opplevelser og mulighet for næringsutvikling.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 8, 11 og 17.

4.1.5 Friluftsliv, idrett og fysisk aktivitet

Strategi 7: Legge til rette for økt fysisk aktivitet i hverdagen

Strategien innebærer å:

- utvikle og tilrettelegge for aktivitets- og helsefremmende nærmiljøer med varierte aktivitetsmuligheter
- sikre at alle har tilgang til aktivitetsarenaer uavhengig av funksjonsevne og livssituasjon
- lokalisere og utvikle anlegg for idrett og fysisk aktivitet som begrenser miljøbelastning og transportbehov
- stimulere til sambruk og flerbruk av anlegg og aktivitetsområder
- ivareta sammenhengende friluftsområder og ferdselsårer
- legge til rette for at flere kan gå og sykle til daglige gjøremål

Hvorfor gjør vi dette?

En hverdag med mulighet for aktivitet og nærhet til natur er en forutsetning for god folkehelse, og en sentral del av et sosialt bærekraftig samfunn. Dette kan oppnås ved å sikre flest mulig nærhet til varierte friluftsområder og aktivitetsarenaer i sitt nærmiljø. Tilrettelegging for allmenhetens friluftsliv må vurderes opp mot bevaring av natur- og kulturverdier, dyrka mark og andre viktige hensyn.

Å bevare nærturområder og sammenhengende natur- og friluftslivsområder er viktig for at naturen kan brukes til aktivitet og opplevelser, også i fremtiden. Omdisponering av arealer og påvirkning av naturområder er en utfordring, spesielt i sentrale vekstområder. Allmenhetens tilgang til strandsonen og friluftaktiviteter på sjø og i vassdrag er under særlig press (Klima- og miljødepartementet, 2021).

I distriktskommuner kan det være store avstander til tilbud og arenaer, samtidig som tilgangen på kollektivtransport er begrenset. I befolkningstette kommuner er utfordringen mange brukere per tilbud og anlegg. Lokale behov, prinsippet om «rett anlegg på rett sted», og lokalisering som reduserer behovet for biltransport er førende for utvikling av anlegg og aktivitetsområder.

Uteområder og anlegg skal i så stor grad som mulig være universelt utformet. Flerbruk av idrettsanlegg og andre bygg, som skolebygg, vil være positivt både med tanke på å etablere sosiale møteplasser i nærområdene, og for effektiv arealutnyttelse.

Økt kunnskap og erfaringsdeling om god anleggsutvikling, klare lokaliseringsretningslinjer for arealplanlegging, samt samarbeid mellom myndigheter, organisasjoner og lokalsamfunn legges til grunn. Eksempler på nyttige føringer finnes i «Felles handlingsprogram for økt fysisk aktivitet for alle», vedtatt av Viken fylkeskommune. Handlingsprogrammet inneholder *10 veivisere for anleggsutvikling, arealbruk og lokalisering* som planmyndigheter kan benytte ved planlegging og tilrettelegging for anlegg og aktivitetsområder.

Retningslinjer

18. Viktige friluftsområder og ferdselsårer skal ivaretas i arealplaner. Alle kommuner bør ha noen friluftsområder som er utformet i tråd med prinsippene om universell utforming og som kan benyttes av alle uavhengig av funksjonsnedsettelse.
19. Idrettsanlegg og aktivitetsområder bør lokaliseres slik at de kan nås ved hjelp av gåing, sykling og bruk av kollektivtransport, og bør tilrettelegges for ulike typer aktiviteter. Sambruk og samlokalisering med skoler eksisterende anlegg bør vurderes ved utvikling av idrettsanlegg og aktivitetsområder.

Innspill til handlingsprogram

- Benytte og oppdatere *10 veivisere for anleggsutvikling, arealbruk og lokalisering i Viken* ved planlegging av idrettsanlegg og aktivitetsområder. Ved oppdatering av veiviseren bør det også anbefales at skolegårder, barnehager og lekeområder bør ha naturelementer som stimulerer til lek og læring, og at skoler og barnehager har nær tilgang til naturområder.
- Samarbeid med kommuner, idrettskretsen og friluftsansjoner om veiledning i naturvennlig tilrettelegging og lokalisering.
- Gjennomføre prosjektet «Friluftslivets ferdselsårer» i alle kommuner, og forankre dette i kommunale planer.
- Styrke kompetansen i kommuner om arealplanlegging som følger opp allemannsretten og ulovlighetsoppfølging av tiltak som begrenser allemannsretten.
- Sikre oppdatert kunnskapsgrunnlag om kommunens friluftslivsområder gjennom kartlegging og verdsetting, og bruk av dette i planlegging.
- Systematisk arbeid med å øke graden av universell utforming i anlegg og områder for fysisk aktivitet. Kan f.eks være å kartlegge universell utforming i anlegg og områder for fysisk aktivitet for å avdekke barrierer og avvik samt å øke kunnskap om universell utforming ved å formidle funnene.
- Bidra til tilrettelegging og formidling av universelt utformede friluftslivs- og uteområder gjennom kartlegging av tilgjengelighet etter Kartverkets metodikk.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	1, 2, 4, 11, 12		5		7, 8, 9	7, 8, 10, 11

Bærekraftsjekk

Økt mulighet for aktivitet og nærhet til natur er en forutsetning for god folkehelse, og en sentral del av et sosialt bærekraftig samfunn. Strategien bidrar også til redusert transport og klimagassutslipp.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 10, 13 og 17.

4.1.6 Masseforvaltning og geologiske ressurser

Strategi 8: Fremme helhetlig og sirkulær masseforvaltning på tvers av geografiske grenser og forvaltningsnivå

Strategien innebærer å:

- samarbeide om et regelverk som legger til rette for mer samfunnsnyttig ressursforvaltning
- etablere og drifte en oversikt over massebehov og -overskudd
- skaffe oversikt over og forvalte forekomster av geologiske ressurser i et langsiktig perspektiv
- sikre rett kvalitet til rett bruk
- satse på gjenbruk og gjenvinning, for å redusere behovet for uttak, deponering og transport
- lokalisere og avsette arealer og stimulere til anlegg for massehåndtering
- utvikle et velfungerende marked for masser

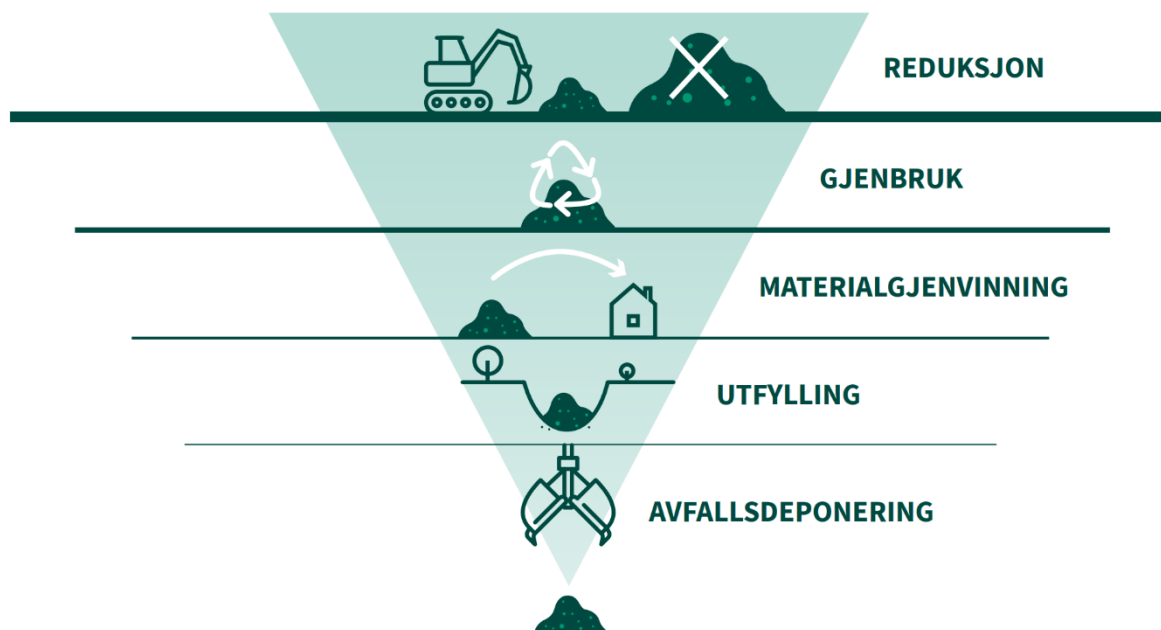
Hvorfor gjør vi dette?

Masseforvaltning handler om bruk, gjenbruk og vern av geologiske ressurser. Slike ressurser er ikke fornybare, og forbrukes når vi tar dem i bruk som byggeråstoff. Geologiske ressurser må sikres for framtidige behov, og masseforvaltningen må bli mer sirkulær og bærekraftig gjennom gjenbruk og ved å sikre at riktig kvalitet brukes til riktig formål.

Massehåndtering er arealkrevende, men det er helt nødvendig å sikre arealer for gjenbruk og gjenvinning, og for lovlig deponering. Etablering av masseuttak, mellomlager, gjenvinningsanlegg, deponier og fyllinger fører til betydelige naturinngrep. Videre medfører håndtering og bruk av masser tungtransport, som bidrar til luftforurensing, støy og trafikksikkerhetsutfordringer.

En utfordring er mangel på et velfungerende markedssystem for masser. Ingen har per i dag ansvar for å ha oversikt over markedet, og det mangler søkelys på at ulike typer masser brukes til riktig formål.

Det er behov for helhetlig styring av overskuddsmasser og samordning av masseforvaltningen på tvers av sektorer, spesielt i pressområdene rundt Oslo. Mer samarbeid mellom relevante aktører vil være en forutsetning for å begrense miljø-, klima- og helsebelastningen ved uttak og håndtering av masser, samtidig som det legges til rette for effektiv og forutsigbar utnyttelse av geologiske ressurser.

Figur: **Hierarki for forvaltning av masser.** Illustrasjonen viser et hierarki for hva som bør prioriteres ved forvaltning av masser. Reduksjon, gjenbruk og materialgjenvinning skal prioriteres foran utfylling og avfallsdeponering.

Retningslinjer

20. Masseforvaltning skal inngå som tema i kommuneplan, og ses i sammenheng med nabokommuner. Det skal avsettes arealer til massehåndtering i kommuneplanens arealdel.
21. Pukk- og grusforekomster av nasjonal og regional betydning skal sikres i kommuneplanens arealdel hvis forekomsten ikke kommer i konflikt med andre nasjonale og regionale arealhensyn.
22. Overskuddsmasser bør gjenvinnes og gjenbrukes til samfunnsnyttige formål, fortrinnsvis nær uttaket. Samlet gjenbruksgrad i prosjektene bør ikke være lavere enn 70 vektprosent. Eventuelle fravik bør redegjøres for.
23. Mottak, mellomlager og gjenvinning av masser bør samlokaliseres med områder for uttak av byggeråstoff, eller inngå som del av etterbruken etter at uttaket er avsluttet.
24. Ved planlegging av utbyggingstiltak som håndterer mer enn 1000 m³ masser, skal det utarbeides en massehåndteringsplan. Massehåndteringsplanen skal tilpasses detaljeringsnivået og kunnskapsgrunnlaget for det aktuelle tiltaket. Følgende skal redegjøres for:
  - a) Mengde, type og kvalitet på masser som skal håndteres.
  - b) Hva slags håndtering det legges opp til.
  - c) Lokalteter for håndtering.
  - d) Hvilke alternativer som er vurdert.
  - e) Transportarbeidet knyttet til massehåndteringen.
  - f) At rett kvalitet brukes til rett formål.
25. Ved etablering av nye anlegg for massehåndtering og -uttak, og vesentlig utvidelse av eksisterende, skal det stilles krav om regulering. Planavgrensningen bør inkludere hele

masseforekomsten og influensområdet, for å redusere driftsulempen for industri og miljøbelastning for bebyggelse.

26. Ved regulering av arealer til massehåndtering og -uttak skal avslutning, etterbruk og etterdrift inngå. Uttaksområder som er avsluttet, bør vurderes for bruk som mottak til mellomlager og gjenvinning av masser. Muligheten for bruk til deponi for forurensete masser og inert avfall bør også vurderes.

Innspill til handlingsprogram

- Etablere samarbeid mellom myndigheter, næringen og FoU-organisasjoner om masseforvaltning. Herunder vurdere å:
  - Kartlegge geologiske ressurser og eksisterende mottaksområder.
  - Kartlegge nye arealer som kan egne seg for regionale mottaksanlegg.
  - Etablere og drifte en oversikt over massebehov og -overskudd.
  - Videreutvikle ressursregnskap for byggeråstoff.
  - Videreutvikle veiledning om masseforvaltning og stimulere til økt gjenbruk og gjenvinning
  - Etablere en pilot om masseforvaltning i (del)regioner som går ut på å lokalisere egnede arealer for massehåndtering og prioritere framtidige masseuttak.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1		4, 5, 6	8	2, 5, 9

Bærekraftsjekk

God forvaltning av geologiske ressurser og masser bidrar til å nå mål om bærekraftig og effektiv ressursbruk, ombruk og gjenvinning. Strategien fremmer også FNs mål om ansvarlig forbruk og produksjon.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 9, 12 og 17.

4.1.7 Energi og grønn omlegging

Strategi 9: Fremme overgang fra fossil til fornybar energi

Strategien innebærer å:

- stimulere til økt bruk av fornybar energi og bruke tilgjengelig energi mer effektivt
- øke produksjonen av fornybar energi
- ta hensyn til natur- og kulturverdier og helse ved produksjon og distribusjon av energi
- vurdere mulighetsrommet for tilgang til fornybar energi i ulike deler av fylket
- hensynta energitilgang ved planlegging av større utbygginger og lokalisering av energikrevende virksomhet
- samordne aktører på tvers av sektorer og forvaltningsnivå for å bedre infrastrukturen for fornybar energi i regionen

Hvorfor gjør vi dette?

Energi er et knapphetsgode, og hvordan vi bruker energi er grunnleggende for flere viktige samfunns mål. Av Viken-regionens totale energiforbruk kommer om lag 28 prosent fra fossile energikilder, hovedsakelig til bruk innen transport og industrielle prosesser (Endrava, 2021). Overgang fra fossile til fornybare energikilder er nødvendig for å sikre samfunnet tilstrekkelig med energi samtidig som klimagassutslipp reduseres i tråd med vedtatte mål.

Tilgang på fornybar energi er en forutsetning for digitalisering og grønn omstilling av næringslivet. Regionen har imidlertid kraftunderskudd og kraftsystemet er flere steder ikke godt egnet for etablering av ny næring med stort kraftbehov. Utbygging av ny energiproduksjon kan komme i konflikt med natur-, kultur- og friluftsinnteresser. En viktig og utfordrende oppgave fremover blir å prioritere hvordan tilgjengelig energi fordeles mellom ulike samfunns mål.

Energieffektivisering og økt bruk av alternative fornybare energibærere er tiltak som raskt bidrar til mindre energibruk og kan frigjøre elektrisk kraft til der behovet er størst. Grunnet knapphet på elektrisk kraft og begrenset nettkapasitet i vår region, er det særlig viktig å vurdere fjernvarme/-kjøling, termisk energi, småskala sol- og vindkraftproduksjon og bioenergi.

Produksjon og bruk av alternative energibærere nært steder med høyt energiforbruk, vil være viktige grep, og det er særlig stort potensial ved å frigjøre elektrisk kraft som i dag brukes til oppvarming.

I tillegg til økt energiproduksjon er det potensial for å bruke allerede tilgjengelig energi på en mer samfunnsnyttig måte. Næringsområder og virksomheter som krever mye energi og/eller mye effekt, bør lokaliseres og utvikles ut fra energitilgang, effektutfordringer samt mulighet for å utnytte alternative energibærere og gjenbruk av energi. Samordnet planlegging mellom energiloven og plan- og bygningsloven kan bli viktig for å oppnå mer effektiv energibruk.

Helhetlig og samordnet forvaltning av energi krever kunnskap om dagens energisituasjon, og hvilke muligheter som finnes innen produksjon og bruk av fornybare energikilder. Energiselskap, netteiere, næringsliv og kommuner bør alle involveres for å utvikle et robust og fremtidsrettet energisystem. Gjennom dialog og samarbeid kan lokalt energibehov veies mot felles mål, kostnad og hensynet til natur, økosystemer og friluftsverdier.

Retningslinjer

27. Ved større utbygginger bør det som en del av kommuneplan- eller reguleringsprosessen, gjennomføres en energianalyse som belyser forholdet mellom områdets energibehov og tilgangen på fornybar energi. Analysen bør gi grunnlag for energieffektivisering og bør belyse muligheten for gjenbruk- og/eller skånsom produksjon av energi i området. Spesielt bør det for større næringsområder med betydelig energibehov, utredes løsninger for produksjon og distribusjon av energi, inkludert utnyttelse av overskuddsvarme.
28. For å sikre nødvendig areal for mottak og distribusjon av overskuddsenergi fra virksomheter bør hensynssoner vurderes.

Innspill til handlingsprogram

- Fylkeskommunen, statlige aktører, energiselskaper, næringsaktører og kommuner samarbeider om å utarbeide en veileder for energianalyse for planer som inngår i beskrivelse av §6 i kap. 2 av Forskrift for konsekvensutredninger.
- Samarbeid om å utarbeide tilgjengelig statistikk over forbruk og produksjon av ulike energibærere på kommunenivå.

- Fylkeskommunen utarbeider delregionale analyser for lokalisering av energikrevende virksomhet i samråd med kommuner, nettselskaper og energiselskap innenfor relevant avgrensede regioner. Analysen bør inneholde delregionale temakart med oversikt over tilgjengelige næringsarealer som har gode forutsetninger for etablering eller videreutvikling av energikrevende virksomhet. De næringsområdene bør prioriteres ved utvikling av regional energiinfrastruktur.
- Bruke delregionale analyser som utgangspunkt for å utarbeide prinsipper for lokalisering av kraftkrevende næring.
- Vurdere overordnede prinsipper for kraftproduksjon, herunder vannkraft og større vind- og solkraftanlegg. Prinsippene kan eksempelvis avveie ulike målkonflikter mellom kraftbehov og naturverdier. En del av dette arbeidet vil være kartlegging og økt kunnskap om naturverdier som vurderingsgrunnlag.
- Vurdere områder som egner seg for bakkemontert solkraftproduksjon.
- Østfold fylkeskommune bør vurdere å oppdatere kunnskapen som ligger til grunn for regional plan for vindkraft, vedtatt 2012. Buskerud og Akershus fylkeskommune bør utrede områder i sine fylker som egner seg for vindkraftproduksjon på land, i likhet med fremgangsmåten i regional vindkraftplan for Østfold.
- Utrede løsninger for bedre samordnet planlegging mellom plan- og bygningsloven og energiloven. Det bør vurderes regional samordning av planer for nettutbygging og avsatte arealer til utbygging, og samordnet vurdering av hensyn til natur, klima og samfunn (jf. plan- og bygningsloven § 3-1). Nettselskaper og energiselskaper bør involveres i arbeidet med overordnede arealplaner i tidlig fase. Blant annet bør det vurderes mulighet for etablering av energikrevende virksomhet og utfordringer/muligheter ved etablering og drift av fordelingsnett.
- Utrede hvordan hydrogen som energibærer kan bidra til utslippsfrie løsninger i fylket.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1	1	1, 2, 3		5, 6

Bærekraftsjekk

Strategien er viktig for å nå FNs mål om ren energi til alle og å stoppe klimaendringene og få en bærekraftig forvaltning av naturressursene.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 7, 12, 13 og 17.

4.2 Regional areal- og mobilitetsstruktur

Måten vi bruker arealene våre på, og hvordan vi forflytter mennesker og varer må ses i sammenheng. Den regionale areal- og mobilitetsstrukturen skal være et grunnlag for å skape attraktive steder i hele fylket og sikre effektive, trygge og klimavennlige transportforbindelser mellom stedene.

Flere av fylkets samfunnsutfordringer går på tvers av kommunegrenser, og løses best gjennom samarbeid med utgangspunkt i omforent og helhetlig planverk. Regional areal- og mobilitetsstruktur er overordnet, og fastsetter regionalt utbyggingsmønster og hovedtrekk i transportsystemet. Den

viser til regionale knutepunkt for kollektivtrafikk, samt prinsipielle føringer for en flerkjernet struktur som skal gi en balansert utvikling i hele fylket.

Strukturen legger til rette for forutsigbar samfunnsutvikling, og bidrar til samordning mellom kommunene som lokal arealmyndighet og fylkeskommunen og staten som hovedansvarlig for samferdsel, kollektivtransport og overordnet planlegging. En treffsikker areal- og mobilitetspolitikk tar høyde for at det er ulike utfordringer og fortrinn mellom kommuner, og avveier regional politikk og lokale behov gjennom dialog og samarbeid.

4.2.1 Hovedstruktur for arealutvikling

Strategi 10: Hovedstruktur for arealutvikling som gir et lokalt tilpasset rammeverk for bærekraftig arealutvikling

Strategien innebærer å:

- fastsette hovedstruktur for arealutvikling gjennom samarbeid og dialog mellom kommunale, regionale og statlige myndigheter
- vurdere behovet for lokal senterstruktur
- se hovedstruktur for arealutvikling i sammenheng med hovedstruktur for mobilitet
- legge hovedstruktur og lokal senterstruktur til grunn for utvikling av attraktive og levende steder i hele fylket
- bruke kommunale planprosesser til helhetlig arbeid med arealutvikling
- utvikle byer og tettsteder innenfra og ut, ved å legge vekt på fortetting og transformasjon framfor å ta i bruk nye naturområder og dyrket mark
- legge til rette for mer grønn mobilitet ut fra ulike kommuners forutsetninger
- legge til rette for balansert vekst i hele fylket gjennom prinsippet om flerkjernet utvikling

Hvorfor gjør vi dette?

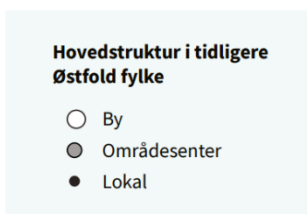
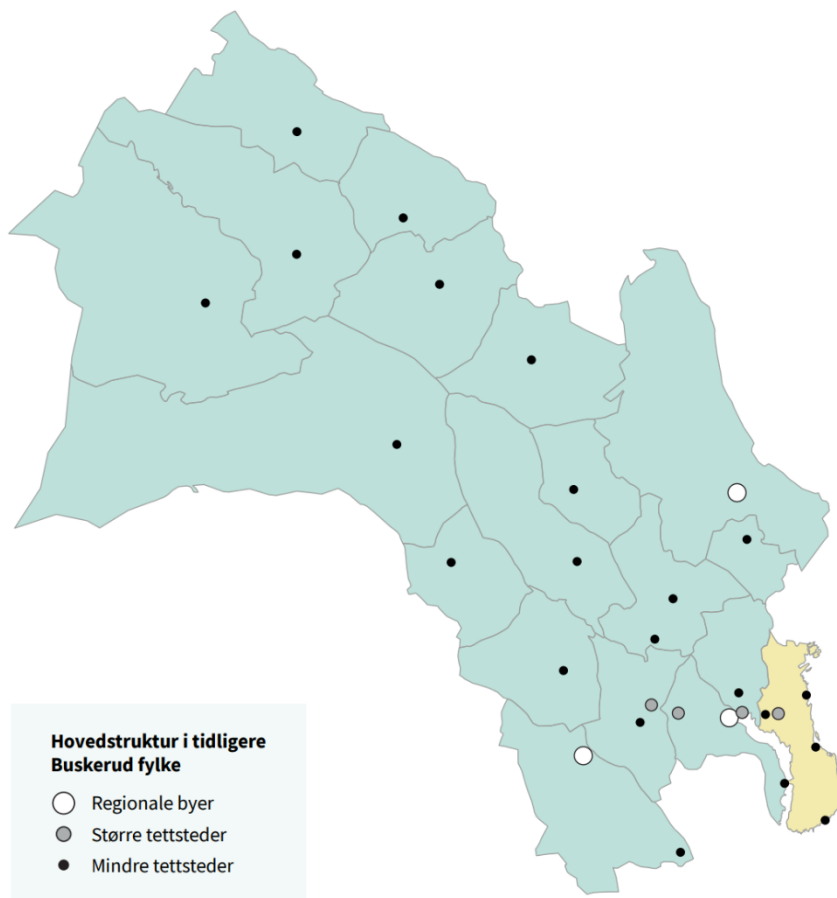
En helhetlig hovedstruktur for arealbruk gir et felles rammeverk for å utvikle livskraftige og attraktive steder i hele fylket, og avveier statlige føringer, regionale mål og lokale behov. Den kan brukes til å styre store samfunnsinvesteringer, for eksempel innen samferdsel eller lokalisering av offentlige tjenester, slik at de gir best samfunnsnytte, og legge til rette for sterke bo- og arbeidsmarkedsregioner. Hovedstrukturen kan brukes for å sikre en samfunnsutvikling i tråd med felles mål om redusert klimagassutslipp og ivaretagelse av natur, biologisk mangfold og dyrket mark.

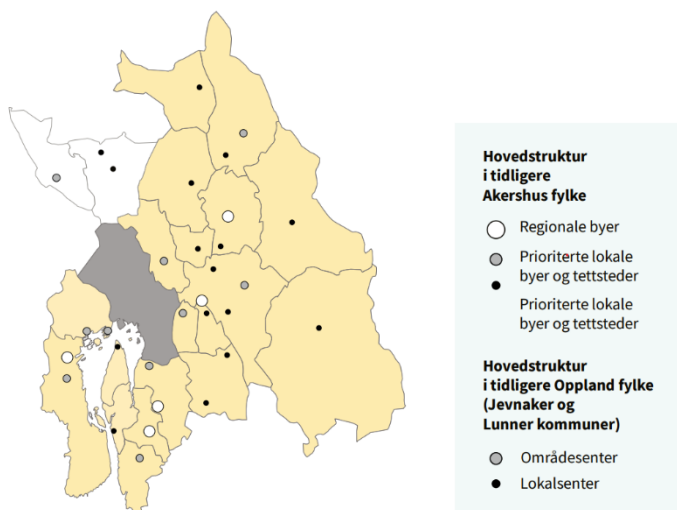
Tidligere regionale hovedstrukturer for arealutvikling er vist i kartene under. Disse er blitt til gjennom dialog mellom kommunene, fylkeskommunene, stat og andre aktører, og har blitt videre tilpasset og utviklet gjennom kommuneplanprosesser i den enkelte kommune.

Utvikling skal være mulig i alle kommuner. Strategien vektlegger samarbeid og prosess mellom aktørene i planarbeidet, og skal sikre gode lokale løsninger. Samarbeidet og prosessene tar utgangspunkt i en felles overordnet hovedstruktur for arealutvikling. Strukturen bygger på dagens situasjon og kommunenes ønskede utvikling, og knytter seg til kommunenes planprosesser.

Hovedstruktur for arealutvikling gir et grunnlag for å samarbeide videre om lokale tilpasninger. Virkemidlene som knyttes til hovedstrukturen bør tilpasses de utfordringer og muligheter som den enkelte kommune har.

Figur: **Hovedstruktur i tidligere areal- og transportplaner.** Kartene viser hovedstruktur for arealutvikling i tidligere Buskerud, Akershus og Østfold fylker. Nye kommuner og justerte kommunegrenser er tatt inn i kartet. Det innebærer at Svelvik fra tidligere Vestfold fylke er vist som mindre tettsted i kartet over Buskerud, Lunner og Jevnaker fra tidligere Oppland fylke er inkludert i kartet over Akershus og at nye Asker kommune vises i kartet over Buskerud (med steder i tidligere Hurum og Røyken kommuner) og Akershus (med steder i tidligere Asker kommune).

Retningslinjer

29. Hovedstruktur for arealutvikling bør være en del av status- og utfordringsbildet i kommunal planstrategi.
30. Som del av arbeidet med kommuneplanens samfunnsdel skal det utarbeides en langsiktig arealstrategi som bygger på hovedstruktur for arealutvikling.
31. Hovedstruktur for arealutvikling og eventuell lokal senterstruktur skal fastsettes i kommuneplanens arealdel ut fra kriterier i regional veileder og tabellen under. En kommune kan ha flere steder i hovedstrukturen.

Kriterier og veiledende tall for hva som bør ligge til grunn for å kategorisere regional by, by og større tettsted

	Regional by	By	Større tettsted
Befolkning og arbeidsplasser	Mer enn 20.000	Mer enn 10.000	Mer enn 4.000 eller største sted i kommunen
Kollektivtransport	Regionalt knutepunkt	Lokalt knutepunkt	Lokalt knutepunkt eller mindre knutepunkt
Bebyggelsesstruktur	Bymessig, med gatestruktur	Bymessig, med gatestruktur	Sentrum med høy tetthet
Funksjon	Største by for en eller flere kommuner	Godt handels- og servicetilbud	Flere funksjoner samlet. Handels- og servicetilbud

Ved fastsetting av hovedstruktur for arealutvikling brukes den utviklingen kommunen legger opp til i løpet av kommuneplanperioden, men ikke lenger enn 12 år. Som del av vurdering og fastsetting av hovedstruktur kan større planlagte og gjennomførte investeringer innen samferdsel, service- og tjenestetilbud legges til grunn for lokale tilpasninger.

32. Hovedstruktur for arealutvikling og lokal senterstruktur skal drøftes med statlige og regionale myndigheter tidlig i prosessen med kommunal planstrategi og kommuneplanens

samfunnsdel og arealdel. Som grunnlag for drøfting av hovedstruktur for arealutvikling og lokal senterstruktur, skal følgende kunnskap og dokumentasjon ligge til grunn:

- a) Regional planstrategi
- b) Regional areal- og mobilitetsplan
- c) Kommunal planstrategi og/eller føringer i gjeldende kommuneplan.
- d) Et dimensjoneringsgrunnlag som skal inneholde oversikt over:
  - (i) innbyggertall og befolkningsframskriving basert på middel-alternativ
  - (ii) demografisk utvikling
  - (iii) transformasjons-/fortettingspotensial for bolig og virksomheter
  - (iv) arealreserver for bolig og virksomheter i gjeldende planer
  - (v) boligbehov og arealbehov til boligbygging i planperioden

Innspill til handlingsprogram

- Fylkeskommunen utarbeider veileder for dimensjoneringsgrunnlag. Veilederen bør være klar ved vedtak av regional plan.
- Fylkeskommunen utarbeider veileder med kriteriene for utpeking av hovedstruktur for arealutvikling. Veilederen må også inneholde kriterier for utpeking av lokal senterstruktur, som skal bidra til lokalsamfunnsutvikling og styrking av grender. Veilederen bør være klar ved vedtak av regional plan.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	7, 12		5	1, 3	2, 3, 4, 8	7

Bærekraftsjekk

Styring av arealbruken er viktig for å spare natur og for å redusere klima- og miljøutfordringer fra transport Samarbeid om en hovedstruktur øker muligheten for å nå disse FN-målene.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 11, 13 og 17.

4.2.2 Hovedstruktur for mobilitet

Strategi 11: Videreutvikle en klimavennlig, effektiv og trafiksikker hovedstruktur for mobilitet

Strategien innebærer å:

- videreutvikle en mobilitetsstruktur som bygger opp under regionale kollektivknutepunkt
- la kollektivtransporten ta de tyngre reisestrømmene i og mellom byer og tettsteder
- utnytte eksisterende veiinfrastruktur og videreutvikle denne fremfor å bygge nytt
- samordne infrastrukturutvikling på tvers av forvaltningsnivå
- legge til rette for effektive og trafiksikre overganger mellom ulike transportmidler
- legge vekt på sosialt og økonomiske utjevnende, helsefremmende og universelt utformede løsninger

Hvorfor gjør vi dette?

Mobilitetsstrukturen viser til de fysiske strukturene for hvordan vi skal forflytte varer og mennesker, og er sammen med arealplanlegging sentralt for bærekraftig utvikling. Hovedstrukturen skal bygge opp under prioriterte kollektivknutepunkt, og skal sørge for at de store reisestrømmene kan gjennomføres trygt og effektivt. Mobilitetstilbudet skal også så langt som mulig være økonomisk tilgjengelig og universelt utformet. Hovedstrukturen utvikles for å gi gode betingelser for verdiskaping i hele fylket, redusere behovet for transport og legge til rette for miljøvennlig mobilitet.

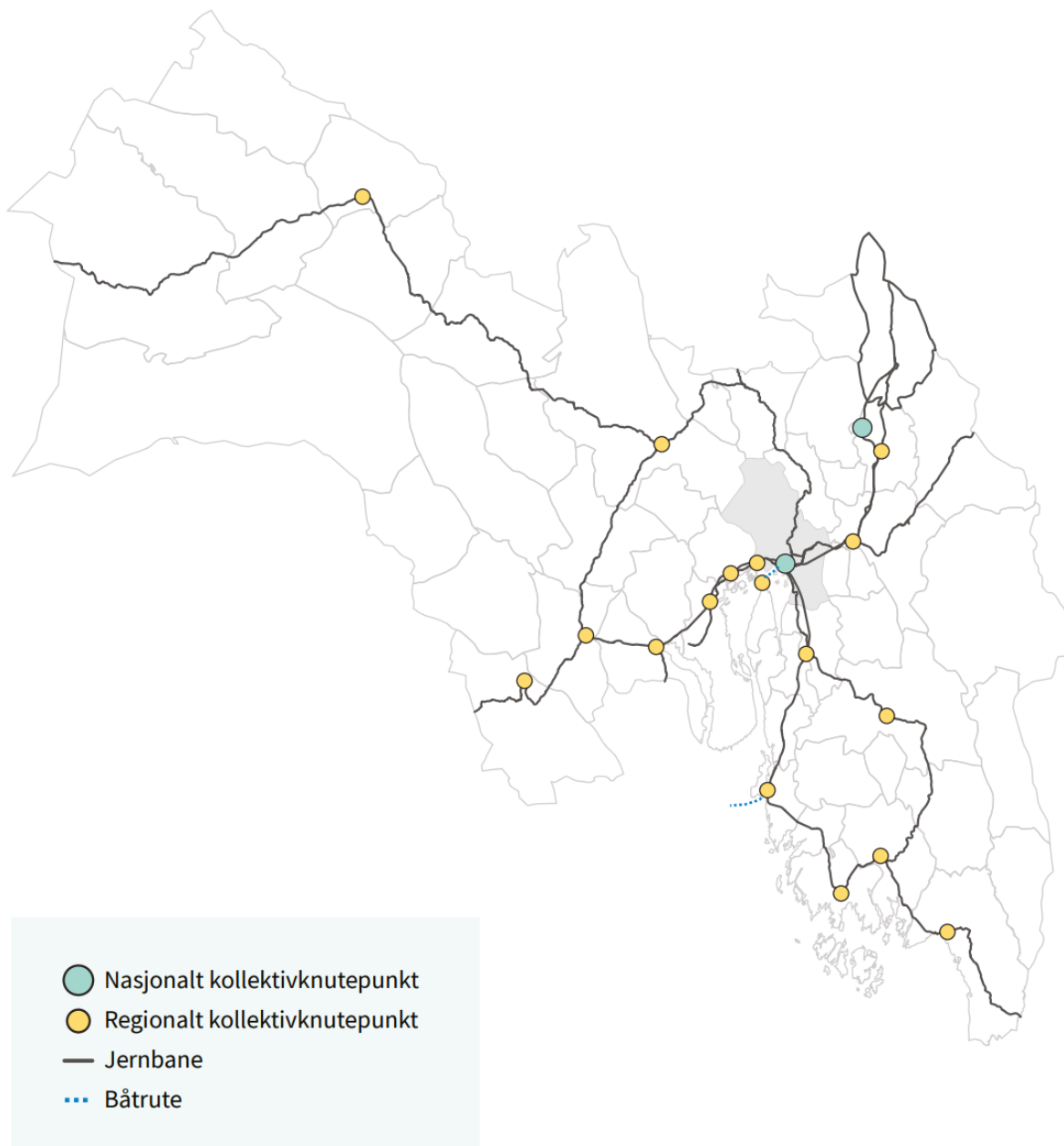
Den overordnede mobilitetsstrukturen skal ses i sammenheng med lokalisering av boliger, arbeidsplasser og viktige samfunnsfunksjoner, og legges til grunn ved utvikling av infrastruktur, kollektivtransport og større samferdselsprosjekter.

En overordnet utfordring er manglende samordning ved planlegging og utbygging av infrastruktur på tvers av nivå. Samferdselsplanleggingen er preget av sektortilnærming og foregår ofte uavhengig av kommuners helhetlige areal- og sentrumsplanlegging. Planleggingen må se hele mobilitetsstrukturen i sammenheng, og det må legges til rette for mer koordinerte og helhetlige prosesser der lokale og regionale behov tydeliggjøres og ses i sammenheng med utvikling av nasjonal infrastruktur. Vårt område er en viktig nasjonal transportåre for godstransport og fritidsreiser, med stor gjennomgangstrafikk som påvirker det regionale mobilitetstilbudet.

Rundt tusen mennesker har årlig blitt skadet i trafikken i Viken-regionen, og rundt 20 har blitt drept (SSB, 2023b). Mobilitetsstrukturen må derfor også ivareta behovet for et trafiksikkert mobilitetstilbud som oppleves trygt, og utvikles i sammenheng med systematisk trafiksikkerhetsarbeid for alle trafikantgrupper.

Mobilitetsstrukturen bygger videre på eksisterende infrastruktur og satsing på et kollektivsystem der jernbanen og hovedtraseer for buss skal danne ryggraden. For effektiv og sømløs mobilitet er det viktig at hovedtraseer for buss planlegges i sammenheng med øvrige transportmidler, og at busser sikres god fremkommelighet frem til regionale knutepunkt.

Økt transportbehov skal primært løses gjennom effektivisering av eksisterende gate- og veinett, forbedring av kollektivtilbudet, omdisponering av eksisterende veiareal og utbygging av gang- og sykkelveinettet.

Figur: **Kollektivknutepunkter, jernbane og båtruter.** Illustrasjon av eksisterende nasjonale og regionale kollektivknutepunkter, jernbane og båtruter som brukes i Viken i dag. Regionale kollektivknutepunkter er punkter med et stort antall kollektivruter inn og ut, samt at det er et mobilitetstilbud som er sammensatt av flere ulike transportmidler.

Innspill til handlingsprogram

- Samarbeide om å prioritere og utvikle prioriterte knutepunkt i tråd med kommunale planer for stedsutvikling. Fylkeskommunen tar initiativ til formelt samarbeid på tvers av sektormyndigheter og forvaltningsnivå for å sikre oppfølging av plan- og bygningsloven § 8-2.
- Samordning av store samferdselsprosjekt som påvirker kommunenes by- og tettstedsutvikling på tvers av sektoransvar.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	6, 7, 12	9	5	1, 3	2, 4, 8, 10	7

Bærekraftsjekk

Hvordan vi reiser har stor betydning for klimagassutslipp og bymiljø. Strukturene vi bygger for å løse samfunnets mobilitetsbehov er avgjørende for å kunne bremse klimaendringene, skape bærekraftige byer og økonomisk utvikling.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 9, 13 og 17.

4.2.3 Godstransport og terminalstruktur

Strategi 12: Videreutvikle et effektivt, klima- og miljøvennlig system for gods- og varetransport

Strategien innebærer å:

- få større andel av godstransporten over på sjø og jernbane
- øke andelen fossilfri godstransport og fossilfri distribusjon av varer i byer og tettsteder
- se behovet for døgnhvileplasser og energistasjoner i sammenheng
- utvikle flere terminaler for omlastning av varer mellom ulike transporttyper
- avlaste tettbygde områder for gjennomgående tungtransport
- legge til rette for bynære samlastingsterminaler
- sikre arealer i sentrumsområder til at vare- og lastebiler kan losse trygt og effektivt
- utforske og videreutvikle ny teknologi for mer effektiv og klimavennlig vare- og godstransport

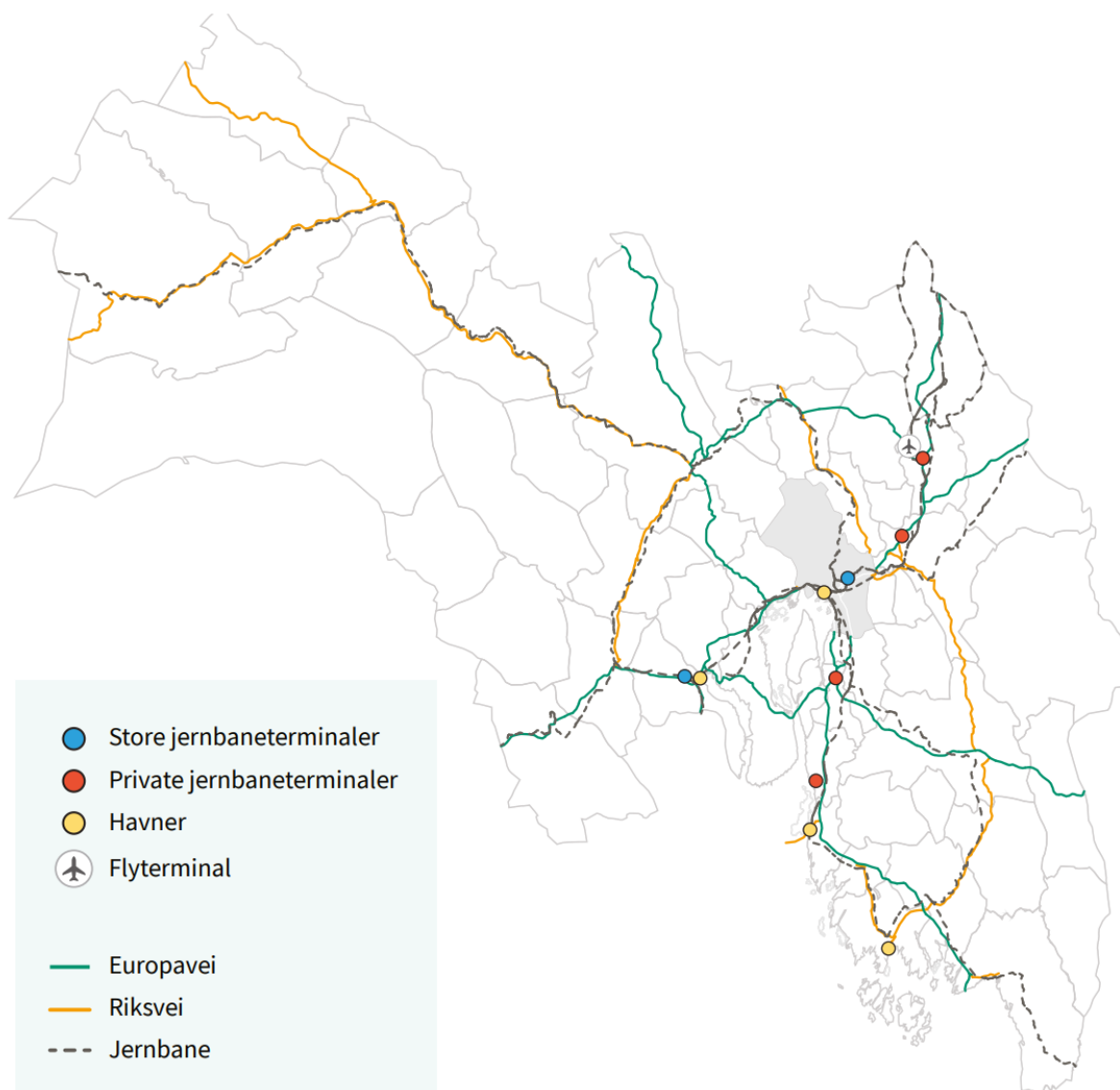
Hvorfor gjør vi dette?

Effektiv og forutsigbar gods- og varetransport gir grunnlag for verdiskaping og arbeidsplassvekst i hele fylket, og forsyner innbyggere og næringsliv med varer de trenger. Prognoser viser at behovet for gods- og varetransport øker i årene som kommer. Hvor vi lokaliserer og utvikler terminaler, og hvordan vi transporterer gods og varer vil derfor ha stadig større betydning for klimagassutslipp, nedbygging av natur og næringslivets konkurransekraft.

Godstransport står for en stor andel av regionens klimagassutslipp, og tungtransport på vei medfører luftforurensing, støy og trafiksikkerhetsutfordringer. Viktige barrierer for grønnere gods- og varetransport er manglende effektivitet for godstransport på sjø og bane samt manglende tilgang til egnet areal, energi og tilstrekkelig effekt i strømmettet for omlegging til utslippsfri tungtransport på vei.

Det bør vurderes å etablere nye og/eller videreutvikle eksisterende terminaler som letter overføring av gods mellom ulike transportformer, for eksempel mellom vei og bane. Videre må strukturen for godstransport samordnes med utviklingen av lade- og fylleinfrastruktur slik at infrastrukturen ikke blir en barriere for omlegging til utslippsfrie teknologier.

Ansvar og myndighet innen godstransportsystemet ligger i dag hos flere enkeltaktører. Det er behov for bedre koordinering mellom ulike aktører på tvers av fylkes- og kommunegrenser, og at tilretteleggingen av gods- og varetransporten ses i sammenheng med utviklingen i viktige transportkorridorer som går på tvers av fylker og landegrenser. Det innebærer samarbeid mellom transportmyndigheter, transportaktører og lokale og regionale myndigheter for å dele kunnskap og erfaringer, og samordne innsatsen for en mer effektiv terminalstruktur.

Figur: Gods- og terminalstruktur. Illustrasjon av eksisterende regional gods- og terminalstruktur. Figuren viser store terminaler, havner, europaveier, riksveier og jernbanelinjer.

Retningslinjer

33. Arealbehov til omlastning av varer, varelevering i sentrum og nye utleveringssteder bør avklares i kommuneplanens arealdel. I byer og tettsteder bør vei- og gatenettet tilrettelegges for bylogistikk.

Innspill til handlingsprogram

- Utarbeide kunnskapsgrunnlag for regionale godsterminaler som legges til grunn for regional gods- og logistikkstruktur:
  - Avklare eksisterende terminalers betydning og rolle i godstransportsystemet: håndterings- og logistikkegenskaper, transportegenskaper (f.eks. mht. farled, jernbane og vei), utviklingsmuligheter, kapasitet og kapasitetsutnyttelse.
  - Utarbeide en fullstendig oversikt over terminalenes arealbruk, eventuelle arealkonflikter.
  - Avklare fremtidig arealbehov.
  - Identifisere og utrede muligheter for multimodale terminaler som letter overføring av gods bort fra vei, og som utnytter de ulike transportformenes konkurransemessige fortrinn.
  - Vurdere samlokalisering av multimodale terminaler, energistasjoner for fossilfritt drivstoff (elektrisitet, hydrogen og biogass) og døgnhvileplasser.
- Samarbeid om felles gods- og logistikkstrategi (som f.eks. omfatter nabofylker og transportkorridorer til utlandet).
- Stille krav til fossilfrie vareleveranser i offentlig sektor.
- Jobbe for at det blir mulig å stille krav til utslippsfrie transportmidler i sentrumsområder.
- Støtte til teknologiutvikling innen robotering og bruk av førerløse kjøretøy/skip.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		1, 5	1	1, 3, 5, 10	1	5, 6

Bærekraftsjekk

Å legge til rette for gods- og varetransport med vekt på klima, miljø og effektivitet bidrar til fortsatt økonomisk vekst og reduksjon i klimagassutslipp.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 8, 9, 13 og 17.

4.2.4 Infrastruktur for fossilfri transport

Strategi 13: Legge til rette for omlegging til fossilfri transport i hele fylket

Strategien innebærer å:

- bidra til effektiv, forutsigbar og koordinert planlegging og utbygging av lade- og fyllinfrastruktur
- bidra til at det bygges en lade- og fyllinfrastruktur som er universelt utformet, og tilpasset teknologisk utvikling og behovene innen ulike transporttyper
- legge til rette for lade- og fyllinfrastruktur ved godsterminaler og større næringsområder
- hensynta sårbare naturtyper og dyrka mark ved utbygging av lade- og fyllinfrastruktur
- bruke nettverk og formaliserte samarbeid for økt kunnskapsnivå
- fortsette utfasing av fossile energikilder i kollektivtransport gjennom anbud

Hvorfor gjør vi dette?

Transport står for omtrent en fjerdedel av energiforbruket i Viken-regionen. Det er særlig personbiler og tungtransport som bidrar mest, og veitrafikk er alene den største utslippssektoren i vårt område (Endrava, 2021).

Redusert transportbehov, økt bruk av sykkel, gange og kollektivreiser vil redusere en del klimagassutslipp, men resten må tas ved å gjøre persontransport, næringstransport og kollektivtransport fossilfri. Omlegging til fossilfri transport er derfor sentralt for å nå våre klimamål samtidig som det vil være en viktig bidragsyter til bedre luftkvalitet og mindre støy.

Mangel på kapasitet i strømmettet, manglende areal og lang saksbehandlingstid for utbygging, er de viktigste barrierene for utbyggingen av hurtiglading. Etablering av lade- og fyllinfrastruktur, særlig for tunge kjøretøy, forutsetter tilgang til egnede arealer og tilstrekkelig elektrisk effekt.

Videre er det behov for mer kunnskap om effektiv og samordnet utbygging, og mer kunnskap om teknologiske løsninger, spesielt innen fossilfri tungtransport og sjøtransport. Det er nødvendig å ta høyde for usikkerhet både knyttet til fremtidens transportbehov og teknologisk utvikling ved langsiktig planlegging av lade- og fyllinfrastruktur.

Batterielektrisk, hydrogen og biogass sidestilles i tilrettelegging for fossilfri transport i Viken-regionen frem mot 2030, og biodiesel er også en viktig overgangsteknologi. Bruken av virkemidler bør differensieres ut fra geografi, teknologisk utvikling og hvordan tilgjengelige teknologispør passer mest effektivt til ulike transporttyper. Infrastrukturbyggere, nettselskaper og offentlige planmyndigheter må samarbeide om å videreutvikle en helhetlig lade- og fyllinfrastruktur gjennom koordinert virkemiddelbruk.

Innspill til handlingsprogram

- Gjennomføre regionale kartlegginger av egnede arealer for utbygging av lade- og fyllinfrastruktur. Kartleggingen skal også inkludere en vurdering av infrastruktur for tyngre kjøretøy, og skal ses i sammenheng med *Statlig plan for lade- og fyllinfrastruktur for tyngre kjøretøy*.
- Bruke veileder for etablering av energistasjoner som utarbeides av Østlandssamarbeidet og Osloregionen for helhetlig planlegging av lade- og fyllinfrastruktur.
- Utarbeide tydelige krav til universell utforming av lade- og fyllinfrastruktur.
- Utarbeide veileder for arealplanlegging av lade- og fyllinfrastruktur sammen med Østlandssamarbeidet. Dette inkluderer fremgangsmåte for kartlegging av tomter som viser egnethet for utbygging, og hvilket teknologispør som er mest aktuelt ved ulike områder.
- Bruke etablerte nettverk og samarbeid mellom nabofylker og Oslo kommune for videreutvikling, testing og etablering av lade- og fyllinfrastruktur. Overgang til fossilfrie teknologier for tungtransport bør ha særlig fokus.
- Støtteordninger for umodne teknologispør, og lade- og fyllinfrastruktur i deler av Viken-regionen der det per nå er umodent marked.
- Initiere og delta på innovasjons- og utviklingsprosjekter som har til hensikt å utforske flere bruksområder for biobaserte drivstoff og hydrogen innen transport.
- Utrede behov, utfordringer og muligheter for lade- og fyllinfrastruktur for fritidsbåter.
- Vurdere utfordringer og muligheter for tilrettelegging av landstrøm på havner og kaianlegg gjennom samarbeid mellom havner, næringsliv og myndigheter.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	7			1, 2, 3, 5, 6, 10		

Bærekraftsjekk

God infrastruktur for fossilfri transport fremmer overgangen til fornybar energi og reduksjon av klimagassutslippene i transportsektoren. Reduksjon av klimagassutslippene fra transport er nødvendig for å kunne bremse klimaendringene.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 7, 13 og 17.

4.2.5 Byvekstavtaler, bypakker og andre samarbeid

Strategi 14: Videreføre pågående samarbeid om byvekstavtaler og bypakker, og vurdere nye samarbeid

Strategien innebærer å:

- følge opp forpliktelser og mål for samordnet areal- og transportplanlegging gjennom inngåtte formelle samarbeid
- videreføre arbeidet om byvekstavtalen for Osloområdet
- videreføre arbeidet med Buskerudbyen
- videreføre arbeidet med bypakke Nedre Glomma
- videreføre arbeidet med Miljøløftet Moss
- legge regional plan til grunn ved reforhandling av byvekstavtaler og bypakker
- prioritere midler til tiltak i tråd med samarbeidsavtalene og handlingsprogrammene
- vurdere behovet for samarbeidsavtaler for utvikling av andre by- og tettstedsområder

Hvorfor gjør vi dette?

Byvekstavtaler og bypakker gir et rammeverk og forpliktelser for samarbeid mellom stat, fylke og kommuner, og er sentrale virkemidler for å følge opp statlige føringer innen samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging. Avtalene legger til grunn det videreutviklede nullvekstmålet: I byområdene skal klimagassutslipp, kø, luftforurensing og støy reduseres gjennom effektiv arealbruk og ved at veksten i persontransporter tas med kollektivtransport, sykkel og gange.

Avtalene sørger for klare finansieringsrammer, legger til rette for nye former og arenaer for dialog, og inneholder handlingsprogrammer for gjennomføring av fysiske tiltak. Belønningsordningen som følger byvekstavtalene, bidrar til helhetlig virkemiddelbruk for endret transportutvikling i de store byområdene. Det er viktig at eksisterende samarbeid videreføres innenfor rammene av nye regionale planer, og at behovet for nye samarbeidsavtaler i andre utvalgte områder vurderes.

Byvekstavtalen for Osloområdet og Oslopakke 3 er avtaler med oppfølgingssystemer for finansiering av infrastrukturtiltak og kollektivtrafikk i Oslo og tidl. Akershus. Byvekstavtalen mellom Oslo kommune, Bærum kommune, Lillestrøm kommune, Nordre Follo kommune, fylkeskommunen og staten ved Kommunal- og distriktsdepartementet og Samferdselsdepartementet, og gjelder for

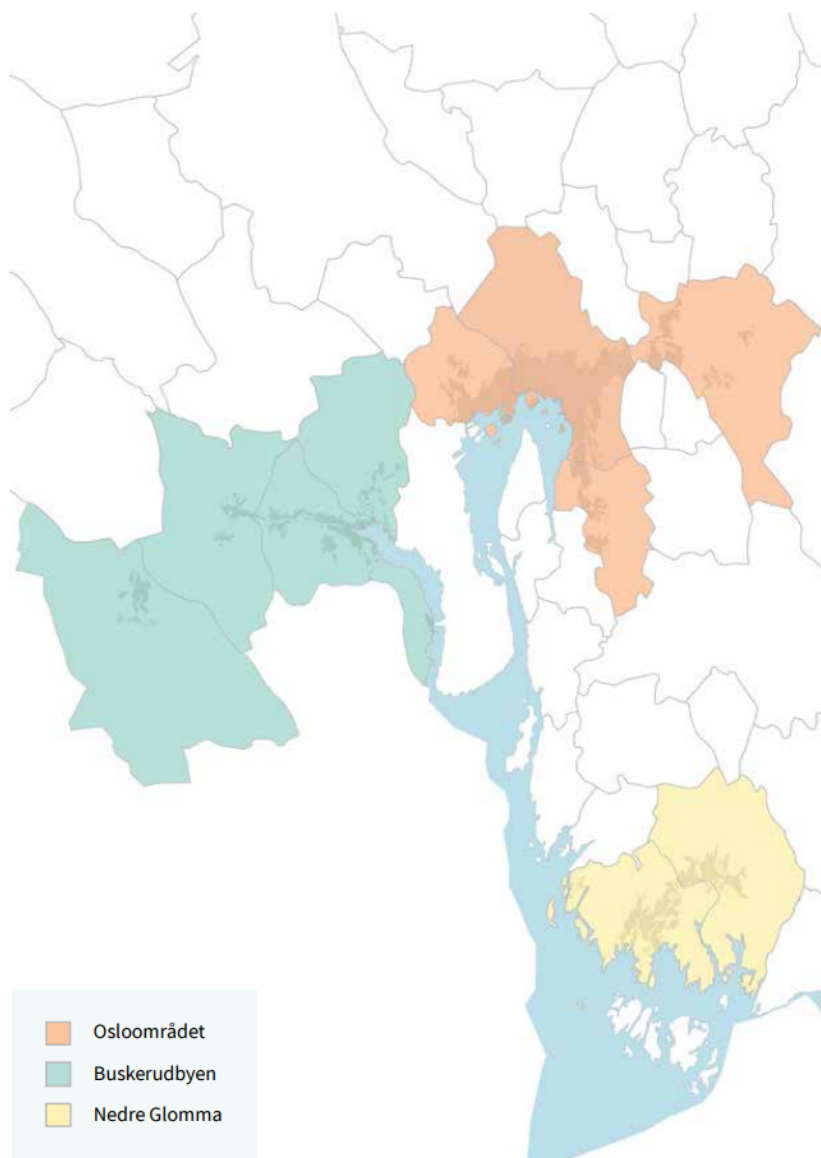
2019–2029. Oslopakke 3 er en del av Byvekstavtalen og gjelder for perioden 2008–2036. Oslopakke 3 er en lokalpolitisk avtale mellom Oslo kommune og fylkeskommunen. Det er separate avtaler og mål for Byvekstavtalen og Oslopakke 3.

Buskerudbysamarbeidet har som mål at det skal bli bedre fremkommelighet, miljø og helse i Lier, Drammen, Øvre Eiker og Kongsberg kommuner. Personbiltrafikken skal ha nullvekst i avtaleperioden, med utgangen av 2013 som referansetidspunkt. Veksten i persontrafikken skal skje med kollektivtransport, sykling og gåing. Avtalen er inngått mellom kommunene, Statens vegvesen, Jernbanedirektoratet og Viken fylkeskommune.

Bypakke Nedre Glomma omhandler byene Sarpsborg og Fredrikstad. Målene for samarbeidet er at andelen kollektivreiser og syklistere skal øke, utslippet fra veitrafikken skal reduseres, det skal utvikles gode knutepunkter for bytte mellom transportmidler, og fremkommelighet for kollektiv- og næringstransport skal bedres. Avtalen er inngått mellom kommunene, Statens vegvesen, Jernbanedirektoratet og Viken fylkeskommune.

Miljøløftet Moss er et samarbeid mellom Moss kommune, fylkeskommunen, Statens vegvesen, Jernbanedirektoratet og Bane NOR. Målet for samarbeidet er å utvikle regionen basert på bærekraftige virkemidler innen areal- og transportsektor. Samarbeidet har bl.a. mål om å bedre befolkningens levekår og livskvalitet, redusere transportbehov og transportsektorens klimagassutslipp, og å redusere bilbruk og øke andelen reisende som går, sykler og bruker kollektive transportmidler.

Bygdemiljøpakkene er et pilotprosjekt i regi av Viken fylkeskommune og samarbeidende kommuner. Målet er å styrke distriktene med attraktive lokalsamfunn, næringsvekst og klimavennlig stedsutvikling. Pilotprosjekt gjennomføres i samarbeid med følgende tre kommuner: Aremark, Lunner og Rollag.

Figur: Byvekstavtale og bypakker. Kartet viser kommuner i eksisterende byvekstavtale og bypakker.

Innspill til handlingsprogram

- Eksisterende samarbeid om byvekstavtaler og bypakker videreføres.
- Fylkeskommunen avklarer behov og mulighet for tilsvarende samarbeid i andre by- og tettstedsområder.
- Videre formelle samarbeid med distriktskommuner vurderes når pilotprosjektet om Bygdemiljøpakker er gjennomført og evaluert.
- Justere avtaler der dette er nødvendig for at de skal henvise til gjeldende regionale planer.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	6, 7, 11, 12	9		1, 3, 7	2, 3, 4, 10	

Bærekraftsjekk

Formalisert samarbeid om byutvikling gir mulighet for redusert arealbruk, koordinert utbygging av infrastruktur og felles prioritering av bærekraftige løsninger. Dette kan bidra til reduserte klimagassutslipp og bedre livskvalitet i byene.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål 3, 9, 11, 13 og 17.

4.3 Arealutvikling

Arealer er en knapp ressurs som må forvaltes på en helhetlig og langsiktig måte. Hvordan vi bor, reiser, eller hvordan vi legger grunnlaget for vår velstand innebærer en eller annen bruk av arealer.

Beslutninger om utbygging innebærer ofte målkonflikter og vanskelige politiske valg. Før nye arealer tas i bruk til utbygging bør det alltid vurderes om allerede utbygde arealer kan brukes til formålet. Disse valgene må i stor grad styres av kravene til god forvaltning av natur- og kulturressurser, slik de er beskrevet i kapittel 1.1.

Bedre koordinering og mer samarbeid på tvers av forvaltningsnivå og sektorer i planprosessene, vil bedre forutsetningene for en bærekraftig arealforvaltning. Kommunene har en spesielt viktig rolle i beslutninger om arealutvikling. Det er kommunestyrene som bestemmer om et område kan eller ikke kan bygges ut, og de folkevalgte må i sin ombudsrolle veie ulike behov og forventninger om utbygging. Det innebærer å ivareta interesser til sårbare grupper, og ta hensyn til kommende generasjoner. Innbyggere og involverte aktører må ha tillit til kommunestyrenes beslutninger i disse valgene.

Ved utvikling av arealer må vi i større grad enn før se flere ulike hensyn i sammenheng. Effektiv arealbruk som bidrar til mindre transportbehov, må ligge til grunn. Sosial bærekraft må løftes tydeligere frem og vektas tyngre. Det må sikres kvalitet i de miljøene som er bygget ut, god tilgang til natur og møteplasser, og mangfoldige sentrums- og boområder.

4.3.1 Utvikling av sentrumsområder

Strategi 15: Utvikle attraktive, inkluderende og flerfunksjonelle sentrumsområder

Strategien innebærer å:

- samlokalisere handel, service, arbeidsplasser, kultur- og idrettstilbud, sosial infrastruktur og boliger
- sikre kvalitet i sentrumsutviklingen, tilpasset stedets størrelse, funksjon og identitet
- ivareta og videreutvikle byrom, møteplasser og arenaer for kultur og frivillighet, og gjøre disse universelt utformede
- tilrettelegge for aktive 1. etasjer langs prioriterte gater og byrom i sentrum
- utnytte muligheter for sambruk av arealer innendørs og utendørs
- samarbeide bredt om sentrumsutvikling
- ivareta og videreutvikle nettverk av attraktive og trafikksikre gang- og sykkelforbindelser, blågrønne strukturer og snarveier i sentrumsområdene

Hvorfor gjør vi dette?

Sentrumsområder i alle kommuner skal gi et bredt spekter av aktiviteter, tjenester og handels- og opplevelsestilbud for de som bor i sentrum og omlandet rundt. Sentrum skal inneholde attraktive møteplasser som er tilgjengelig for alle. God sentrumsutvikling bidrar til levende bygder og byer, og er viktig for å skape fellesskap og økt stedsidentitet. Kompakte sentrum og tettsteder bidrar til redusert arealbruk og at flere tjenester er i gang- og sykkelavstand.

Utviklingsmulighetene og utfordringer varierer mellom sentrum i pressområder og sentrum i distriktskommuner. For pressområder kan utfordringer være å ha møteplasser og funksjoner for alle, og å ta vare på stedets identitet. God tilgjengelighet for alle kan også være en utfordring. I distriktskommuner kan det være mangel på utbyggingsaktører, og behovet for bil og god parkering kan gjøre det mindre attraktivt å gå og oppholde seg i sentrum.

En felles utfordring for alle sentrumsområder er at flere funksjoner som kunne styrket sentrum lokaliseres utenfor. Dette bidrar til å utkonkurrere tilbudet i sentrumskjerner og gjøre det mindre attraktivt. Å lokalisere handel langs hovedveier er et eksempel på dette.

Stedets historie og identitet bør sammen med ønskene om fremtidig funksjon og rolle, styre bruken av arealer og aktiviteter. En stedsanalyse kan være et godt verktøy for å dokumentere steds kvaliteter, og kan brukes i medvirkningsprosesser med relevante aktører for å videreutvikle sentrumsområdet. Kommunens rolle som planmyndighet bør brukes aktivt og i et langsiktig og bærekraftig perspektiv når ulike interesser skal avveies.

Et sentrum skal være for alle. Sentrumsutvikling bør derfor skje i samarbeid mellom ulike aktører, i åpne prosesser, hvor alle har mulighet til å påvirke utviklingen. Det må legges til rette for at gårdeiere, beboere, forretningsdrivende og brukere av sentrum blir involvert i medvirkningsprosesser.

Retningslinjer

34. I mindre tettsteder skal sentrum utvikles med boliger, variert tjeneste- og servicetilbud og flerfunksjonalitet. Gjennom arealplaner skal det sikres at ny utbygging utfyller eksisterende sentrumsstruktur.
35. I byer og større tettsteder skal sentrum utvikles rundt knutepunkt, med høy arealutnyttelse og flerfunksjonalitet. Kommunen skal peke ut gater og byrom hvor det skal stilles krav til aktive 1. etasjer med trinnfri adkomst, og god kobling til fortau/gate/torg.
36. Viktige sosiale møteplasser i byer og tettsteder skal være universelt utformede og tilgjengelige for alle.
37. Veinettet i byer og tettsteder, med unntak av overordnet veinett, skal utvikles med gatepreg.
38. Det bør stilles stedstilpassede krav som ivaretar og videreutvikler stedenes identitet. Kravene kan rette seg mot kvaliteter som for eksempel kulturmiljø, arkitektur, kunst og estetikk, blågrønne strukturer og landskap.

Innspill til handlingsprogram

- Vurdere behov for veiledning om bruk av utbyggingsavtaler for gjennomføring av arealplaner.
- Bruke eksisterende fora for å fremme samarbeid om by- og tettstedsutvikling.

- Fylkeskommunen vurderer å ta initiativ til arbeid med bystrategier i bredt samarbeid mellom private og offentlige aktører. Bystrategier skal se på konkrete, spesifikke utviklingsgrep som går ut over kommunens planlegging og oppgaver etter plan- og bygningsloven.
- Veiledning om kommunens handlingsrom for krav til arkitektur og estetikk i plan- og byggesak.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	4, 6, 7, 11, 12			1, 3	1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9	7

Bærekraftsjekk

Gode og flerfunksjonelle sentrumsområder bidrar til redusert bilbruk og klimagassutslipp. Et sentrum med mange tilbud, gode byrom og mulighet for aktivitet bidrar til livskvalitet og helse for de som bor og oppholder seg i sentrum.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 3, 11 og 17.

4.3.2 Utvikling av knutepunkt

Strategi 16: Oppgradere og utvikle effektive knutepunkt med kvalitet

Strategien innebærer å:

- opprettholde og videreutvikle kollektivtilbudet i etablerte knutepunkt
- sikre god sammenheng mellom utvikling av knutepunkter og øvrig sentrumsutvikling
- utvikle flerfunksjonelle, universelt utformede og helsefremmende knutepunkter med sosiale møteplasser og lokalt særpreg
- utvikle og drifte kollektivknutepunkt og stasjoner slik at de bidrar til velfungerende byer og tettsteder
- inkludere attraktive og trafikksikre gang- og sykkelforbindelser i knutepunktutviklingen
- sikre effektive overganger mellom transportmidler
- utvikle universelt utformede knutepunkt
- øke andel bærekraftig transport ved å inkludere bylogistikk i knutepunktutviklingen

Hvorfor gjør vi dette?

Knutepunktene binder ulike deler av transportsystemet sammen og stimulerer til økt andel grønn mobilitet. Gode muligheter for enkelt bytte mellom ulike transportmidler er viktig for en effektiv transport.

Utfordringen er å utvikle knutepunkt med høy effektivitet og samtidig ivareta kravene til bomiljø og sentrumsvirksomhet. Reell prioritering av gående, syklende og kollektivtransport er også krevende. Sammenhengende gang- og sykkelnett frem til knutepunktet, og veinett med gatepreg utfordrer den tradisjonelle biltrafikken.

Bylogistikk som levering/henting av varer, utstyr og avfall i byområder kan påvirke framkommelighet og trivsel. En mer samordnet innsats for knutepunktutvikling er derfor nødvendig for å styre slik type transport som vi kan anta vil øke fremover grunnet netthandel, hjemkjøring av varer og utplassering av pakkebokser. Dette er avgjørende for effektiv ressursutnyttelse, og for å gi god stedsutvikling basert på kollektivtransport.

Gjennom mer samarbeid og bedre koordinering mellom aktører kan utbygging av samferdselsinfrastruktur og knutepunkt i større grad ses i sammenheng med annen byutvikling. På den måten kan samferdselsplanleggingen bli mindre sektorisert, og bidra til at utbyggingstakt og investeringsnivå er tettere knyttet til kommunens helhetlige areal- og samfunnsplanlegging.

Utviklingen av knutepunkter må skje som en integrert del av sentrumsutviklingen slik at knutepunktene og transportårene bidrar til å heve bykvaliteten og ikke oppfattes som barrierer i bybildet. Knutepunktsutviklingen er en viktig del av arbeidet med å oppnå attraktive og inkluderende nærmiljøer og boområder for alle.

Retningslinjer

39. Knutepunkt skal planlegges med høy arealutnyttelse og bidra til god stedsutvikling. Kollektive transportløsninger skal prioriteres, og det skal legges til rette for enkle overganger mellom transportmidlene.

Innspill til handlingsprogram

- Samarbeide om å prioritere knutepunkt og samordning av transportsystem i tråd med hovedstruktur for arealutvikling og kommunale planer for stedsutvikling.
- Stat, fylkeskommune, kommune og aktuelle transportaktører skal bidra med ressurser gjennom forpliktende samarbeid om knutepunktsutvikling. Samarbeidspartene definerer samarbeidsform, og angir prinsipper som skal legges til grunn for det aktuelle knutepunktet. Det skal sikres medvirkning fra berørte parter.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	6, 7, 11, 12			1, 3	2, 3, 4, 10	7

Bærekraftsjekk

Gode og universelt utformede knutepunkt reduserer bilbruk og gir flere mulighet til å velge grønne mobilitetsløsninger. Det bidrar til bedre miljø, mindre klimagassutslipp og bidrar til mer sosialt bærekraftige byer og tettsteder.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 10, 11, 13 og 17.

4.3.3 Utvikling av nærmiljøer og boområder

Strategi 17: Utvikle attraktive, inkluderende og helsefremmende nærmiljøer og boområder

Strategien innebærer å:

- innarbeide sosial bærekraft i eksisterende og nye nærmiljøer og boområder
- involvere beboerne bredt i planprosesser
- legge til rette for større mangfold i boområder
- sikre god bokvalitet som fremmer folkehelse og tilhørighet til nærmiljøet
- sørge for trygge og universelt utformede møteplasser og tilgang til nærturområder
- sørge for at hverdagsfunksjoner enkelt kan nås med å gå, sykle eller bruke kollektivtransport
- bruke arkitektur, kunst og kulturmiljøer i utvikling av nærrområder
- utnytte muligheter for sambruk og delingsløsninger i nærmiljøer og boområder

Hvorfor gjør vi dette?

En god bolig og et nærmiljø som oppleves trygt og attraktivt har stor betydning for folks livskvalitet og helse. Et nærmiljø som gir mulighet for ulike typer aktiviteter kan bidra til mer tillit og økt tilhørighet til lokalsamfunnet.

Gode boområder gir rom for mangfold og er utformet på en aldersvennlig og inkluderende måte. Videre er lokalisering og utforming av boområder viktig for å bevare natur- og friluftsområder og redusere transportbehov.

Forutsetninger for å skape mangfoldige nærmiljøer og boområder varierer mellom ulike deler av fylket. Vekstområder preges av stigende boligpriser, og at det bygges med lite variasjon i boligtyper. Dette bidrar til homogene områder der mange bor tett, og har liten tilgang til friluftsområder og møteplasser. I enkelte områder er det fallende boligpriser og et lite fleksibelt boligmarked der det bygges lite, og flere boliger står tomme. Det er derfor behov for differensierte virkemidler for å skape gode nærmiljø.

Mange kommuner har boområder preget av trangboddhet, støy, dårlige lysforhold eller andre faktorer som gir dårlig bokvalitet. I slike områder kan det også bli konsentrasjon av levekårsutfordringer. Ved planlegging av boområder må fysisk miljø vektlegges sammen med boligpolitiske tiltak som sikrer boligvariasjon og som ser boligsosiale tiltak i sammenheng med fysisk planlegging.

Utbygging og utvikling av boområder involverer mange aktører. Det er behov for å avveie ulike hensyn gjennom mer koordinerte planleggingsprosesser og legge sosial bærekraft som et premiss på lik linje med miljømessig og økonomisk bærekraft. Kommunene bør ta en strategisk og tydelig rolle, og samarbeide med aktuelle aktører i en planleggingshverdag som i stor grad preges av private planinitiativ. Utbyggere, nærmiljøutvalg, bydelsutvalg og velforeninger bør involveres i utvikling av nærmiljøer og boområder.

Retningslinjer

40. Nærmiljøer og boområder skal utvikles slik at hverdagsfunksjoner enkelt kan nås med gange, sykkel og kollektiv.
41. Det skal legges til rette for et mangfold av boligtyper og boformer tilpasset mennesker med ulike ressurser, funksjonsnedsettelse, behov og i ulike livsfaser.

42. Det skal i kommuneplanens arealdel stilles kvalitets- og funksjonskrav knyttet til private, felles og offentlig tilgjengelige leke- og uteoppholdsarealer tilpasset ulike behov og aldre.
43. For å vektlegge kvalitet i boområder og nærmiljøer bør det i arealplaner stilles krav til lysforhold, støy og annen forurensing, arkitektur, grønstruktur, tilgjengelige møteplasser, tilgang til nærturområder og ivaretagelse av landskapskvaliteter.

Innspill til handlingsprogram

- Satse på regionalt samarbeid om helhetlig boligplanlegging mellom aktører som kommune, fylkeskommune, innbyggere, Husbanken, utbyggere og arkitekter.
  - Vurdere særlig fokus på enkelte grupper, f.eks. førstegangskjøpere eller eldre.
  - Vurdere behov for samarbeid og veiledning for å utforske nye boformer og eieformer.
- Bidra i arbeidet med sosial boligbygging gjennom kompetansebygging og samarbeid.
- Kompetanseheving om ulike boligtyper for mennesker med funksjonsnedsettelse.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	1, 2, 6, 9, 10, 11, 12, 13			3	1, 3, 4, 5, 6, 7, 8	

Bærekraftsjekk

En god bolig og et godt nærmiljø er grunnleggende for livskvaliteten. Bomiljø med større mangfold bidrar til mindre ulikhet. Universelle møteplasser og miljøvennlig transport til hverdagsfunksjoner bidrar til bærekraftige byer og lokalsamfunn.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 1, 3, 10, 11 og 17.

4.3.4 Lokalisering av bolig

Strategi 18: I kommuner med lavt utbyggingspress bidrar lokalisering av bolig til tettsteds kvalitet, opprettholdelse av levende steder og grunnlag for variert tilbud til innbyggerne

Strategi 19: I pressområder bidrar lokalisering av boliger til utvikling av attraktive byer og tettsteder som underbygger knutepunktutvikling og godt kollektivtilbud

Strategiene innebærer å:

- tilpasse virkemidler og føringer ut fra kommunens sentralitet og steders størrelse og funksjon
- legge vekt på fortetting og transformasjon framfor å ta i bruk nye naturområder og dyrka mark

- sikre høy arealutnyttelse i pressområder
- støtte opp om hovedstruktur for arealutvikling
- bidra til nullvekst i personbiltrafikken
- lokalisere nye boliger nær skole, arbeid, handel og andre daglige aktiviteter

Hvorfor gjør vi dette?

Lokalisering av bolig har innvirkning på hvordan vi beveger oss til daglige gjøremål, hvordan vi forvalter arealer og hvordan vi bygger gode lokalsamfunn. Ved å lokalisere nye boliger nær skole, arbeid, handel og andre daglige aktiviteter, får flere mulighet til å gå, sykle og reise kollektivt. Før det legges ut nye arealer til bolig, bør muligheter for å utnytte allerede bebygde arealer, gjennom fortetting og transformasjon, vurderes. Slik kan vi begrense tap av biologisk mangfold og dyrka mark, og samtidig videreutvikle eksisterende boområder.

Ulike deler av regionen har forskjellige utfordringer knyttet til lokalisering av bolig. Noen kommuner har befolkningsvekst, høyt utbyggingspress og god tilgang på kollektivtransport. I disse områdene er det behov for å styre veksten slik at den bygger opp om attraktive byer og tettsteder, kollektivknutepunkt og grønn mobilitet. Andre kommuner har begrenset befolkningsvekst eller nedgang, og har mindre kollektivtilbud. Nye boliger bør likevel lokaliseres slik at de bygger opp om eksisterende tettsteder og grender, og bidrar til attraktive og levende lokalsamfunn.

Virkemidler knyttet til boliglokalisering må tilpasses kommunens virkelighet, og stå i forhold til den enkelte kommunes bidrag til å nå felles, overordnede mål. Et omforent kunnskapsgrunnlag vil være et godt utgangspunkt for prosess og dialog mellom kommunale og regionale myndigheter når kommunene skal planlegge arealutvikling og boliglokalisering.

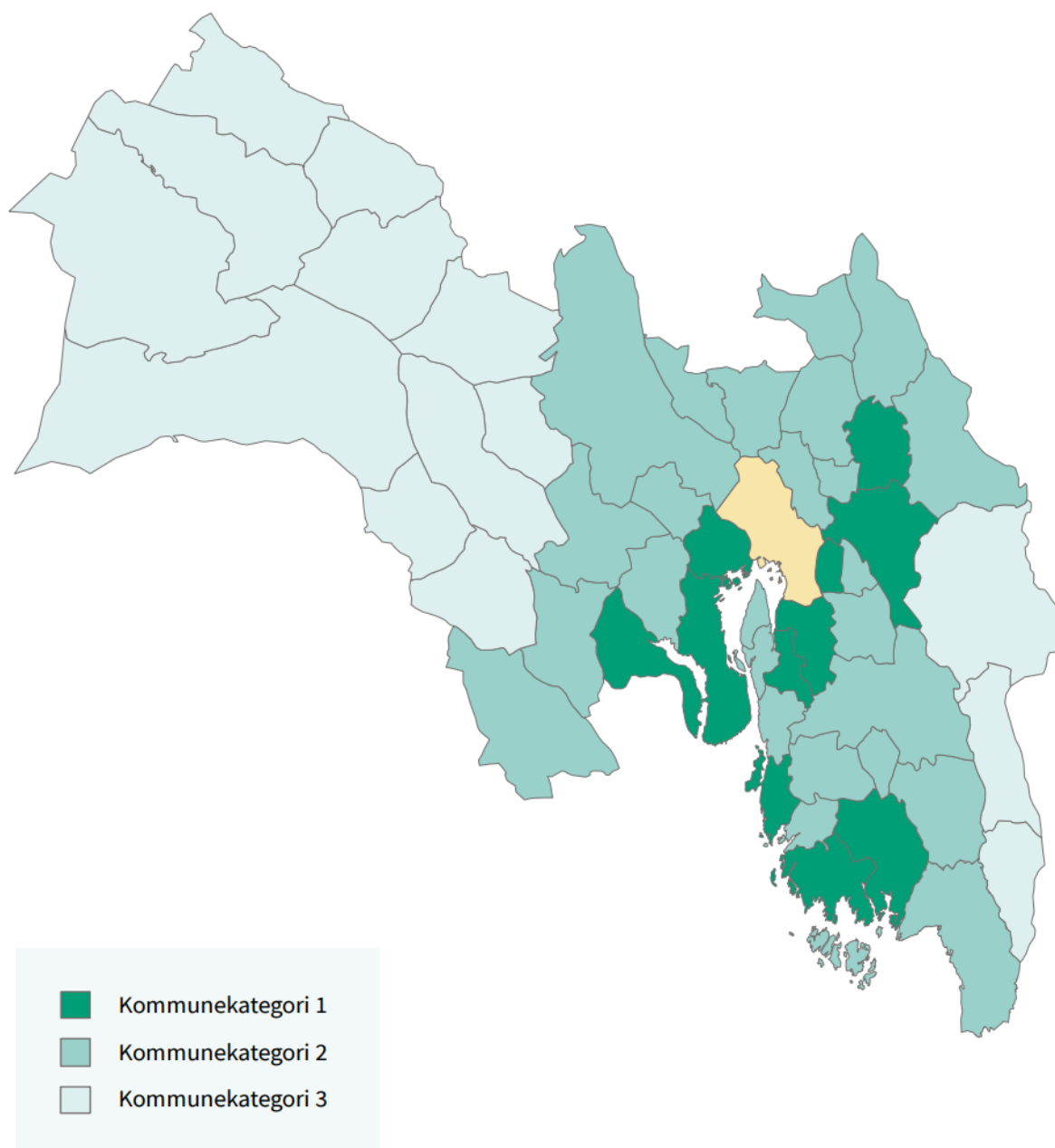
Retningslinjer

44. Langsiktig utbyggingsgrense skal fastsettes i kommuneplanens arealdel. Langsiktig utbyggingsgrense skal være i tråd med hovedstruktur for arealutvikling, jf. retningslinje 31. Langsiktig utbyggingsgrense kan settes rundt alle steder som kommunen har definert i hovedstrukturen.
45. Kommunen skal fastsette en fordeling av boligvekst innenfor og utenfor langsiktig utbyggingsgrense. Fordelingen skal bygge på dimensjoneringsgrunnlaget, jf. retningslinje 32. Vekst innenfra og ut, og arealeffektivt utbyggingsmønster skal ligge til grunn. Kommunekategorier er vist i kartet under. Følgende ambisjon for fordeling av boligvekst bør ligge til grunn:
  - a) Kommuner i kommunekategori 1 bør ha en svært høy andel av boligveksten innenfor langsiktig utbyggingsgrense i kommuneplanens arealdel.
  - b) Kommuner i kommunekategori 2 bør ha en høy andel av boligveksten innenfor langsiktig utbyggingsgrense i kommuneplanens arealdel.
  - c) Kommuner i kommunekategori 3 bør ha hovedandelen av boligveksten innenfor langsiktig utbyggingsgrense i kommuneplanens arealdel.

Kommuner som peker ut flere byer og tettsteder i hovedstruktur for arealutvikling skal lokalisere hovedandelen av boligveksten til den største byen/tettstedet. Eventuelle fravik skal begrunnes.

Boligvekst utenfor langsiktig utbyggingsgrense lokaliseres til allerede etablerte byggeområder som kommunene definerer som lokal senterstruktur i kommuneplanens arealdel.

(Merknad til retningslinje 45: Nye fylker kan vurdere å bruke prosentsetser for å vise ambisjon for vekstfordeling, eksempelvis etter modell fra «Regional plan for areal og transport i Oslo og Akershus».)

Figur: **Kommunekategorier.** Kartet viser kommunene i Viken, inndelt i tre kommunekategorier. Kategoriene deler kommuner etter sentralitet, og størrelse og funksjon til kommunens største sted.

46. Spredt boligbebyggelse utover lokal senterstruktur bør begrenses og lokaliseres til etablerte grender. For regionale byer åpnes det ikke for spredt boligbebyggelse innenfor en sone på 3 km fra SSBs tettstedsgrense.
47. Ikke utbygde områder avsatt til bolig i kommuneplanens arealdel, som ikke er i tråd med mål, strategier og retningslinjer i den regionale planen, skal tas ut ved revisjon av kommuneplanens arealdel. Eventuell videreføring av ikke utbygde områder skal begrunnes.

Innspill til handlingsprogram

- Fylkeskommunen utarbeider veileder for fastsetting av langsiktig utbyggingsgrense. Veilederen bør være klar ved vedtak av regional plan.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	1, 12		3, 5	1, 3	1, 2, 3, 4	7

Bærekraftsjekk

Konsentrasjon av boliger er viktig for å begrense naturkrisen og klimagassutslippene.

Tilpasset og bevisst lokalisering av boligutbygging bidrar til mer bærekraftige byer og tettsteder

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 11, 13 og 17.

4.3.5 Lokalisering av virksomheter

Strategi 20: Lokalisering av virksomheter følger i hovedsak ABC-prinsippet

Strategien innebærer å:

- lokalisere handel, kontorarbeidsplasser og andre arbeidsplass- og besøksintensive virksomheter i sentrum
- lokalisere arealkrevende næringer i regionalt prioriterte næringsområder
- samarbeide om næringsparker, innovasjonsdistrikter og andre strategiske områdegrep
- sikre effektiv arealbruk i alle nærings- og handelsområder

Hvorfor gjør vi dette?

Hvor virksomheter lokaliseres har stor betydning for verdiskaping, og påvirker hvordan tettsteder og byer oppleves og fungerer. Samfunnsnyttig virksomhetslokalisering kan bidra til å skape sterke arbeidsmarkedsregioner, og er sammen med sentrums- og boligutvikling et verktøy for å utvikle attraktive og levende steder i hele fylket.

Lokalisering av virksomheter vil i mange tilfeller gi virkninger som går over kommunegrenser, og det er derfor hensiktsmessig med felles lokaliseringsprinsipper. Regionale føringer gir grunnlag for forutsigbare planprosesser for kommuner, statlige aktører og næringsliv.

Virksomhetslokalisering må ses i sammenheng med øvrig stedsutvikling. Handel, kultur, tjenestetilbud, servering og arbeidsplasser er alle viktige faktorer som må virke sammen for å skape mer levende sentrumsområder. Lokalisering av handel og andre virksomheter utenfor sentrum, for eksempel i store lagerpregede forretningsbygg («big-boxer»), utfordrer attraktiviteten til sentrumsområder. Det kan også medføre mer bilkjøring og nedbygging av naturområder og dyrka mark.

En utfordring er at flere kommuner har avsatt store arealer til fremtidig næringsetablering. Gjennomgang og revurdering av dagens avsatte arealer vil både kunne frigjøre områder til annet bruk, og gi mulighet for å videreutvikle eksisterende næringsarealer for å effektivisere arealbruk og

transport. For mest mulig samfunnsnyttig bruk av arealer, og for å redusere samfunnets transportbehov bør virksomheter lokaliseres etter prinsippet om «rett virksomhet på rett sted» (ABC-prinsippet som vist i tabellen under). Det innebærer å klassifisere områder etter tilgjengelighet for henholdsvis bil og grønne mobilitetsformer. Videre at virksomheter klassifiseres etter mobilitetsbehov.

Ved å lokalisere virksomheter med mange ansatte og/eller mange besøkende i sentrumsområder, legges det til rette for at flere reiser med sykkel, gange og kollektivtransport. Næringsvirksomhet som trenger store arealer og/eller genererer mye godstransport bør lokaliseres slik at behov for areal og transport reduseres og at godstransport på vei i så stor grad som mulig føres utenom byer, tettsteder og boligområder. Enkelte næringer er avhengig av nærhet til spesielle områder, naturressurser eller kulturelementer, og annen lokalisering enn ABC-prinsippet må da vurderes.

ABC-prinsippet etter område, virksomhetens mobilitetsprofil og arealformål

	Områdets tilgjengelighet for ulike mobilitetsformer	Virksomhetens mobilitetsbehov	Arealformål i kommune- eller reguleringsplan
A	God tilgjengelighet med gange, sykkel og kollektiv Liten tilgjengelighet med bil og tungtransport	Høy arbeidsplassintensitet Høy besøksintensitet Lite godstransport	Sentrumsformål Kjøpesenter Forretninger Undervisning Kulturinstitusjon Administrasjon Kontor Hotell/overnatting Beverting Annen offentlig og privat tjenesteyting
B	Middels tilgjengelighet med gange, sykkel og kollektiv. Middels tilgjengelighet med bil og tungtransport	Middels arbeidsplassintensitet Middels besøksintensitet Noe godstransport	Forretninger for plasskrevende varegrupper Industri
C	Liten tilgjengelighet med gange, sykkel og kollektiv. God tilgjengelighet med bil og tungtransport.	Stort arealbehov Lav arbeidsplassintensitet Lav besøksintensitet Mye godstransport	Lager Godsterminal Godslager Havneterminal Havneler

Retningslinjer

48. ABC-prinsippet for lokalisering av virksomheter skal følges i kommuneplanens arealdel, reguleringsplan og byggesaker. Dette gjelder både nyetableringer og utvidelser.
49. Kommunen kan legge til rette for lokalisering av virksomheter som fraviker ABC-prinsippet hvis dette følger av strategisk satsning på næring som krever nærhet til spesielle naturressurser, kulturelementer eller opplevelser. Det kan også dreie seg om energi eller andre særskilte forutsetninger.

50. A-områder skal kartfestes i kommuneplanens arealdel. A-områder skal avgrenses til sentrumsområder med høy tilgjengelighet med gange, sykkel og kollektivtransport, og nærhet til kollektivknutepunkt. A-virksomheter skal kun lokaliseres i A-områder.
51. Handel kan lokaliseres til andre områder enn A-områder hvis de bare skal dekke etterspørsel i bydelssentre eller andre lokalt fastsatte sentra. Slik handel skal enten være dagligvareforretninger på inntil 800 m² butikkareal eller lokalt forretningscenter på inntil 1200 m², der dagligvare delen ikke skal overstige 800 m². Retningslinjen er ikke til hinder for at det etableres flere slike forretninger eller forretningscentre.
52. Forretninger/utsalg med inntil 500 m² butikkareal i forbindelse med stedbundet reiseliv, attraksjoner, friluftsliv, kultur, idrett og produksjon (fabrikkutsalg).
53. Handel med plasskrevende varer kan tillates utenfor A-områder. Med plasskrevende varer menes trelast og andre store byggevarer, motorkjøretøyer og planter. Slike forretninger skal ikke ha større butikkareal, som er tilgjengelig for kundene, enn 500 m². Plasskrevende varer kan likevel lagres og fremvises til kunder utendørs, eller i separate lokaler.
(Merknad til retningslinje 53: Nye fylker kan vurdere å inkludere møbler, brune- og hvitevarer i definisjonen av plasskrevende varer.)
54. B-områder bør fastsettes i kommuneplanen og B-virksomheter bør i hovedsak lokaliseres til B-områder.
55. I C-områder skal det kun etableres C-virksomheter og C-virksomheter bør i hovedsak lokaliseres til C-områder. Nye C-områder bør fastsettes gjennom regionalt eller delregionalt samarbeid. I Østfold og Akershus bør strukturen av C-områder ta utgangspunkt i regionale næringsområder som er utpekt i de tidligere regionale planarbeidene.
56. Fortettingspotensial i eksisterende C-områder skal kartlegges i arbeidet med kommuneplanens arealdel. Arealdisponeringen i C-områder skal planlegges helhetlig, også ved trinnvis utbygging. Det skal stilles krav til samordning av arealer for trafikk, parkering og logistikk. Muligheter for industriell symbiose bør vurderes.
57. Ikke utbygde områder avsatt til virksomheter i kommuneplanens arealdel, som ikke er i tråd med mål, strategier og retningslinjer i den regionale planen, skal tas ut ved revisjon av kommuneplanens arealdel. Eventuell videreføring av ikke utbygde områder skal begrunnes.

Innspill til handlingsprogram

- Samarbeid mellom regionale myndigheter, kommunene, næringslivet og kunnskapsinstitusjoner om et felles kunnskapsgrunnlag for å utvikle strategiske kart for næringslokalisering. I Akershus og Østfold vil de utpekte regionale næringsområdene i de tidligere regionale planene være en del av kunnskapsgrunnlaget. Det er spesielt de areal- og transportkrevende virksomhetene som bør være tema for regionale strategier med kartfesting av næringsområder.
- Fylkeskommunen arbeider en veileder om bruk av ABC-prinsippet, som gjør det klart hvordan det kan følges opp gjennom ulike plan- og prosjektnivåer, og knyttes til det regelverket og de systemene vi har tilgjengelig.
- Fylkeskommunen skal ta initiativ til regionalt samarbeid om analyser og tiltak for å styrke handel i by- og stedsutvikling. Dette bør sees i sammenheng med innspill til handlingsprogrammet om bystrategisk arbeid.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
---------------	---	---	---	---	---	---

Delmål	12		3, 5	1, 3	1, 2, 3, 4	7
--------	----	--	------	------	------------	---

Bærekraftsjekk

Styrt lokalisering av virksomheter bidrar til levende og flerfunksjonelle sentra og til redusert bilbruk. Dette gir bærekraftige tettsteder og reduserte klimagassutslipp. Samlokalisering kan bidra til innovasjon og vekst.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 9, 11, 13 og 17.

4.3.6 Fritidsboligutvikling

Strategi 21: Utnytte lokale og regionale fordeler ved fritidsboligutvikling samtidig som fremtidig arealbruk og naturbelastning reduseres

Strategien innebærer å:

- styre utvikling av fritidsboliger gjennom en helhetlig og langsiktig hyttepolitikk
- ivareta sammenhengende naturområder og styrke viktige friluftslivsområder og- ferdselsårer
- bygge arealeffektivt og skånsomt, og ivareta hensyn til landskap, natur og klima i planlegging og utbygging
- legge lokalsamfunnets interesser til grunn, og utvikle fritidsboligområder som er attraktive for både lokalinnbyggere og besøkende
- ta hensyn til øvrig stedsutvikling, ressursforbruk og langsiktig lokal verdiskaping
- ha en utbyggingstakt som bidrar til å stimulere lokalt og regionalt næringsliv

Hvorfor gjør vi dette?

Fritidsboliger og reiseliv tilknyttet fritidsboliger er viktig for verdiskaping og sysselsetting i mange distriktskommuner. Fritidsbeboere og deltidsinnbyggeren bidrar flere steder til livskraftige lokalsamfunn med et servicetilbud som kommer lokalbefolkning og tilreisende til gode.

Samtidig utgjør bygging og bruk av fritidsboliger med tilhørende infrastruktur en betydelig utfordring for naturmangfoldet. Dette gjelder spesielt i sårbare områder på fjellet og langs kyst og vassdrag. I tillegg bidrar nedbygging av myr og skogsområder sammen med et stort transportbehov til klimagassutslipp. Bevaring av naturområder er også sentralt for å opprettholde og styrke attraktiviteten til fritidsboligområder og destinasjoner.

Stor konkurranse for å tiltrekke seg fritidsbeboere og lite samarbeid mellom kommuner, har over tid medført et stort utbyggingsvolum av fritidsboliger. De samlede konsekvensene av naturtap, klimagassutslipp og for lokalsamfunnene bør synliggjøres ved beslutninger og vedtak. Ved å legge langsiktighet og samarbeid på tvers av kommunegrenser til grunn kan samlet belastning på naturen reduseres. For fjellområdene skal fritidsboligutviklingen også ses i sammenheng med gjeldende regionale fjellplaner, og hensynet til villrein og beitearealer.

Strategien angir en mer bærekraftig retning for utvikling av fritidsboliger i hele fylket, og legger vekt på viktigheten av økt lokal verdiskaping og arbeidsplassvekst. Lokalisering og utvikling av fritidsboligområder bør styrke reiselivsdestinasjoner, og legge til rette for økt andel kollektivreiser. Regionale og lokale plangrep må være tilpasset utfordringer og muligheter som ulike kommuner står overfor, og skal sikre økt bevissthet rundt en ønsket fritidsboligutvikling som er i tråd med bærekraftsmålene.

Retningslinjer

58. Kommuner som planlegger for utbygging av fritidsboliger skal utarbeide en helhetlig og langsiktig kommunal hyttepolitikk for fritidsboligutvikling i tråd med nasjonale og regionale målsetninger og føringer. Hyttepolitikken bør se større geografiske områder i sammenheng, og samarbeid med nabokommuner skal vurderes.
59. Fortetting og videreutvikling av etablerte fritidsboligområder skal prioriteres før det åpnes for utbygging i nye områder. Fritidsboligområder bør utnytte eksisterende infrastruktur og støtte opp om eksisterende servicetilbud.
60. Ikke utbygde områder avsatt til fritidsbebyggelse i kommuneplanens arealdel, som ikke er i tråd med mål, strategier og retningslinjer i den regionale planen, skal tas ut ved revisjon av kommuneplanens arealdel. Eventuell videreføring av ikke utbygde områder skal begrunnes.
61. I planlegging av fritidsboligområder skal sammenhengende grønnstrukturer gjennom områder for bebyggelse og ut i omkringliggende friluftsområder/naturområder sikres.
62. Kommunen skal dokumentere og ta særlig hensyn til konsekvenser for beiteområder, villrein, friluftsliv, nær- og fjernvirkning av landskap, kulturminner- og kulturlandskap samt lysforurensning i planlegging av fritidsboligområder og tilhørende reiselivsområder.
63. Ny fritidsbebyggelse med tilhørende infrastruktur skal ikke ligge over tregrensa og skal plasseres utenfor markerte landskaps- og terrengformasjoner. Det bør legges inn en buffersone mellom tregrensa og bebyggelsen.
64. Ny fritidsbebyggelse med tilhørende infrastruktur skal plasseres utenfor terreng med en helning fra 1:3 og brattere. Ved planlegging for utbygging i terreng med helning mellom 1:3 og 1:6 skal det tas særskilte grep for å begrense omfang av terrenginngrep og landskapsvirkning.
65. Kommuner som utarbeider kommunal hyttepolitikk, bør avklare kommunens kapasitet til å tilfredsstille kravet om helsetjenester i helse- og omsorgstjenesteloven § 3-1.

Innspill til handlingsprogram

- Vurdere å utarbeide regional veileder for utarbeidelse av kommunal hyttepolitikk. Veilederen tar utgangspunkt i statlig veileder, og vil vektlegge hensyn som er særlig relevant for hvert av de nye fylkenes fritidsboligstruktur. Veilederen kan eksempelvis omtale:
  - Kriterier for vurdering av avsatte, ikke utbygde fritidsboligområder.
  - Metoder for å organisere utbygging mellom flere grunneiere, og fordeling av goder lokalt.
  - Beredskapsvurderinger, spesielt krav om helsetjenester ut fra helse- og omsorgstjenesteloven.
  - Føringer for å fortette med kvalitet, supplert med gode eksempler.
  - Mobilitets- og trafiksikkerhetsvurdering
  - Besøksforvaltning
  - Ferdsel, sti- og løypeplanlegging og tilgang til friluftsområder for fastboende og besøkende i områder med mange fritidsboliger.
  - Bruk av hytte til bolig
- Vurdere å etablere et «hytteforum» der fylkeskommunen sammen med regionrådskoordinatoren fasiliteter en møtearena med nabokommuner, næringsliv og regionalstatlige aktører.
- Videreutvikle påbegynt arbeid med besøksforvaltning, og se det i sammenheng med langsiktig arealpolitikk for bygging og bruk av fritidsboliger.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	12	6, 10	3, 5		3, 6, 8	5, 7, 10, 11

Bærekraftsjekk

Styrt utvikling av fritidsboliger kan bidra til å bevare naturmangfold og en mer bærekraftig reiselivsnæring. Det gir lokal økonomisk aktivitet og grunnlag for arbeidsplasser. Med økt vekt på lokalsamfunnets interesser kan det legges til rette for mer bærekraftige lokalsamfunn.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 8, 11 og 17.

4.3.7 Klimatilpasning, samfunnssikkerhet og beredskap

Strategi 22: Skape trygghet ved å forebygge fare og øke evnen til å håndtere kriser

Strategien innebærer å:

- unngå å skape økt risiko for naturhendelser og andre uønskede hendelser ved ny arealbruk
- bruke kunnskap og veiledning om naturfare, klimaendringer og annen risiko i all planlegging av arealer og infrastruktur
- sikre en robust digital infrastruktur
- ivareta trygghet og sikkerhet i utvikling av byer og tettsteder
- planlegge for en trygg og robust transportsektor og transportberedskap som sikrer god håndtering av kriser
- ta initiativ til samarbeid om forebygging og beredskap ved behov

Hvorfor gjør vi dette?

Samfunnets kompleksitet øker. Dette skyldes både globalisering og teknologisk utvikling. Samtidig endres risikoen og truslene mot samfunnsliv og samfunnsstrukturer. Vår økte avhengighet av digitale løsninger gjør oss spesielt sårbare. Klimaendringer, sikkerhetspolitiske konflikter og krig er blant årsakene til dette. Samfunnet preges også av økt radikalisering og varierende grad av tillit mellom mennesker og til myndigheter. Vurdering av risiko og arbeid for økt tillit i befolkningen blir derfor viktig i samfunnsplanleggingen.

Klimarisiko dreier seg om risikoen for klimaendringer i og utenfor Norge, og om risikoen knyttet til overgangen til et lavutslippssamfunn. Alle samfunnsaktører bør vurdere risikoen for fysiske klimaendringer og risiko knyttet til gjennomføring av nødvendige klimaomstillinger.

Aktører med samfunnsansvar må planlegge for redusert sårbarhet i samfunnskritiske funksjoner og for økt trygghet i byer og tettsteder. Både naturbaserte og menneskeskapte uønskede hendelser må forebygges. Målet er å verne befolkningens liv og helse, og fremme livskvalitet.

Det er ikke mulig å forebygge all risiko i samfunnet. Derfor må både planmyndigheter, infrastrukturereiere og innbyggere vurdere hvilken risiko vi kan akseptere i beslutningene vi tar. Alle må vurdere hvilken beredskap en selv trenger for å ivareta egne interesser og eget ansvar i kriser. I

tillegg må alle aktører ta initiativ til nødvendig samvirke med andre for å redusere samlet risiko og ha god beredskap.

Eiere av infrastruktur for samfunnskritiske funksjoner som vannforsyning, kraft og IKT har et spesielt stort ansvar. Dette er funksjoner som er avgjørende for liv og helse samt offentlig og privat produksjon og tjenesteyting.

Kommunene har gjennom sivilbeskyttelsesloven et stort ansvar for befolkningens trygghet og sikkerhet. Kommunens helhetlige risiko- og sårbarhetsanalyse bør derfor være et sentralt kunnskapsgrunnlag for samfunnsplanleggingen. Kommunestyrene må også sikre gode risiko- og sårbarhetsvurderinger som beslutningsgrunnlag for sine arealplanvedtak.

Retningslinjer

66. Kommunen skal benytte sin helhetlige risiko- og sårbarhetsanalyse og utføre egne risiko- og sårbarhetsvurderinger av planlagt arealbruk i arbeidet med kommuneplan og arealplaner. Risiko som avdekkes, skal hensyntas og reduseres i planene og i oppfølging av planene.
67. Kommunen skal innarbeide risikoreducerende tiltak for overvannshåndtering i arealplaner, og i tiltakene ta hensyn til hele influensområdet.
68. Kommunene skal i sin plan- og enkeltsaksbehandling sikre drikkevannskildene for dagens og fremtidens behov. Arbeidet skal gjøres i dialog med nabokommuner.

Innspill til handlingsprogram

- Fylkeskommunen skal etablere nødvendig samarbeid med andre samfunnsaktører for å sikre en god transportberedskap ved større kriser. Å få nødvendige avklaringer fra statlige myndigheter om dimensjoneringsgrunnlaget for den regionale transportberedskapen bør være en del av arbeidet.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål		7	1	7	1, 11	8

Bærekraftsjekk

Forebygging av risiko og ulykker, og beredskap for krisehåndtering er viktig for helse og livskvalitet. Det er nødvendig for å få en robust infrastruktur, håndtere klimaendringer og å oppnå bærekraftige byer og lokalsamfunn.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 3, 6, 11, 13 og 17.

4.4 Personmobilitet

Personmobilitet handler om hvordan det legges til rette for at alle reiser kan gjennomføres på en trygg, enkel og effektiv måte. Mobilitet er avgjørende for at alle skal ha mulighet til reell deltakelse i samfunnet. Mobilitetstilbudet i fylket skal være klima- og miljøvennlig, helsefremmende og tilgjengelig. Det å gå, sykle, reise kollektivt, benytte nye mikromobilitetsløsninger og reise med privatbil skal utfylle hverandre i et helhetlig mobilitetstilbud. Mobilitetsløsninger som er enkle å forstå og bruke krever at hele reisekjeden utformes slik at passasjerer kan benytte seg av ulike typer

mobilitetstilbud på en effektiv og inkluderende måte. Det innebærer blant annet billettsystemer som er universelt utformet og enkle å bruke.

Bilen er nødvendig for flere reisende, men stor bilandel bidrar til store klimagassutslipp, miljø- og trafikksikkerhetsutfordringer, samt at det kan virke begrensende for mobiliteten for de av oss som ikke kan benytte bil. Videre er det også kostbart og arealkrevende å bygge, drifte og vedlikeholde infrastruktur som legger til rette for økt bilbruk.

Et hovedmål for mobilitetsplanleggingen er derfor å redusere bruk av personbil, og at veksten i persontransporten tas med kollektivtransport, sykkel og gange. Det innebærer betydelig reduksjon i bilbruk i de største byområdene, og målrettet arbeid for mindre bilandel i andre deler av fylket. I distriktene vil sykkel, gåing og kollektiv i større grad utgjøre et supplement til privatbil. I byer og større tettsteder kreves en kombinasjon av bilbegrensende tiltak og tilrettelegging av klimavennlige mobilitetstilbud.

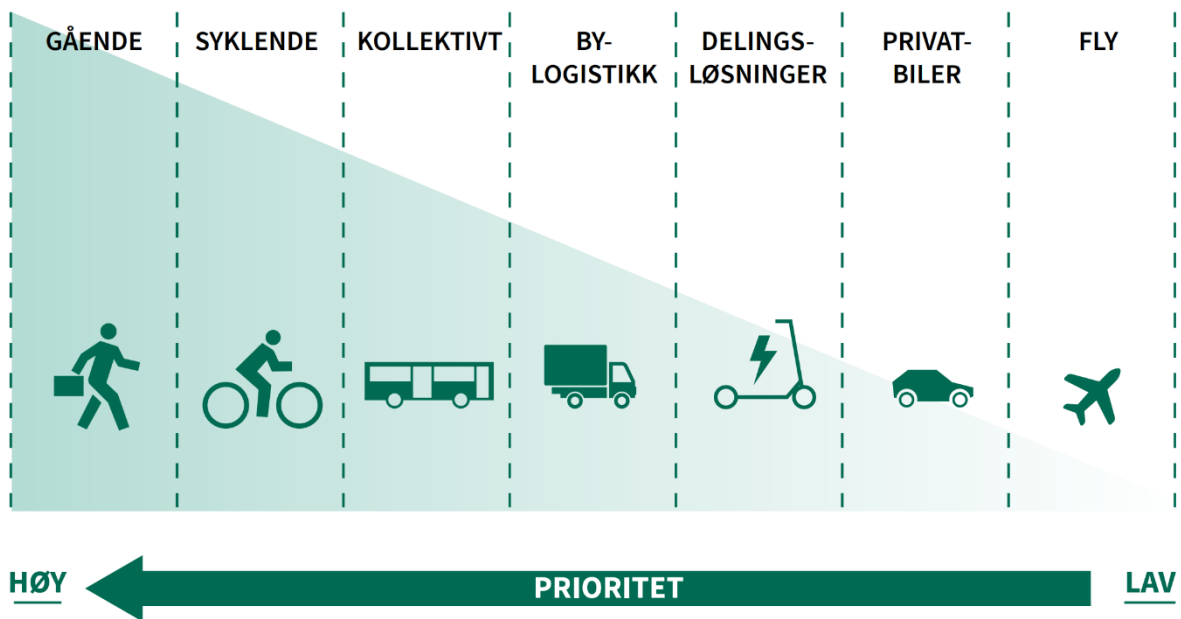
Personmobiliteten må planlegges i sammenheng med øvrig samfunnsutvikling, og ses i sammenheng med lokalisering av boliger, arbeidsplasser, handel, fritidstilbud og offentlige tjenestetilbud. Ved å konsentrere mange daglige reisemål i nærheten av hverandre, legges det til rette for mindre mobilitetsbehov. Dette bør understøttes av tiltak som fremmer sykling, gåing og kollektivtransport som attraktive reiseformer, både i bygder og byområder. Digitalisering, delingsbaserte mobilitetsløsninger, nye forretningsmodeller og ny teknologi kan være viktige supplement til «tradisjonelle» mobilitetsløsninger.

4.4.1 Mobilitetsløsninger

Strategi 23: Styrke prioriterte mobilitetsformer ved planlegging, utbygging og drift av infrastruktur

Strategien innebærer å:

- fremme helse og livskvalitet ved å prioritere gåing, sykling og kollektivtransport
- la ulike transportmidler supplere hverandre med brukervennlige overganger
- utvikle trafikksikre og universelt utformede reisekjeder
- drive kunnskapsbasert og målrettet trafikksikkerhetsarbeid gjennom formelt samarbeid mellom alle trafikksikkerhetsaktører
- legge til rette for verdiskaping og næringsutvikling uten økt klimagassutslipp
- styre investeringer og driftsmidler til prioriterte mobilitetsformer
- utnytte kapasiteten i transportsystemet fremfor å bygge nytt

Figur: **Prioriterte mobilitetsformer.** Figuren viser prioriteringsrekkefølge for ulike former for mobilitet. Viser at gåing, sykling, kollektivtrafikk bør prioriteres fremfor privatbiler og fly.

Hvorfor gjør vi dette?

Samfunnets valg av mobilitetsløsninger er avgjørende for å kunne nå målene om reduksjon i klimagassutslipp og mer fysisk aktivitet i hverdagen. Strategien viser til hvordan planmyndigheter og samferdselsaktører bør prioritere de ulike transportmidlene. Dette kan medføre omdisponering av veiareal og at veier i sentrums- og boområder går fra å være vei til å bli gate.

Når vi forflytter oss, bruker vi svært ofte flere transportmidler. Overgangene mellom ulike transportmidler bør være enkel, trygg og rask, slik at reisekjeden blir så sømløs som mulig. Blant annet vil det være viktig å sikre trygge parkeringsmuligheter der det er nødvendig, og se parkering i sammenheng med ulike typer delingsmobilitet.

Hele mobilitetssystemet må etterstrebe å være trafiksikkert, universelt utformet og sørge for fremkommelighet for alle reisende. Disse hensynene må prioriteres gjennomgående. Det vil gi bedre forutsetninger for verdiskaping, øke muligheten for aktiv samfunnsdeltakelse for alle og bygge opp under attraktiviteten til gåing, sykling og andre aktive transportformer.

Retningslinjer

69. Kommunen skal stille krav til mobilitetsutredninger ved plan- og byggesaker for etablering av større boligområder og/eller virksomheter.

Innspill til handlingsprogram

- Fylkeskommunen skal utarbeide en veileder for mobilitetsutredning. Mobilitetsutredningen bør vise:
  - Løsninger for gående, syklende, kollektivtransport, delingsmobilitet og biltransport, inkludert løsninger for parkering
  - Hvordan planforslaget kan sikre at hovedandelen av transportbehovet kan dekkes av kollektivtransport, delingsmobilitet, sykling og gåing

- Hvordan planen eller tiltaket følger opp regionale føringer, kommunens arealstrategi og mål om samlet reisemiddelfordeling.
- Samarbeid med transportmyndigheter for å gjennomgå retningslinjer og standarder for at trafikanthierarkiet i større grad benyttes i infrastrukturplanlegging.
- Videreutvikle dagens samhandlingsmodell for trafiksikkerhet til å omfatte sykling, gåing og delingsmobilitet.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	7, 12	9		1, 3	1, 4, 10	

Bærekraftsjekk

God infrastruktur for personmobilitet er nødvendig for å skape bærekraftige byer og lokalsamfunn. Bevisst prioritering av grønne mobilitetsformer vil bidra til mindre klimagassutslipp og bedre livskvalitet og helse.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 3, 9, 11, 13 og 17.

4.4.2 Gåing og sykling

Strategi 24: Legge til rette for gåing og sykling som førstevalg i byer og tettsteder

Strategien innebærer å:

- bidra til at tiltak på alle plannivå legger til rette for at persontransport i økende grad løses med å gå og sykle
- utvikle et sammenhengende tilbud for å gå og sykle i og rundt byer og tettsteder
- prioritere fremkommelighet hele året, trafiksikkerhet, attraktivitet og universell utforming
- omdisponere veiareal for å gi mer plass til sykling
- legge til rette for å gå og sykle inn mot skoler, kollektivtilbud, idrettsanlegg og nærturområder
- forsterke samarbeidet mellom stat, fylkeskommune, kommune og andre transportaktører om planlegging og bygging av sammenhengende nett for syklistene med god adkomst til kollektivsystemet

Hvorfor gjør vi dette?

Gåing og sykling er helsefremmende, miljøvennlig og billig. Folk i alle aldre går, og mange sykler også store deler av livet.

Tilgjengelighet for bil var lenge førende for planlegging, noe som har medført fremkommelighets- og miljøutfordringer og har gjort det lite attraktivt å gå eller sykle mange steder. Å legge mer til rette for gåing og sykling krever forholdsvis lite areal og bidrar til et trivelig og trygt nærmiljø.

Gåing og sykling er ikke et reelt alternativ til bilen alle steder, som eksempelvis i områder langt fra sentrum hvor det ikke er gang- eller sykkelvei. Derimot kan det å legge til rette for gåing og sykling i tettbygde deler av alle fylkets kommuner gi gode synergier for folkehelse og nærmiljø. Egne sykkelstrategier kan være et godt verktøy for å fremme sykling gjennom helhetlige planer som er tilpasset lokale behov.

Det bør være lett å velge gåing og sykling i hverdagen. En nøkkel for å få til dette er at de daglige målpunktene er i gang- eller sykkelavstand. Videre er omgivelsene, opplevelse av trygghet, komfort og fremkommelighet viktig når vi går og sykler. Gode snarveier og sammenhengende gang- og sykkelveier med god helårsdrift, vil fremme gåing og sykling. Å ha annet dekke på sykkelvei, for eksempel rød asfalt, øker trafikksikkerheten. Ekstra fokus på skolevei vil gi barn og unge gode vaner, samtidig som det vil øke trafikksikkerheten ved å redusere trafikken rundt skolene.

I de områdene som er mest belastet av kø og forurensning er det behov for ekstra innsats. Sammenhengende regionale sykkelveier med høy standard kan avlaste biltrafikk og bidra til flere lange sykkelreiser i sentrale områder. I tråd med forutsetningene til bypakker og byvekstavtaler skal gåing og sykling ta sin del av transporten.

Retningslinjer

70. Det bør utvikles sammenhengende gang- og sykkelnett i byer og tettsteder, med vekt på trafikksikkerhet, fremkommelighet, attraktivitet og universell utforming. Sykkelveier bør utformes slik at det tydelig skiller fra bilvei, og stier og snarveier bør sikres i arealplaner.

Innspill til handlingsprogram

- Fylkeskommunen tar initiativ til formelt samarbeid på tvers av forvaltningsnivå om planlegging for, og bygging av, sammenhengende hovedveinett for sykkel. Prioriteringer skal gjøres i fellesskap basert på potensiale for økt sykkelandel.
- Legge plan for bygging av manglende sykkelruter og nødvendige utbedringer langs riksveiruter og fylkesvei, i samarbeid med statlige og kommunale aktører. Sikre finansiering for gjennomføring i innspill til NTP og prioriteringer av fylkeskommunale og kommunale ressurser.
- Følge opp strategiske valg for utbygging av nasjonale ruter og kommunale hovedruter langs fylkesvei, gjennom fylkeskommunale planer og ved å stille rekkefølgekrav i forvaltning av kommunale vei- og plansaker.
- Etablere ordning for innsamling og lagring av data for sykkeltransport.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	1, 2, 7, 12			1, 3	1, 4, 10	

Bærekraftsjekk

Å sørge for at flere kan dekke sitt transportbehov ved gåing og sykling gir både bedre helse og reduserte klimagassutslipp. Byer og tettsteder har flest mennesker og kortest avstander – her er de beste mulighetene for økt gåing og sykling.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 3, 11, 13 og 17.

4.4.3 Kollektivtransport og delingsmobilitet

Strategi 25: Bidra til økt andel kollektivtransport og delingsmobilitet

Strategien innebærer å:

- videreutvikle kollektivtilbudet til et effektivt nettverk, med delingsmobilitet, sykling og gåing som supplerende elementer
- prioritere kollektivtransport i og mellom byer med regionale kollektivknutepunkt og i bybåndet
- øke andelen universelt utformet kollektivtransport
- samarbeide med transportaktører om utvikling av nye mobilitetsløsninger
- teste ut og legge til rette for ny teknologi innen mobilitet og bedre utnyttelse av eksisterende vei og personbiler
- sikre nødvendige arealer til bussanlegg og sjåførfasiliteter

Hvorfor gjør vi dette?

Kollektivtransport er offentlige transporttilbud som er sentralt for å legge til rette for samfunnsdeltakelse og at en stor andel av trafikken i fylket kan gjennomføres på en effektiv og klima- og miljøvennlig måte. Kollektivtransport skal være tilgjengelig for alle og lett å bruke. Kjøretøy, stasjoner, holdeplasser og løsninger for betaling og reiseinformasjon skal utformes på en forståelig og universelt utformet måte.

Jernbanen skal løse de lange reisene i regionen, mens bussene skal fylle ut der det mangler togtilbud, og sørge for det mer finmaskede kollektivnett. Kollektivtransporten har dårlig fremkommelighet flere steder, særlig gjelder det busstransport i rushtid. Bedre fremkommelighet vil øke kollektivandelen, og kan utbedres gjennom for eksempel å omdisponere veiareal eller ved å ta i bruk ny teknologi som aktiv signalstyring.

De fleste kollektivreisene i Viken-regionen blir gjennomført med flere ulike transportformer (Prosam, 2023). Det betyr at å legge til rette for gåing og sykling også vil være viktig for å få flere til å bruke kollektiv. Gjennom å utvikle og forbedre overganger mellom ulike transportmidler vil kollektivandelen kunne økes ytterligere. Oppfølging av strategi for knutepunkt i kapittel 1.3.2 er en viktig del av dette. Bedre samarbeid og koordinering mellom transportaktører legger til rette for mer bruk av ny teknologi, og mer effektiv utnyttelse av bilparken.

Et effektivt, klimavennlig og trafiksikkert kollektivsystem er også avhengig av areal til fylling/lading, vedlikehold av busser og fasiliteter for sjåførene. Det er derfor behov for å avklare lokalisering og arealbehov for bussanlegg i et regionalt perspektiv.

Ansvar for kollektivtransporten er delt mellom stat, fylkeskommune og kommunene. For mer effektive kollektivreiser må kollektivsystemet utvikles på en helhetlig måte, og ses i sammenheng med annen samfunnsutvikling.

Retningslinjer

71. Nødvendige arealer til bussanlegg og sjåførfasiliteter skal sikres i arealplaner på bakgrunn av avklaringer på regionalt nivå.

Innspill til handlingsprogram

- Fremtidig lokalisering av bussanlegg og sjåførfasiliteter skal avklares (del)regionalt.
- Samarbeide med transportaktører om utvikling av nye mobilitetsløsninger.
- Teste ut og legge til rette for ny teknologi innen delingsmobilitet og bedre utnyttelse av eksisterende vei og personbiler.
- Vurdere hvordan aktører og virkemidler kan samordnes bedre, for eksempel ved å innføre satsningen i et program, med mål om å sikre universell utforming i kollektivtransporten, og øke graden av universell utforming.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	7, 12	9		1, 3	1, 4, 10	

Bærekraftsjekk

Et godt utbygd og universelt utformet kollektivtilbud, og en økt andel delingsmobilitet bidrar til å stoppe klimaendringene. Dette krever god infrastruktur og innovasjon, og er en forutsetning for bærekraftige byer og lokalsamfunn.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 9, 11, 13 og 17.

4.4.4 Parkering

Strategi 26: Bidra til samordnet og stedstilpasset parkeringspolitikk som fremmer grønn mobilitet

Strategien innebærer å:

- legge prioriterte mobilitetsformer til grunn for parkeringspolitikk
- bruke parkeringspolitikk for å oppnå trivelige og trafikksikre byer og sentrumsområder
- redusere personbiltransport til eksisterende og nye arbeidsplasser i byer og tettsteder
- se parkeringstilbud og øvrige mobilitetsløsninger i sammenheng for å oppnå sammenhengende reisekjeder med stor andel grønn mobilitet
- avklare og innlemme felles prinsipper for parkeringstilbud for sykkel og bil ved stasjoner og holdeplasser i samarbeid med kommunale, regionale og statlige aktører
- bruke parkeringspolitikk for å fremme bedre utnyttelse av personbiler gjennom samkjøring og delingsmobilitet

Hvorfor gjør vi dette?

Parkeringspolitikk er et treffsikkert virkemiddel for å bruke bilparken mer effektivt og øke bruken av gange, sykkel og kollektivtransport. Tilgang på parkering påvirker daglige mobilitetsvalg, og berører både privatpersoner og virksomheter.

Ikke alle kan velge gåing, sykling eller kollektive løsninger. I distriktskommuner er avstander større og kollektivtilbudet dårligere, og flere vil være avhengig av å bruke bil i hverdagen. I tillegg må parkeringspolitikken hensynta de av oss som er forflyttingshemmede.

I sentrale og tettbebygde områder er tilgangen til kollektiv bedre, og sykling og gåing er et reelt alternativ for mange. Knapphet på arealer gjør også at det er et større behov for å prioritere mellom ulik arealbruk. Her bør bilparkering forbeholdes de som trenger det mest.

Det vil være hensiktsmessig at virkemidler innen parkering skiller mellom parkering ved knutepunkt i byer, og innfartsparkeringer eller parkering ved stasjoner utenfor de mest sentrale områdene. I byområder medfører biler miljøutfordringer, køer og ulemper for kollektivtransport. Derfor bør parkeringen her lokaliseres slik at transporten inn til knutepunktet i størst mulig grad dekkes av buss, delingsmobilitet, sykling og gåing. Innfartsparkeringer og parkering rundt enkelte stasjoner er viktig for å kunne skifte fra bil eller sykkel til kollektivtransport, og bidrar til økt andel kollektivreiser i fylket. Det er behov for en samordning mellom transportetater og arealmyndigheter, og det bør drøftes felles prinsipper på regionalt nivå for parkering rundt kollektivknutepunkt.

Samarbeid mellom områder som har lignende utfordringer kan bidra til en bedre forståelse av utfordringsbildet og et bedre kunnskapsgrunnlag, slik at parkeringspolitikken kan bidra til å nå mål innen mobilitet og samfunnsutvikling.

Retningslinjer

72. Kommunen skal utarbeide en helhetlig kommunal parkeringsstrategi som sikrer parkering for forflyttingshemmede, fremmer bruk av sykling, gåing, delingsmobilitet, kollektivtransport og effektiv bruk av personbil, samt bygger opp om by- og tettstedsstrukturen. Følgende dokumenter bør legges til grunn: [Helhetlig parkeringspolitikk i Tiltakskatalog for transport og miljø](#).

Innspill til handlingsprogram

- Samarbeid om parkeringspolitikk i kommuner med like utfordringer
- Fylkeskommunen tar initiativ til å etablere et samarbeid mellom Bane NOR, Sporveien, Statens vegvesen, kommuner og fylkeskommune (eventuelt private) for å samordne parkeringstilbud ved stasjoner og holdeplasser.
  - Partene utarbeider et kunnskapsgrunnlag om parkering ved stasjoner og holdeplasser (som også inkluderer økonomi). Kunnskapsgrunnlaget skal formidles ut i samfunnet.
  - Partene utarbeider regionale føringer for parkering ved stasjoner og holdeplasser. Føringer tar utgangspunkt i kapasitet på bilparkering i sammenheng med bruksmønster og hvor tilgjengelig stoppestedet er med andre transportmidler.
  - Partene bør vurdere betaling basert på faktisk bruk ved å gå bort fra månedsbetaling for å gjøre parkeringsplassene mer tilgjengelig for alle brukere.

Delmål

Denne strategien bidrar til å oppnå følgende delmål fra regional planstrategi:

Innsatsområde	1	2	3	4	5	6
Delmål	7, 12			1, 3	1, 3, 4, 10	

Bærekraftsjekk

En parkeringspolitikk basert på prioriterte mobilitetsformer, og som bidrar til redusert personbiltransport, kan gi reduksjon i klimagassutslippene. Parkering er ofte en dominerende del av et bybilde, en samordnet politikk vil bidra til mer bærekraftige og trivelige byer og lokalsamfunn.

Strategien bidrar primært til å nå bærekraftsmål: 11, 13 og 17.

5 Fra regional planstrategi til verktøy for bærekraftig utvikling

5.1 Om planprosessen

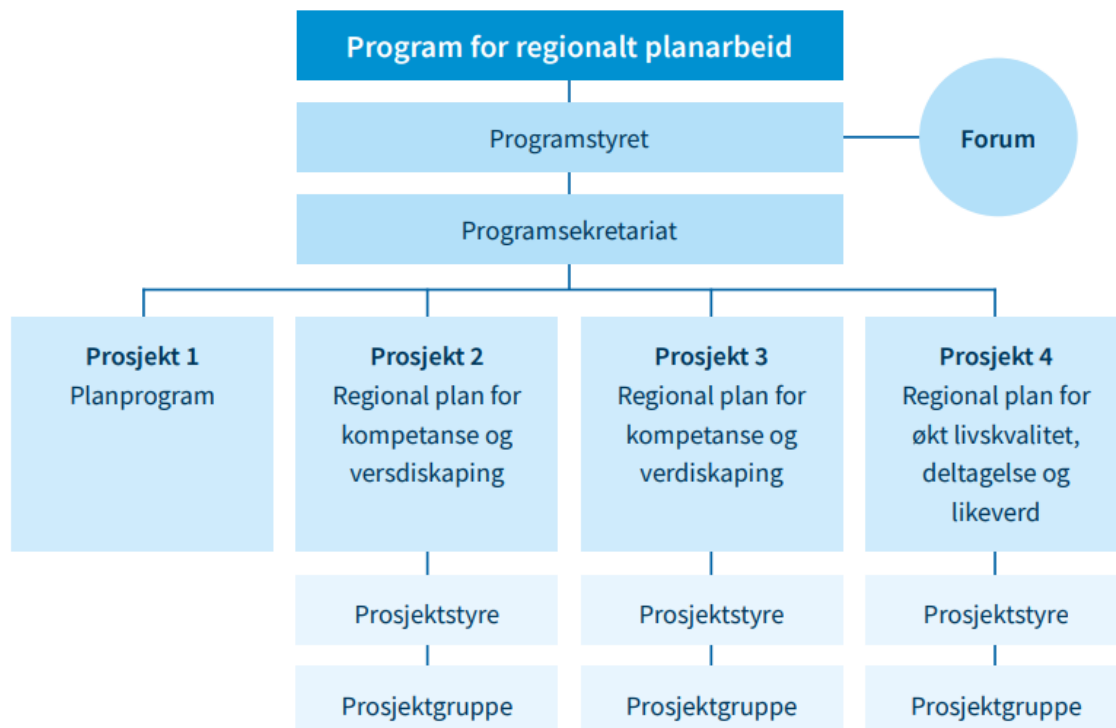
Det regionale plangrunnlaget er forankret i regional planstrategi for Viken 2020-2024 – Veien til et bærekraftig Viken. Regional planstrategi slo fast at det skulle utarbeides tre helhetlige regionale planer, som skulle bygge på og erstatte til sammen 26 regionale planer fra de tre tidligere fylkene. Regionale vannforvaltningsplaner og regionale fjellplaner vil fremdeles være gjeldende. Planprogrammet for de tre regionale planene ble vedtatt i desember 2021.

Forutsetningene for planarbeidet ble endret som følge av Fylkestingets vedtak om å søke deling av fylket i februar 2022. I mars 2022 besluttet Fylkestinget at planarbeidet ikke skal avsluttes med endelig planvedtak i Viken fylkesting, men resultere i et plangrunnlag som overleveres til de tre nye fylkene Østfold, Buskerud og Akershus. De nye fylkene kan etter opprettelsen 1. januar 2024 benytte plangrunnlaget i eget arbeid med regional planlegging og ferdigstille og sluttbehandle tre regionale planer.

5.1.1 Programorganisering

Planarbeidet har vært organisert som et program. Arbeidet har blitt ledet av et programstyre bestående av fylkesrådsleder og fylkesråd for plan, klima og miljø i Viken, tre ordførere fra Viken-kommuner, Statsforvalteren i Oslo og Viken, NHO, LO, Buskerud Innvandreråd, NMBU og Fremtiden i våre hender.

De tre plangrunnlagene ble organisert som tre prosjekter under programmet. De har blitt ledet av tre prosjektstyrer med representanter fra kommuner, akademia, frivillighet, lag- og organisasjoner og arbeidslivets parter.

Figur: Programorganisering av det regionale planarbeidet

5.1.2 Medvirkning

Det er gjennomført en rekke medvirkningsaktiviteter i alle faser av planprosessen. Medvirkning har vært avgjørende for å få viktig kunnskap om utfordringer og muligheter i hele regionen. Det har også vært viktig for å mobilisere og engasjere sentrale aktører som sitter med virkemidlene til å realisere innholdet i de regionale planene.

Medvirkningen har foregått i perioden desember 2021 til mars 2023. Det har vært et mål at medvirkningen oppleves som relevant for deltakerne, er tilpasset til deltakernes forutsetninger og behov, at den fanger opp mangfoldet i fylket og at viktige aktører har blitt involvert tidlig nok til å faktisk påvirke innhold i plangrunnlaget. Medvirkningsaktivitetene spenner fra større arrangementer, til mindre verksteder, drøftinger i medvirkningsorganene i Viken, medvirkning på etablerte arenaer og spørreundersøkelser.

Sentrale medvirkningsaktiviteter:

- Strategiske drøftinger: Det har blant annet blitt gjennomført to store strategiske forum med bred deltakelse fra kommuner, organisasjonsliv, næringsaktører og medvirkningsorganer, i tillegg til 12 regionvise møter med formannskapsmedlemmene i Viken.
- Faglige innspill: Kommunal og statlig administrasjon har blitt involvert i flere omganger, både gjennom større plantreff, invitasjoner til mindre verksteder og gjennom andre etablerte møteplasser.
- Innbyggere og medvirkningsorganer: Fylkeskommunens medvirkningsorganer fremmer særskilte interesser og er viktig talerør for grupper i samfunnet som fremmer andre perspektiver enn tradisjonelle politiske organer og sikrer representativitet til et bredere lag

av befolkningen. Både eldrerådet, flerkulturelt råd, ungdomsrådet og råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne har blitt involvert i flere omganger.

5.2 Virkningene av plangrunnlagene

5.2.1 Virkningen på delmål og innsatsområder i regional planstrategi

Alle strategiene bidrar til å nå ett eller flere av de 65 delmålene under de seks innsatsområdene som er beskrevet i regional planstrategi for Viken. Samlet bidrar strategiene til å nå alle delmålene.

Strategiene i de regionale plangrunnlagene treffer de seks innsatsområdene noe ulikt:

- Det regionale plangrunnlaget for økt livskvalitet, deltakelse og likeverd har den strategiske hovedvekten i innsatsområde 1 og 5 – livskvalitet, velferd og like muligheter, og helhetlig by- og stedsutvikling. Det gode livet er avhengig av det fysiske miljøet og omgivelsene våre.
- I det regionale plangrunnlaget for kompetanse og verdiskaping ligger den strategiske innsatsen og delmåloppnåelsen hovedsakelig på innsatsområde 2 og 4 – bærekraftig og rettferdig økonomisk system, og redusert klimagassutslipp og energiomsetning, samt på innsatsområde 1 - livskvalitet, velferd og like muligheter.
- Det regionale plangrunnlaget for areal og mobilitet har hovedvekt på innsatsområde 5, 6 og 1, som er helhetlig by- og stedsutvikling, miljø, økosystem og biologisk mangfold, samt livskvalitet, velferd og like muligheter. Det er også dette plangrunnlaget som i størst grad fanger opp innsatsområde 3 – bærekraftig arealbruk, matproduksjon og ernæring.

Dette viser at mange av regionens utfordringer må løses tverrfaglig med virkemidler fra flere fagområder og sektorer, og at dette er hensyntatt i utformingen av strategiene. Det er denne tverrfaglige bevisstheten som utgjør et nytt grep i plangrunnlagene, og som skal styrke arbeidet med å nå bærekraftsmålene.

5.2.2 Konsekvensvurdering og virkningen på FNs bærekraftsmål

Plan- og bygningsloven slår fast at regionale planer med retningslinjer eller rammer for framtidig utbygging, skal ha en særskilt vurdering av planens virkninger for miljø og samfunn. I henhold til planprogrammet og den tverrsektorielle tilnærmingen i alle tre plangrunnlagene, er det utført en konsekvensvurdering av samtlige strategier opp mot FNs 17 bærekraftsmål.

For alle strategiene i plangrunnlagene er det vurdert hvilke av FNs 17 bærekraftsmål strategien primært vil bidra til å nå. Dette er gjort ved en forenklet bruk av Viken fylkeskommunes bærekraftsjekk.

Under utarbeidelsen av strategiene er det gjennomført vurderinger av alternative strategier. Enkelte tema og strategier er drøftet mange ganger, både på ulike medvirkningsarenaer og i prosjekt- og programstyre. Ved drøfting av alternative strategier er det også gjort vurdering av alternativenes virking på FNs bærekraftsmål.

Alle strategiene har positiv virkning på arbeidet med å nå bærekraftsmål nr. 17 om samarbeid. Samarbeid er både mål og virkemiddel når regionens samfunnsaktører skal sette strategiene ut i livet.

Samlet sett vil strategiene i plangrunnlagene virke aktivt for å nå FNs bærekraftsmål om god helse og livskvalitet (nr. 3), reduksjon av klimaendringene (nr. 13) og bærekraftige byer og lokalsamfunn (nr. 11). Strategiernes direkte bidrag til å nå FNs mål om å utrydde fattigdom (nr. 1), likestilling mellom kjønnene (nr. 5) og fred, rettferdighet og velfungerende institusjoner (nr. 16) er vurdert som mer begrenset. Samlet sett innebærer strategiene en dreining av samfunnsutviklingen i en bærekraftig retning. For flere sentrale temaer foreslås strategier som vil bety en tydelig kursendring. Dette er nødvendig for å kunne nå de langsiktige utviklingsmålene.

Den tverrfaglige tilnærmingen og den parallelle utarbeidelsen av plangrunnlagene har gjort at målkonflikter er redusert og at ulike strategier innenfor de tre delene utfyller og forsterker hverandre.

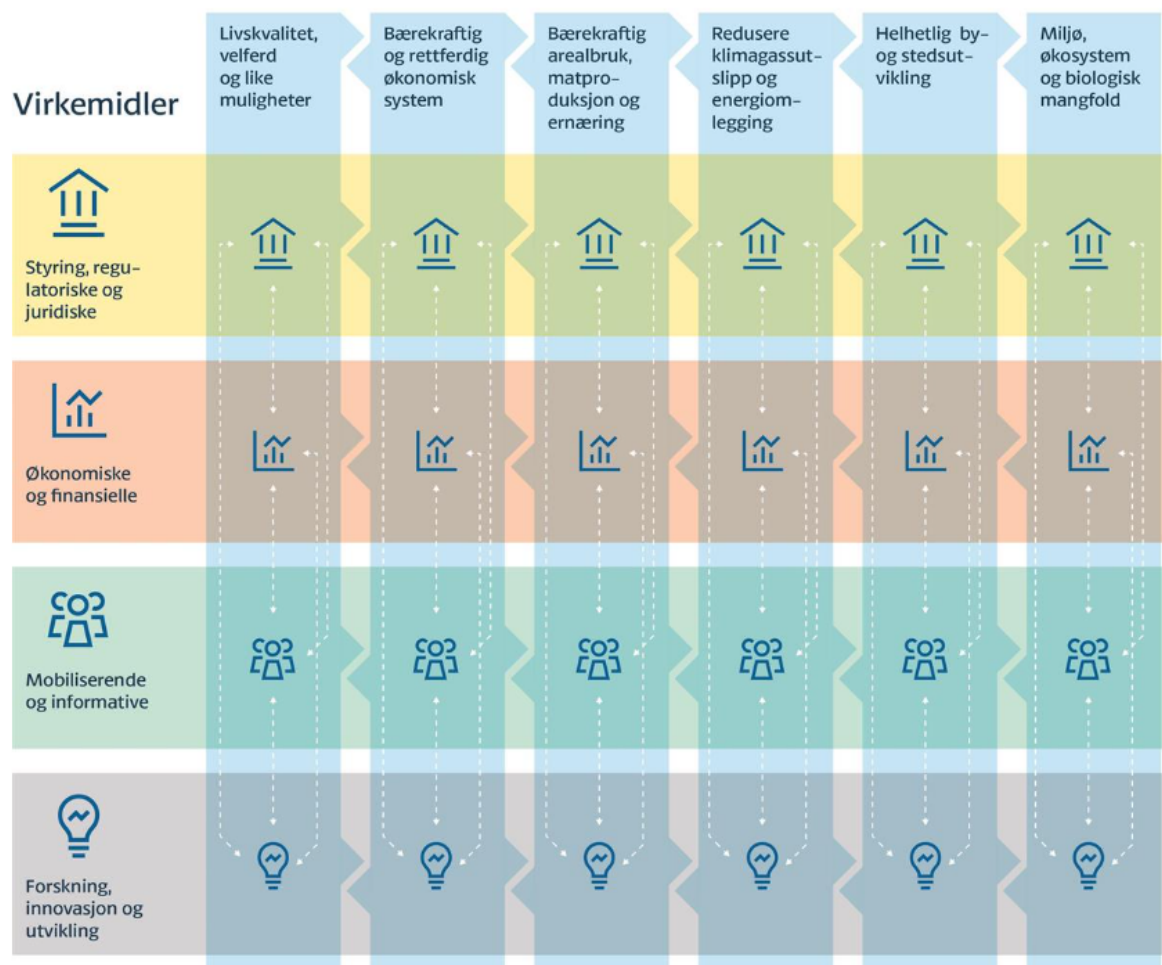
Oppfølgingen av strategiene i mer detaljert planlegging og konkrete tiltak, vil kunne innebære mål- og interessekonflikter. Strategier er utformet slik at de gir en tydelig bærekraftig retning og et godt prioriteringsgrunnlag i slike situasjoner. Interessene må veies og eventuelle målkonflikter løses av ansvarlige samfunnsaktører og myndigheter i de konkrete sakene de oppstår. Strategiene kan vektes forskjellig i ulike deler av regionen.

5.3 Hovedgrep fra regional planstrategi

5.3.1 Innsatsområder og virkemidler

Regional planstrategi skal redegjøre for viktige regionale utviklingstrekk og utfordringer, vurdere langsiktige utviklingsmuligheter og ta stilling til hvilke regionale planer som skal utarbeides. FNs ekspertrapport "The Future is Now" fra 2019 ble lagt til grunn for arbeidet med regional planstrategi for Viken. Rapporten introduserte en mer effektiv, fremtidsrettet og helhetlig tilnærming til å jobbe med bærekraftsmålene på.

Ekspert rapporten definerte seks tverrfaglige innsatsområder som skal stimulere til samarbeid på tvers av fagområder og forvaltningsnivåer – og ikke minst motvirke silotenking. Tilnærmingen understreker også viktigheten av å få våre samlede virkemidler til å rette seg mot felles mål.

Figur: Figuren viser seks innsatsområder og fire virkemiddelkategorier for bærekraftig utvikling. Originalfigur er utviklet til *Global Sustainable Development Report 2019: The Future is Now – Science for Achieving Sustainable Development*, (United Nations, New York, 2019). Oversatt og videreutviklet av Tank Design for Viken fylkeskommune.

For hvert av de seks innsatsområdene er det utarbeidet delmål for Viken.

Den helhetlige tilnærmingen fra regional planstrategi har vært førende for prosessen knyttet til både planprogram og plangrunnlag. Modellen fra FN har fungert som et rammeverk for planarbeidet og alle strategiene som er utarbeidet bidrar til å nå delmål innenfor innsatsområdene.

5.3.2 Tverrgående temaer

Regional planstrategi fastslår at samarbeid, klima og miljø, og folkehelse skal være tverrgående temaer. Dette understøtter modellen fra regional planstrategi, om å se flere temaer i sammenheng, skape synergier og motvirke silotenking.

I planprosessen har folkehelse, klima og miljø og samarbeid blitt behandlet gjennomgående, i arbeidet med plantemaene. Det har vært et mål at de tverrgående temaene skal være en integrert del av de tre planene. Dette er sikret gjennom felles kompetanseheving, felles arbeidsmetoder som sjekklister og tverrfaglig deltakelse i prosjekt- og referansegruppene.

5.4 Oversikt over alle delmål

1	Innsatsområde 1: Livskvalitet, velferd og like muligheter
1.1	I Viken opplever stadig flere av oss å ha god eller svært god helse.
1.2	I Viken har vi gode muligheter til å være i naturen og holde oss fysisk aktive hver dag.
1.3	I Viken er det mindre sosiale og økonomiske forskjeller mellom innbyggerne.
1.4	I Viken har alle tilgang til å oppleve og utøve kunst og kultur og å delta i idrett og frivillighet.
1.5	I Viken har kunst, kultur, idrett og frivillighet en tydelig rolle i samfunnsutviklingen.
1.6	I Viken er både fysiske og digitale møteplasser og tjenester universelt utformet, og alle har like muligheter til aktiv deltagelse i samfunnslivet.
1.7	I Viken har vi tilgang på miljøvennlige og arealeffektive mobilitetsløsninger som er enkle, funksjonelle og sikre, universelt utformede og bidrar til å oppfylle innbyggernes transportbehov.
1.8	I Viken har alle tilgang til relevant utdanningstilbud og kompetanseutvikling som svarer til den enkeltes, samfunnets og næringslivets behov.
1.9	I Viken har vi god integrering og et mangfold i befolkningen, som bidrar til et rikt og inkluderende samfunnsliv.
1.10	I Viken er det lagt til rette for økt livskvalitet, mestring og trivsel for alle, uansett bakgrunn og forutsetninger.
1.11	I Viken har vi inkluderende og gode bomiljøer med tilgang til friluftsområder og aktivitetsmuligheter tilpasset ulike aldersgrupper og funksjonsnivå.
1.12	I Viken vektlegger vi miljø og helsefremmende kvaliteter i utvikling av byer og steder.
1.13	I Viken tar vi vare på historie, og styrker gamle og nye tradisjoner og lokal identitet.
1.14	I Viken har vi ikke toleranse for undertrykkelse, vold, hets, mobbing, rasisme og diskriminering.
1.15	I Viken tilegner elever og studenter seg den kompetanse som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling.
1.16	Vi har likestilling mellom kjønn, og likelønn på alle områder.

1.17	I Viken skal det vektlegges god psykisk helse hos alle. Nullvisjon for selvmord er vedtatt og det er igangsatt arbeid på tvers av alle områder i fylket for å oppfylle visjonen.
2	Innsatsområde 2: Bærekraftig og rettferdig økonomisk system
2.1	I Viken er grønn omstilling, sirkulærøkonomi, nyskaping og entreprenørskap drivkrefter for bærekraftig utvikling.
2.2	I Viken vil alle fullføre videregående opplæring og tilegne seg kompetanse, ferdigheter og holdninger det er behov for i arbeidslivet.
2.3	I Viken har vi høyskoler, universiteter og forskningsmiljøer på høyt internasjonalt nivå. Vi har gode desentraliserte utdanningstilbud.
2.4	I Viken blir nye innbyggere raskt en del av felleskapet på skoler, fritidsaktiviteter og arbeidsplasser, og vi har et inkluderende og rettferdig arbeidsliv. I Viken har vi en heltidskultur.
2.5	I Viken har vi et bærekraftig og nasjonalt og internasjonalt konkurransedyktig næringsliv med høy verdiskaping og produktivitet i alle deler av fylket. Vi tiltrekker oss og tar vare på talentene våre.
2.6	I Viken har vi en bærekraftig reiselivs-, rekreasjons- og opplevelsesnæring.
2.7	I Viken har næringslivet og befolkningen god tilgang til digital infrastruktur.
2.8	I Viken skal vi synliggjøre og endre fordeling av goder.
2.9	I Viken brukes finansielle virkemidler målrettet for å oppnå bærekraftig utvikling.
2.10	I Viken verdsettes innovasjon, entreprenørskap og gründere som skaper nye arbeidsplasser for seg selv og andre.
2.11	I Viken motarbeides arbeidslivskriminalitet og det støttes opp under et organisert arbeidsliv.
3	Bærekraftig arealbruk, matproduksjon og ernæring
3.1	I Viken har vi sikre og bærekraftige forsyningskjeder, og god mat-, drikkevanns- og forsyningsikkerhet.
3.2	I Viken produserer, foredler og kjøper vi stadig mer av vår egen mat.
3.3	I Viken tar vi vare på naturen slik at vi unngår tap av biologisk mangfold på land og i vann. I Viken tar vi vare på natur slik at det biologiske mangfoldet på land og i vann styrkes.
3.4	Vikens landbruk, skogbruk, havbruk og næringsmiddelindustri er bærekraftig.

3.5	I Viken skal omdisponering av areal ikke gå på bekostning av matproduksjon, biologisk mangfold, friluftsområder eller karbonlagring. Vi har nullvisjon for nedbygging av matjord.
3.6	I Viken er forskning, innovasjon og teknologi drivere for en grønn omstilling i matproduksjonssystemet.
3.7	I Viken er matsvinn redusert i hele matproduksjonssystemet.
3.8	I Viken er andelen av befolkningen som har et variert, næringsrikt og sunt kosthold økt. I Viken har hele befolkningen god og reell tilgang til et variert, næringsrikt og sunt kosthold.
4	Redusert klimagassutslipp og energiomsetning
4.1	Viken er et lavutslippssamfunn uten fossile utslipp, der det ikke slippes ut mer klimagasser enn det tas opp gjennom karbonfangst og naturlige prosesser. Omleggingen skal skje på en rettferdig og sosialt inkluderende måte. Klimagassutslippene er kuttet med minst 80 prosent innen 2030 målt fra referanseåret 2016.
4.2	I Viken arbeider vi for økt produksjon og bruk av fornybar energi, energi- og ressurseffektivisering og økt opptak av klimagasser og lagring av karbon gjennom karbonfangst og naturlige prosesser. Vi skal ta hensyn til naturmangfold, matproduksjon, kulturminner og friluftsliv når vi produserer og transporterer energi.
4.3	I Viken har vi redusert transportbehovet og lagt om til grønn mobilitet. Vi har økt bruken av gange, sykkel og kollektivtransport og faset ut fossile drivstoff.
4.4	For å bidra til det globale lavutslippssamfunnet innen 2050, er Viken et foregangsfylke for sirkulærøkonomi, med gjenbruk, gjenvinning og miljøvennlig ressursutnyttelse.
4.5	I Viken er forbruket redusert og klimafotavtrykket på varer og tjenester er minsket.
4.6	I Viken tar vi i bruk nye og bærekraftige løsninger med lave karbonfotavtrykk i bygg, og når vi bygger ut infrastruktur.
4.7	I Viken tar samfunnsutviklingen hensyn til klimaendringer gjennom omstilling og klimatilpasning.
5	Helhetlig by- og stedsutvikling
5.1	I Viken har vi attraktive, helsefremmende og inkluderende lokalsamfunn og byer i hele fylket, med universelt utformede og trygge fysiske og digitale møteplasser.
5.2	I Viken utvikler vi som hovedregel nye arealer til bolig, næring og offentlige formål ved hjelp av fortetting og transformasjon, fremfor å ta nye arealer i bruk.

5.3	Viken skal utvikles gjennom en differensiert tilnærming tilpasset kommunenes egenart.
5.4	I Viken har vi kompakte byer og steder, der de fleste har mulighet til å komme til skole, arbeid, tjenester, handel og andre daglige aktiviteter ved hjelp av gange, sykkel eller kollektive transportløsninger.
5.5	I Viken har vi inkluderende og gode bomiljøer i by og bygd, der alle kan finne egnet bolig.
5.6	I Viken er kunst, kultur, tradisjoner, matproduksjon og kulturminner ressurser i steds- og næringsutvikling.
5.7	I Viken er kultur, idrett, friluftsliv og frivillighet, organisasjons- og næringsliv og engasjerte innbyggere viktige drivere i stedsutviklingen.
5.8	I Viken tar vi hensyn til kulturminner, aktivitets- og rekreasjonsarealer, naturressurser, matjord og biologisk mangfold i utbyggingsspørsmål.
5.9	I Viken tar vi vare på og utvikler blågrønne strukturer i byer og steder, og innbyggerne har tilgang på varierte friluftsområder og aktivitetsmuligheter, tilpasset ulike aldersgrupper og funksjonsnivå.
5.10	I Viken har vi ren luft og rent vann.
5.11	I Viken har vi god beredskap. Våre byer og bygder er godt rustet til å håndtere uønskede hendelser forårsaket av de pågående klimaendringene og andre nasjonale eller globale kriser.
6	Miljø, økosystem og biologisk mangfold
6.1	I Viken tar vi vare på marine ressurser og biologisk mangfold.
6.2	I Viken forvalter vi våre naturressurser på en bærekraftig måte.
6.3	I Viken hindrer vi spredningen av fremmede arter.
6.4	I Viken har vi god kunnskap om vår natur og vårt biologiske mangfold og styrker vekst- og levetilstand for sårbare arter.
6.5	I Viken skal verdiskaping og næringsutvikling skje innenfor planetens tålegrenser.
6.6	I Viken produserer og forbruker vi varer og tjenester innenfor planetens tålegrenser.
6.7	I Viken tar vi vare på viktige kulturlandskap, landbruksområder, naturområder, leveområder for dyr og planter og friluftsområder i vår utvikling. Omdisponeringen av disse områdene er kraftig redusert.
6.8	I Viken har alle tilgang på rent drikke- og badevann, og vi har god miljøtilstand i vann, hav og vassdrag.
6.9	I Viken skal avfallsmengden reduseres og gjenvinningsgraden økes.

6.10	I Viken stopper vi nedbygging av strandsonen rundt Oslofjorden. Vi sikrer alles tilgang til sjø og vann, og allemannsretten holdes i hevd.
6.11	Vi har stor bevissthet rundt hyttebygging, særlig i områder med verdifulle naturtyper og beiteområder.

5.5 Begrepsliste

Aktivitets- og redegjørelsesplikten

Arbeidsgivere og offentlige myndigheter skal etter Ligestillings- og diskrimineringsloven jobbe aktivt målrettet og planmessig for å fremme likestilling og hindre diskriminering. Et steg i arbeidet er aktivitets- og redegjørelsesplikten. Alle arbeidsgivere i Norge har en generell plikt til å arbeide aktivt, målrettet og planmessig for å fremme likestilling og hindre diskriminering. Noen virksomheter (i hovedsak offentlig sektor og bedrifter med flere enn 50 ansatte) er i tillegg forpliktet til å redegjøre for sitt arbeid og jobbe etter en konkretisert arbeidsmetode.

Alternative energibærere

Energiresurser som er lett tilgjengelig for distribusjon og eller sluttbruk kalles ofte for energibærere. Eksempler på energibærere er elektrisitet, olje, gass, varmebærere (vann/damp) og foredlet biobrensel som ved og pellets. Siden strøm er den viktigste energibæreren i Norge bruker vi «alternative energibærere» for andre måter å transportere energi. Dette inkluderer fjernvarme, biogass, hydrogen, og så videre.

Arbeidsstyrken

Arbeidsstyrken er i offentlig arbeidsmarkedsstatistikk summen av de som er registrert som sysselsatte og helt arbeidsledige. Det vil si alle personer som tilbyr arbeidskraften sin på arbeidsmarkedet.

Bioøkonomien

Med bioøkonomien mener vi kunnskapsbasert produksjon og bruk av biologiske ressurser, prosesser og metoder for å levere varer og tjenester på en bærekraftig måte i alle økonomiske sektorer. Bioøkonomien og sirkulære forretningsmodeller er en del av det grønne skiftet.

Butikkareal

Butikkareal skal forstås som det arealet der kundene kan bevege seg, se varer og bli ekspedert. Lager, ansattes fasiliteter, avfallshåndtering m.m. regnes ikke med til butikkarealet.

Bylogistikk

Bylogistikk er transport og forflytning av varer, utstyr og avfall i et byområde. Det kan både være forflytning til og fra byen, gjennom byen eller innad i byen. Tjenestene kjennetegnes av mange korte turer knyttet til distribusjon, innhenting, sortering og levering av varer.

Tjenestesektorene, grossister, butikker og handelsindustri skaper betydelig godstransport i byområder.

Delingsmobilitet

Delingsmobilitet innebærer transportmidler som er delt av mange personer. Eksempler på delingsmobilitet kan være delesykler, elsparkesykler, delebiler med mer.

Det grønne skiftet

Det grønne skiftet er et samlebegrep som omfatter alle endringer av økonomien som kan føre til

høyere ressursproduktivitet og lavere klimagassutslipp. Sirkulære forretningsmodeller bygger blant annet på økt gjenvinning og gjenbruk av innsatsfaktorer, på produktlivsforlengelse og bruk av delingsplattformer for å motvirke en «bruk og kast-mentalitet» i framstillingen av nye varer og tjenester.

Diskriminering

Med diskriminering menes direkte eller indirekte forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, nedsatt funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder eller kombinasjoner av disse grunnlagene. Slik diskriminering er forbudt etter likestillings- og diskrimineringsloven.

Fagskole

En fagskole tilbyr høyere yrkesfaglig utdanning (HYU) som ligger på nivå overvideregående opplæring. Utdanningen gir kompetanse som kan tas i bruk direkte i arbeidslivet. Utdanningen er en kort, yrkesrettet utdanning som vanligvis varer fra et halvt til to år (heltid). Mange av utdanningene er imidlertid tilrettelagt for deltid og andre fleksible ordninger. Utdanningen er ofte tilrettelagt slik at den kan tas mens man står i jobb. Det finnes både offentlige og private fagskoler.

FNs konvensjon for personer med funksjonsnedsettelse (CRPD)

FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) skal blant annet sikre at kommuner og fylkeskommuner bidrar til at personer med funksjonsnedsettelse får oppfylt sine menneskerettigheter. Bakgrunnen for konvensjonen er en erkjennelse av at mennesker med funksjonsnedsettelse ikke får ivaretatt sine menneskerettigheter på lik linje med andre. Den skal sikre likestilt respekt for gjeldende sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter.

Universell utforming bidrar til deltakelse i samfunnet, og bidrar til å oppfylle og ivareta konvensjonen. Omgivelsene kan stille store krav til mobilitet, oppfatning, orienteringsevne, syn, hørsel, leseferdigheter og kompetanse på ulike områder. Universell utforming er en strategi som bidrar til at samfunnet utformes slik at alle kan delta uten behov for tilpassing eller tilrettelegging.

Folkehelse

Folkehelse defineres som befolkningens helsetilstand og hvordan helsen fordeler seg i befolkningen.

Fullføringsreformen

Gir voksne en utvidet rett til å fullføre – sammen med en rett til rekvalifisering og rett til læreplass eller et likeverdig tilbud.

Grønn vekst: Grønn vekst" refererer til økonomisk vekst som tar hensyn til miljømessige utfordringer og søker å oppnå bærekraftig utvikling. Begrepet "grønn" refererer til miljøhensyn, mens "vekst" betyr økonomisk vekst. Konseptet om grønn vekst tar sikte på å finne en balanse mellom økonomisk vekst og miljøvern, ved å stimulere økonomisk utvikling gjennom bruk av miljøvennlige teknologier og praksiser, samtidig som man reduserer utslipp og miljøødeleggelse. Målet er å skape et mer bærekraftig samfunn, hvor økonomisk vekst ikke skjer på bekostning av miljøet.

Handel

Handel brukes her om detaljhandel, dvs. handel der kunden er husholdninger som handler til eget bruk.

Høyere yrkesfaglig utdanning (HYU)

Se definisjon under «Fagskole». Utdanningen ligger over videregående opplæring. For å komme inn på høyere yrkesfaglig utdanning må man ha bestått videregående opplæring eller

ha tilsvarende realkompetanse. Både fagbrev, svennebrev og generell studiekompetanse kan gi adgang til å studere på en fagskole. Utdanningen gir studiepoeng, på lik linje med universitetene. Det er likevel ikke en automatisk kompatibilitet mellom studiepoeng tatt på fagskole og studiepoeng tatt på høgskole og universitet. Det er fortsatt opp til høgskolen eller universitetet å vurdere om den høyere yrkesfaglige utdanningen kan godkjennes f.eks. i en universitetsgrad.

Inkludering

Inkludering innebærer å høre til og ha en plass i et fellesskap. "Inkluderingspolitikken handler om at alle som bor i Norge skal ha like muligheter og plikter til å bidra og til å delta i fellesskapet, og hvordan samfunnet bør organiseres for å oppnå dette". (NOU 2011: 14).

Innvandrere

En innvandrere er en person som er født i utlandet (og har to foreldre som er født i utlandet) og som har flyttet til Norge fra et annet land.

Innvandrerbakgrunn

Personer med innvandrerbakgrunn dekker både innvandrere og norskfødte med to utenlandskfødte foreldre.

Integrering

Integrering innebærer en gjensidig tilpasning mellom innvandrere og etablerte befolkningsgrupper, mellom samfunnets flertall og mindretall. På kort sikt handler integreringsprosessen om at samfunnet legger til rette slik at innvandrere kan tilegne seg nødvendige ferdigheter og greie seg selv. Alle skal ha samme rettigheter og plikter i fellesskapet. På lang sikt omhandler målene like muligheter: Integrering handler konkret om kvalifisering, utdanning, arbeid, levekår og sosial mobilitet; innflytelse i demokratiske prosesser; deltakelse og tilhørighet i sivilsamfunnet; respekt for forskjeller og lojalitet til felles verdier. Indikatorer på god integrering er av myndighetene definert som deltakelse i frivillighet, arbeid og utdanning.

Industriell symbiose

Industriell symbiose er en strategi for å oppnå sirkulær økonomi ved at virksomheter innenfor et avgrenset område samarbeider om bruk av ressurser som energi, materialer, vann og/eller restprodukter.

Innovasjonssystem

Et innovasjonssystem omfatter i prinsippet alle faktorer og aktører som påvirker og driver innovasjon og innovasjonsprosesser, og hvordan disse samspiller. Innovasjonssystemer kan forekomme på både nasjonalt og regionalt nivå.

Knutepunkt

Et knutepunkt kan ha ulik funksjon avhengig av beliggenhet og størrelse. De skal imøtekomme en rekke behov, der det tradisjonelt først og fremst skal være effektive steder for bytte av transportmiddel for daglige reisende, og det er lagt til rette for bytte mellom kollektive transportmidler. I dag ser man gjerne også at det kan være steder med overgang fra en transportform til en annen, for eksempel fra bil/sykkel over til kollektivtransport.

Statens vegvesen har definert knutepunkt som «steder i kollektivnettet der kollektivlinjer krysser eller tangerer hverandre. Knutepunktets funksjon er å binde kollektivnettet sammen til et nettverk slik at den reisende ved hjelp av tilrettelagt omstigning/bytte kan nå sitt bestemmelsessted».

Videre er knutepunkt delt inn i fire nivå:

1. Nasjonale knutepunkt – Her kan man reise både lokalt, regionalt og til andre landsdeler i Norge. Noen nasjonale knutepunkt har internasjonale reisemål. De fleste flyplasser, enkelte havner og større jernbanestasjoner er nasjonale knutepunkt.
2. Regionale knutepunkt – Kan reise lokalt og regionalt i betydningen i og til de nærmeste fylkene/regionene. I et regionalt knutepunkt møtes vanligvis flere ulike typer reisemiddel, men rene bussknutepunkt kan også ha regional karakter. Et regionalt knutepunkt kan også være et eget målpunkt, med handel- og servicevirksomhet.
3. Lokale knutepunkt er steder hvorfra man kan reise lokalt innen samme kommune og/eller samme fylke/region. Et lokalt knutepunkt kan også være et eget målpunkt med handel og servicevirksomhet i mindre skala enn i et regionalt knutepunkt.
4. Mindre knutepunkt er der det er tilrettelagt for omstigning, altså en holdeplass der det er lagt til rette for overgang mellom to eller flere transportmidler.

Kompetanse

I denne sammenheng er kompetanse å anse som kunnskaper, ferdigheter og holdninger som oppnås på mange læringsarenaer, i arbeidslivet så vel som i utdanningen, og anvendes til å mestre utfordringer og løse oppgaver i arbeids- og næringsliv, i livet generelt, og i kjente og ukjente sammenhenger.

Kompetanseutvikling

Fungerer som en samlebetegnelse for all læring inkludert ikke formell opplæring, videreutdanning og læringsintensivt arbeid.

Kulturminner

Alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Kulturmiljøer

Kulturmiljøer forstås som områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Likestilling

Med likestilling menes likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling handler om at mennesker skal ha samme muligheter, rettigheter og plikter, uavhengig av etnisitet, kjønn, funksjonsevne, religion, alder og seksuell orientering.

Mangfold

Det finnes en rekke ulike definisjoner av mangfold, og begrepet tolkes ofte veldig forskjellig. Mangfold kan derfor sies å være kontekstavhengig. Mangfold består av både synlige og usynlige kjennetegn. De synlige, retter seg mot etnisk bakgrunn, hudfarge, alder, vekt og funksjonshemming. Videre er kjønn eller transkjønnet også synlige, hvorav sistnevnte kan være noe man ikke alltid kan se. Usynlige karakteristika vedrører en persons personlighet, interesser, verdier og holdninger. Disse kan også være relatert til religion og seksuell legning. Hva slags type utdanning(er) og hvor man har gått på skole, samt hva slags arbeidserfaring man innehar, er også mangfold man ikke kan se.

Mangfoldskompetanse

Mangfoldskompetanse handler om å ha erfaringer, kunnskap og bevissthet om at det finnes forskjeller blant annet i tenkemåter, kulturer, fysiske forutsetninger, livssituasjon og verdier. Videre handler det om å forstå hvordan mangfold bidrar til å utløse andre løsninger enn i en mer homogen gruppe.

Missions

Missions, eller spissede samfunnsoppdrag, er blitt et begrep i internasjonal forsknings- og innovasjonspolitik og har sitt utspring i EU-kommisjonen. Formålet er at store samfunnsutfordringer skal møtes med ambisiøse og konkrete løsninger, og håndteres på en kraftigere og raskere måte. Samfunnsoppdragene skal mobilisere og engasjere nasjonale, regionale og lokale myndigheter, forskere, næringsliv og kapital, samt lokalsamfunn og innbyggere.

Nedsatt funksjonsevne

Nedsatt funksjonsevne innebærer tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller flere, eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. Mennesker med nedsatt funksjonsevne er en svært sammensatt gruppe med ulike utfordringer.

Forståelsen av nedsatt funksjonsevne som vi legger til grunn i dette dokumentet er relasjonell, hvor vi ser funksjonshemming som noe som oppstår fordi det er et misforhold mellom en persons forutsetninger og omgivelsenes utforming eller krav til funksjon. Det innebærer at det er opp til samfunnet å jobbe for å legge bedre til rette slik at omgivelsene ikke skaper barrierer for noen.

Rasisme

Rasisme er i smal betydning oppfatninger, holdninger eller handlinger som deler mennesker inn i påståtte «raser» hvor noen hevdes å være mer verdifulle enn andre. I dag brukes begrepet rasisme også i vid betydning om flere former for etnisk diskriminering som ikke nødvendigvis bygger på forestillingen om «menneskeraser», men som også skjer på basis av andre kjennetegn som nasjonalitet, utseende, kultur eller religion.

Realkompetanse

Det man har lært seg gjennom formell utdanning, lønnet eller ulønnet arbeid, organisasjonsarbeid eller fritidsaktiviteter og annet som kommer i tillegg til den kompetansen som er dokumentert gjennom grunnutdanningen.

Realkompetansevurdering

I en realkompetansevurdering måles realkompetansen opp mot fastsatte kriterier, for eksempel et kompetansemål i en læreplan/studieplan eller kompetansekriterier i et arbeidsforhold. Realkompetansevurdering i utdanningssystemet handler om å vurdere den enkeltes kompetanse opp mot kriterier fastsatt i gjeldende læreplan/studieplan. Realkompetansevurdering kan gi grunnlag for opptak til eller avkortning av studier. Innenfor det formelle utdanningssystemet utføres realkompetansevurdering av kommuner, fylkeskommuner, fagskoler, universiteter og høyskoler.

Rekvalifiseringsrett

Rettighet som gir alle med fullført studie- eller yrkeskompetanse rett til å ta en ny yrkeskompetanse.

Sirkulær økonomi

Sirkulær økonomi er en økonomisk modell som er designet for å minimalisere avfall og utnytte ressurser på en mer effektiv måte. Denne modellen er basert på prinsippet om å lukke kretsløpet, hvor materialer og produkter brukes, gjenbrukes og resirkuleres så mye som mulig.

I en sirkulær økonomi fokuserer man på å designe produkter og systemer som er langvarige, kan repareres og gjenvinnes, og som ikke produserer avfall. Når produkter når slutten av sin livssyklus, bør de kunne gjenvinnes og brukes til å lage nye produkter eller materialer. På denne måten kan vi redusere avhengigheten av naturressurser og minimere avfall og forurensning.

Sirkulær økonomi krever samarbeid mellom ulike sektorer og aktører, inkludert produsenter, forbrukere, myndigheter og avfallshåndteringsbedrifter. Målet er å skape en mer bærekraftig økonomi som tar hensyn til miljøet og samfunnet.

Sivilsamfunn

Sivilsamfunn er en samlebetegnelse på de delene av samfunnet som består av frivillige organisasjoner, grupper og individer, som kommer sammen for å fremme en sak eller løse en oppgave i fellesskap på frivillig grunnlag. Alternativt navn er «frivillig sektor».

Sosialt entreprenørskap

Med sosialt entreprenørskap menes virksomheter som bidrar med nyskapende løsninger på et sosialt problem og drives av de sosiale resultatene.

Sumvirkning

Kalles også samlet belastning eller kumulative effekter. Sumvirkning innebærer at påvirkningen et tiltak, inngrep eller en aktivitet har på økosystemet, må vurderes ut fra den samlede belastningen som økosystemet blir utsatt for.

Technology Transfer Office (TTO)

En TTO er en enhet ved et universitet, forskningsinstitutt eller annen forskningsorganisasjon som arbeider med å kommersialisere teknologi og forskning. Dette kan innebære å patentere teknologi, inngå lisensavtaler med bedrifter, og bistå med å starte opp og utvikle nye selskaper basert på forskning og teknolog.

Totalforsvaret

Totalforsvaret er en fellesbetegnelse for det militære forsvaret og den sivile beredskapen i Norge. Begrepet omfatter gjensidig støtte og samarbeid mellom sivil og militær side for å forebygge, planlegge for, og håndtere kriser i fred, sikkerhetspolitiske kriser, væpnet konflikt og krig.

Universell utforming

Innen kommunal og regional planlegging er universell utforming et grunnleggende prinsipp som skal ivaretas for å sikre viktige verdier og oppnå målsetninger innen likestilling, like muligheter, sosial bærekraft og trygge funksjonelle omgivelser.

Universell utforming innebærer at omgivelser, produkter, programmer og tjenester utformes på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig (CRPD). Universell utforming er definert som juridisk norm i Likestillings- og diskrimineringsloven: Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, inkludert informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse.

Hensikten med universell utforming er å fremme like muligheter for deltakelse, ved å gi rom for et større menneskelig mangfold. Universell utforming er en samfunnskvalitet som bidrar til bedre og mer brukbare omgivelser for barn, voksne og eldre - i hele livsløpet. Alle kan oppleve redusert funksjonsevne, enten situasjonsbetinget, midlertidig eller permanent. Universell utforming av for eksempel arbeidsplasser, skoler, boligmiljø, kulturtilbud eller friluftsområder bidrar til at alle kan delta på en likeverdig måte. Konkrete eksempler på universell utforming kan være trinnfri adkomst til transportmidler eller bygninger eller teksting av filmer. Universell utforming handler om å bygge ned samfunnsskapt barrierer, og hindre at nye skapes.

Utenforskap

Med utenforskap menes utfordringen med at innbyggere har manglende tilknytning til samfunnet. Å

være utenfor arbeidslivet, et utdanningsløp eller det øvrige samfunnslivet er sentrale eksempler på utenforskap. Det kan begrense den enkeltes mulighet til å delta i samfunnet på lik linje med andre. Utenforskap er en sammensatt utfordring, og en aktør kan ikke løse den alene. Løsningene må finnes på tvers av forvaltningsnivåer, sektorer og fagområder.

Utvidet strandsone

Utvidet strandsonen er en utvidelse av 100-metersbeltet langs sjø der det bør være ekstra oppmerksomhet på å ivareta allmenne interesser og allmennhetens tilgang til strandsonen. Begrepet tar utgangspunkt i «funksjonell strandsone» - en sone der et landområde er i et innbyrdes samspill med sjøen, både økologisk, topografisk og/eller bruksmessig. En slik utvidelse fastsettes i kommuneplanens arealdel.

Velkomstpakker

I NOU-en «Mellom mobilitet og migrasjon» trekkes det fram mange gode muligheter for velkomstpakker for arbeidsinnvandrere. Både flere SUA-kontor i områder med høy arbeidsinnvandring og lav arbeidsledighet, og videre koordinerte pakker med informasjon om fylkeskommunale virkemidler (herunder særlig karriereveiledning, norskopplæring og videreutdanning), og videre informasjon om arbeidsliv og rettigheter.

Arbeidsinnvandrerrutvalget foreslår at fylkeskommunen får en koordinerende rolle i arbeidet med velkomstpakker for arbeidsinnvandrere. Dette må hensyntas i plangrunnlaget.

Økosystemtjenester

Økosystemtjenester refererer til de fordelene mennesker får fra økosystemer, enten direkte eller indirekte. Dette inkluderer tjenester som forsyner oss med mat, vann og luftkvalitet, og gir habitat for planter og dyr, samt tjenester som regulerer klima, pollinering og avfallsbehandling. Økosystemtjenester er avgjørende for menneskelig overlevelse og trivsel, og økosystemer gir disse tjenestene gratis, uten kostnad for oss. Økosystemtjenester kalles også naturgoder.

5.6 Referanseliste

Arnesen, T. med flere (2022). Næringsklynger i Oslo og Viken. Verktøy for grønn omstilling, kommersialisering og eksport? Menon-publikasjon nr. 78/2022. Rapport utarbeidet på oppdrag av Oslo kommune og Viken fylkeskommune. [Næringsklynger i Oslo og Viken](#)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2023a). Levekårsstatus for personer med nedsatt funksjonsevne. [Levekårsstatus for personer med nedsatt funksjonsevne \(bufdir.no\)](#)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2023b). Sysselsetting for personer med nedsatt funksjonsevne. [Sysselsetting for personer med nedsatt funksjonsevne \(bufdir.no\)](#)

Barstad, A. (2021). Er innvandrere utsatt for ensomhet og sosial eksklusjon? SSB ANALYSE 2021/04 [Er innvandrere utsatt for ensomhet og sosial eksklusjon? - SSB](#)

Bekken, F. V., & Strøm, F. (2022). Kulturbruk blant personer med innvandrerbakgrunn 2021. Statistisk sentralbyrå. [Kulturbruk blant personer med innvandrerbakgrunn \(ssb.no\)](#)

Bufdir (2023). Fattigdom - veileder om arbeid for barn som lever i fattige familier. [Fattigdom - veileder om arbeid for barn som lever i fattige familier | Bufdir](#)

Departementene (2020). Sammen om aktive liv. Handlingsplan for fysisk aktivitet 2020-2029. Helse- og omsorgsdepartementet.

Erraia, J. med flere (2022). Mulighetsrommet for Vikens næringsliv i etterkant av korona. Menon-publikasjon nr. 5-2022. Rapport utarbeidet av Menon Economics AS på oppdrag av Viken fylkeskommune. [Næringsutvikling i Viken etter covid](#)

Europakommisjonen (2015). European Cluster Collaboration Platform. [Homepage | European Cluster Collaboration Platform](#)

Folkehelseavdelingen i Viken (2022). Livskvalitet i Viken. Viken fylkeskommune. www.viken.no.

Folkehelseinstituttet (2020). Livskvalitet i Norge 2019. FHI.

Folkehelseinstituttet (2022). Fysisk aktivitet i Norge. www.fhi.no: [Fysisk aktivitet - Folkehelse rapporten - FHI](#)

Folkehelseinstituttet (2022b). Folkehelseundersøkelsen i Viken 2021: Fremgangsmåte og utvalgte resultater. [Folkehelseundersøkelsen i Viken 2021](#)

Frivillighet Norge (2019). Seniorer i frivilligheten er folkehelse. www.frivillighetnorge.no: [Seniorer i frivilligheten er folkehelse | Frivillighet Norge](#)

Frivillighet Norge (2023). Frivillighet Norge. Frivillighetsbarometeret: [Frivillighetsbarometer 2022 | Frivillighet Norge](#)

Hesledirektoratet (2021). Sektorrapport om folkehelse 2021. [Hesledirektoratets sektorrapport om folkehelse 2021](#)

H.E. Normann med flere (2023). Kompetanse for grønn omstilling: en gjennomgang av forskningslitteratur og arbeidslivets kompetansebehov knyttet til miljø- og klimautfordringer. NIFU-rapport nr. 2023/5. Oslo: Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.

Klima- og miljødepartementet, mars 2021, Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv: [Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv \(regjeringen.no\)](#)

Kulturlova. (2007) Lov om offentlege styresmakters ansvar for kulturverksemd(LOV-2007-06-29-89). Lovdata. [Lov om offentlege styresmakters ansvar for kulturverksemd \(kulturlova\) - Lovdata](#)

Meld. St. 15 (2017-2018). Leve hele livet — En kvalitetsreform for eldre. Helse- og omsorgsdepartementet. [Stortingsmelding - Leve hele livet](#)

NAV (2023a). Omverdensanalyse 2023-2035. Samfunnstrender og konsekvenser for NAV. NAV rapport nr. 4/2023. [NAVs omverdensanalyse 2023-2035](#)

NAV (2023b, c). Hovedtall om arbeidsmarkedet i b) Vest-viken og c) Øst-viken. Månedlige hovedtall tilgjengelige på <https://www.nav.no/no/lokalt/vest-viken> og <https://www.nav.no/no/lokalt/ost-viken>

NAV (2023 d). NAVs bedriftsundersøking 2023: redusert mangel på arbeidskraft. NAV rapport nr. 5/2023. [NAVs bedriftsundersøking 2023](#)

NOU 2011:14 Bedre integrering – Mål, strategier, tiltak. Rapport avgitt til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 14. juni 2011.

NOU 2020:2 Fremtidige kompetansebehov III – Læring og kompetanse i alle ledd. Rapport avgitt til Kunnskapsdepartementet 10. februar 2020.

NOU 2022:18 Mellom mobilitet og migrasjon – Arbeidsinnvandreres integrering i norsk arbeids- og samfunnsliv. Rapport avgitt til Arbeids- og inkluderingsdepartementet 13. desember 2022.

NOU 2023:3 Mer av alt – raskere – Energikommisjonens rapport. Rapport avgitt til Olje- og energidepartementet 1. februar 2023.

Næsheim, H. (2018). Mobilitet i arbeidsmarkedet. Om måling av jobbstrømmer. *SSB notat 2018/14*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå. [Mobilitet i arbeidsmarkedet. Om måling av jobbstrømmer](#)

Proba samfunnsanalyse (2022). Kunnskap om universell utforming i Viken. Status og muligheter for Viken fylkeskommune. Proba samfunnsanalyse.

Rambech, E., V. Vandenbussche og Ø. Liverød (2021). Referansebane og tiltak for energibruk og -produksjon i Viken. *Delrapport 2 (Viken tiltaksanalyse)*. Endrava rapport utarbeidet på oppdrag av Viken fylkeskommune (15. desember 2021). [Referansebane og tiltak for energibruk og -produksjon i Viken](#)

Rørstad, K., P. Børing og E. Solberg (2023). NHO Kompetansebarometer 2022. *NIFU rapport 2023:1*. Oslo: Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning. [NHO Kompetansebarometer 2022](#)

Røv, V. og M. Pettersen (2021). Vanskeligere arbeidsmarked for personer med nedsatt arbeidsevne. Artikkel SSB 29. november 2021. [Vanskeligere arbeidsmarked for personer med nedsatt arbeidsevne \(ssb.no\)](#)

Saglie, J., Christensen, D. A., Ervik, R., Hesstvedt, Stine, & Seggaard, S. B. (2022). Tilgjengelighet og tilrettelegging for funksjonshemmede ved stortingsvalget 2021 (Rapport 2022:02). Institutt for samfunnsforskning.

Samfunnsøkonomisk Analyse (2017). utfordringer og utviklingstrekk knyttet til kompetanse i Akershus. Samfunnsøkonomisk Analyser rapport 65-2017. Rapport utarbeidet på oppdrag av Akershus fylkeskommune. [Utfordringer og utviklingstrekk knyttet til kompetanse i Akershus](#)

Samfunnsøkonomisk Analyse (2018). Framtidens kompetansebehov i Buskerud. Samfunnsøkonomisk Analyse rapport 13-2018. Rapport utarbeidet på oppdrag av Buskerud fylkeskommune. [Framtidens kompetansebehov i Buskerud](#)

Samfunnsøkonomisk Analyse (2022). Framtidige kompetansebehov i Østfold. Samfunnsøkonomisk Analyse rapport 10-2022. Rapport utarbeidet på oppdrag av Viken fylkeskommune. [Framtidige kompetansebehov i Østfold](#)

SSB statistikktabell 06681 Nyetablerte foretak, etter overlevelse.

Statistisk sentralbyrå (2020). Nordmenn legger ned frivillig innsats verdt 78 milliarder. [www.ssb.no: Nordmenn legger ned frivillig innsats verdt 78 milliarder - SSB](#)

Statistisk sentralbyrå (2021). Idrett og friluftsliv, Levekårsundersøkelsen. [Idrett og friluftsliv, levekårsundersøkelsen \(ssb.no\)](#)

Statistisk sentralbyrå (2022). 13556: Kommunefordelt arbeidsstyrkestatus (inkl. NEET) for personer 15-29 år, etter region, kjønn, alder, statistikkvariabel, år og prioritert arbeidsstyrkestatus. [13556: Kommunefordelt arbeidsstyrkestatus \(inkl. NEET\) for personer 15-29 år, etter bosted, alder og kjønn \(K\) 2008 - 2021. Statistikkbanken \(ssb.no\)](#)

SSB statistikktabell (2023) Korn og oljevekster, areal og avlinger. [Korn og oljevekster, areal og avlinger \(ssb.no\)](#)

Støren, E. R. (2021). Livskvalitet i Norge 2021. Statistisk sentralbyrå.

Utdanningsdirektoratet (2021). Elevundersøkelsen 2020 – nasjonale tall for mobbing og arbeidsro. [Elevundersøkelsen 2020 – nasjonale tall for mobbing og arbeidsro \(udir.no\)](#)

Vedeler Johnsen, J. og A. O. Ervik (2022). Frafall i høyere utdanning – konsekvenser for arbeidsmarkedskarriere? *SNF rapport 01/2022*. Bergen: Samfunns- og næringslivsforskning AS. [Frafall i høyere utdanning - konsekvenser for arbeidsmarkedskarriere?](#)

Velferdsforskningsinstituttet NOVA (2021, 11 23). Slik har ungdomstiden endret seg på tretti år. Oslomet.no: [Slik har ungdomstiden endret seg på tretti år - OsloMet](#)

Viken fylkeskommune (2021). Landbruksstrategi for Viken fylkeskommune 2021-2030. Temastrategi landbruk. [Landbruksstrategi Viken fylkeskommune](#)

Viken fylkeskommune (2021a). Temastrategi for bibliotekutvikling 2022-2025. [Temastrategi for bibliotekutvikling 2022-2025 \(viken.no\)](#)

Viken fylkeskommune (2021b). Temastrategi for kunst og kultur 2022-2025. [Temastrategi for kunst og kultur 2022-2025 \(viken.no\)](#)

Viken fylkeskommune (2021c). Viken- modellen - et anstendig arbeidsliv. [Viken-modellen - et anstendig arbeidsliv - Viken fylkeskommune](#)

Viken fylkeskommune (2022a). Plan for kvalifisering av innvandrere. [Plan for kvalifisering av innvandrere \(viken.no\)](#)

Viken fylkeskommune (2022b). Temastrategi for mangfold og inkludering 2022-2030. [Like muligheter \(viken.no\)](#)

Viken fylkeskommune (2023). Veileder for medvirkning. www.viken.no: [Innledning til medvirkning - Viken fylkeskommune](#)

Widenhofer, G. m.fl. (2023 a). Smart spesialisering i Akershus. *Menon rapport 38/2023*. Rapport utarbeidet på oppdrag av Viken fylkeskommune (20. april 2023). [Smart spesialisering i Akershus](#)

Widenhofer, G. m.fl. (2023 b). Smart spesialisering i Buskerud. *Menon rapport 39/2023*. Rapport utarbeidet på oppdrag av Viken fylkeskommune (20. april 2023). [Smart spesialisering i Buskerud](#)

Widenhofer, G. m.fl. (2023 c). Smart spesialisering i Østfold. *Menon rapport 40/2023*. Rapport utarbeidet på oppdrag av Viken fylkeskommune (20. april 2023). [Smart spesialisering i Østfold](#)

